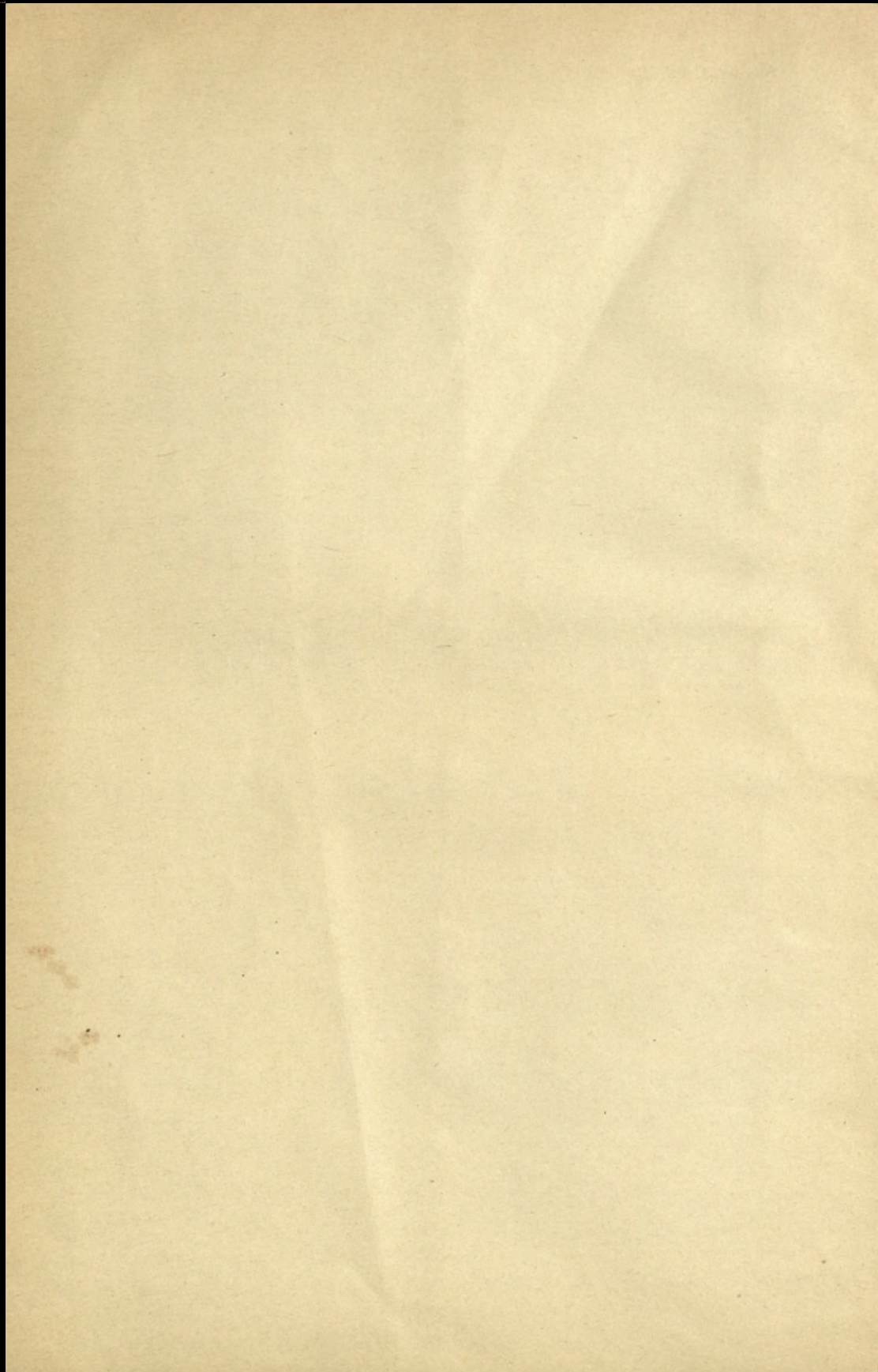
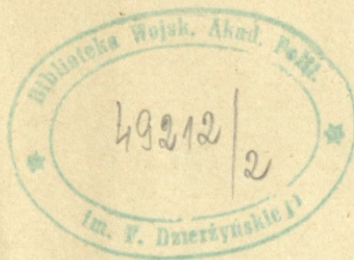


**TEKSTY KONSTYTUCJI.**





342(44)



## PRZEDMOWA.

---

Książka niniejsza ma na celu zapoznanie czytelników polskich z tekstem najbardziej typowych konstytucji państw europejskich, jako koniecznym uzupełnieniem studjów nad ustrojem państw konstytucyjnych. Zawiera ona konstytucje właściwe Anglii, Austrii, Francji, cesarstwa Niemieckiego i związku Szwajcarskiego, to jest zasadnicze prawa państwowe, które stanowią gwarancję praw obywatelskich, ustalają ustrój władzy zwierzchniczej w państwie, a w krajach związkowych normują także stosunki oddzielnych części państwa pomiędzy sobą i stosunki ich do całości.

Pominęliśmy więc w tym zbiorze rozmaite ustawy, uzupełniające i wyjaśniające konstytucje właściwe. Tak naprzykład nie zamieszczamy ordynacji wyborczych, które zazwyczaj w oddzielnych zawarte są ustawach, mieszczą się w nich bowiem tylko szczegóły; najważniejsze zaś, to jest zasada wyborów wytknięta jest w samym prawie zasadniczym. Podobnie w konstytucjach państw związkowych znajdujemy te zasadnicze gwarancje swobody obywatelskiej, które przysługują obywatelom według konstytucji każdego z państw związkowych.

Zamieszczamy więc w tej książce tylko prawa zasadnicze, w których zawiera się istota ustroju konstytucyjnego.

Podajemy teksty w ich brzmieniu w chwili obecnej.

Konstytucje Austrii, Francji, Niemiec i Szwajcarji zamknięte są w ustawach zupełnie wykończonych.

Trudność niejaka przedstawia konstytucja angielska, chociaż z niej zrodziły się właściwie wszystkie inne. Anglja nie ma konstytucji w znaczeniu oddzielnego statutu. Ustrój jej oparty jest przeważnie na zwyczaju, który w wielu wypadkach zastępuje prawo. Gwarancje zaś swobody obywatelskiej w pewnych chwilach historycznych znajdowały wyraz w prawach dotychczas obowiązujących, a które uważać można za zasadnicze prawa państwowe Anglji. Prawem takim jest przedewszystkim Wielka Karta swobód (Magna Charta libertatum) z 1215 roku, którą pomieszczamy z opuszczeniem artykułów, które miały znaczenie chwilowe, a dziś żadnego zastosowania mieć nie mogą. Dalej idzie statut *de tallagio non concedendo* z 1297 roku, petycja o prawa (Petition of Rights) z 1628 roku i Bill o prawach (Bill of Rights) z 1689 roku.

W tym też porządku czytelnik znajdzie je w zbiorze niniejszym.

---

# ANGLJA.

---

## 1. Wielka Karta swobód.

(1215 r.).

Jan, z Bożej łaski, król Anglji, władca Irlandji, ksiązę normandzki i akwitański, hrabia andegaweński, pozdrowienie arcybiskupom, biskupom, opatom, hrabiom, baronom, sędziom, leśniczym, szeryfom, komisarzom, dozorcóm i wszystkim urzędnikom, i naszym wiernym poddanym. Niechaj będzie wam wiadomo, że z natchnienia Boga i dla zbawienia duszy naszej, i wszystkich poprzedników i następców naszych, dla sławy Boga i podniesienia świętego kościoła i dla lepszego urządzenia naszego królestwa, za radą czcigodnych naszych ojców (następują nazwiska duchownych radców króla) i szlachetnych mężów (następują nazwiska świeckich radców) i innych naszych wiernych poddanych.

1. Po pierwsze, zgodziliśmy się w imię Boże i zatwierdziliśmy naszą Kartą niniejszą, w imieniu własnym i naszych następców na zawsze, ażeby kościół angielski był wolny, prawa jego nietykalne a swobody niewzruszone, i pragniemy, ażeby to było przestrzegane, czego dowodem, że z własnej inicjatywy i chęci, jeszcze przed powstaniem sporu pomiędzy nami i naszymi baronami nadaliśmy i zatwierdziliśmy Kartą naszą swobodę wyborów, która uważa się za najważniejszą i najbardziej konieczną ze swobód kościoła angielskiego,

i zyskaliśmy zatwierdzenie naszej Karty przez papieża Inocentego Trzeciego; swobody tej przestrzegać będziemy sami i przekazujemy naszym następcom, aby na wieczne czasy uczciwie jej przestrzegali. Nadaliśmy wszystkim ludziom wolnym naszego królestwa na wieczne czasy poniżej wymienione swobody, ażeby mieli je i korzystali z nich oni i ich następcy od nas i następców naszych.

.....

12. Żadne pobory na tarczę (scutagium), ani zapomogi (subsidium) nie będą pobierane w królestwie naszym bez zgody Rady Ogólnej królestwa naszego. Wyjątek stanowią pobory na wykupienie osoby naszej z niewoli, na wstąpienie syna naszego pierworodnego do stanu rycerskiego i na wydanie po raz pierwszy córki naszej pierworodnej za mąż. Ale i wtedy pobierać będziemy zapomogi odpowiedniej wysokości; w podobny sposób powinny być ściągane opłaty z miasta Londynu.

13. Londyn zachowuje swoje odwieczne swobody i swobodne obyczaje na lądzie i na wodach. Oprócz tego chcemy i pozwalamy, aby i inne miasta, miasteczka, wsie i porty zachowały wszystkie swoje swobody i swobodne obyczaje.

14. Na Radę Ogólną królestwa w sprawach, dotyczących uchwalenia poboru we wszystkich innych wypadkach, oprócz trzech wyżej wymienionych, zwoływać będziemy arcybiskupów, biskupów, opatów, hrabiów i wyższych baronów za pomocą osobistych wezwań własnoręcznych z naszą pieczęcią; oprócz tego, zwoływać będziemy przez wezwanie ogólne za pośrednictwem szeryfów i urzędników naszych, wszystkich tych, którzy bezpośrednio mają ziemię od nas w lennym posiadaniu, na pewien określony termin, który nie powinien być krótszy, niż dni czterdzieści i do określonego miejsca; we wszystkich wezwaniach wymieniania będziemy ich powody; kiedy wezwania w ten sposób załatwione będą, sprawa zostanie rozpoznana zgodnie z opinią obecnych, chociażby nie wszyscy wezwani przybyli.

.....

20. Człowiek wolny nie może być skazany na grzywny za małe wykroczenie inaczej, jak odpowiednio do charakteru wykroczenia, a za ważne przestępstwo inaczej jak odpowiednio do wagi przestępstwa; przytym winien mu być pozostawiony jego len, kupcowi —

jego towar, a włościaninowi — jego narzędzia, jeżeli zostają przedstawieni do łaski królewskiej; żadna kara nie może być wymierzona inaczej, jak na zasadzie przysięgi uczciwych ludzi okolicznych.

21. Hrabiowie i baronowie nie mogą ulegać grzywnom inaczej, jak na mocy wyroków równych sobie i odpowiednio do charakteru przestępstwa.

22. Żaden duchowny nie może być skazany na grzywny, któreby dotykały jego świeckiego, lenu inaczej, jak odpowiednio do wyżej wyrażonego; wysokość jego beneficium kościelnego przytym nie bierze się pod uwagę.

23. Żadna wieś, ani żaden człowiek nie może być zmuszony do budowy mostu na rzekach, jeśli nie był do tego obowiązany od wieków i prawnie.

24. Ani szeryfowie, ani konetablowie, ani inni urzędnicy nasi nie mogą wykonywać sądu korony naszej.

. . . . .

39. Żaden wolny człowiek nie może być zatrzymany, aresztowany, pozbawiony majątku, postawiony poza prawem, wygnany lub skępowany w jakikolwiek sposób, i my nie wystąpimy przeciwko niemu inaczej, jak na mocy sądu równych mu ludzi i na mocy praw krajowych.

40. Nigdy nie dopuścimy się sprzedajności prawa lub sądu, odmowy lub zwłoki w wymiarze sprawiedliwości.

41. Wszyscy kupcy mogą swobodnie i bezpiecznie przyjeżdżać do Anglii i wyjeżdżać z Anglii, przebywać i podróżować po niej po lądzie i po wodzie, w celach kupna i sprzedaży, bez obawy jakichkolwiek bezprawnych opłat, zgodnie z dawnymi zwyczajami, z wyjątkiem tylko czasu wojennego, jeśli pochodzą z kraju, który prowadzi z nami wojnę. Gdyby znaleźli się tacy w kraju naszym na początku wojny, winni być zatrzymani bez szkody dla ich osób i majątków, dopóki nie stanie się wiadomym, jak obchodzą się z naszymi kupcami w kraju nieprzyjacielskim, i jeśli nasi są tam bezpieczni, cudzoziemcy powinni być bezpieczni u nas.

42. Każdy może swobodnie i bezpiecznie opuszczać nasze królestwo i powracać doń lądem lub wodą, pod warunkiem zachowania dla nas wierności, z wyjątkiem czasu wojennego, kiedy to może być zakazane na pewien krótki czas dla dobra kraju i z wyjątkiem osób, znajdujących się w areszcie i pozbawionych praw według ustaw kró

lestwa, członków narodu z nami wojującego i kupców, z którymi postępuje się, jak wyżej powiedziano.

. . . . .

61. W celu zabezpieczenia tego, cośmy nadali, w imię Boga, ku poprawie królestwa naszego i uspokojeniu niezgody, powstałej pomiędzy nami i naszymi baronami i pragnąc, ażeby wszystko to było przestrzegane stale i niewzruszenie, pozwalamy, ażeby baronowie według swego uznania wybrali dwudziestu pięciu baronów z królestwa, którzy wszelkimi siłami będą przestrzegali, bronili i zmuszali do przestrzegania pokoju i swobód nadanych przez nas i zatwierdzonych Kartą niniejszą; gdybyśmy, lub nasz sędzia, lub nasi urzędnicy, lub ktokolwiek ze sług naszych wykroczył przeciwko warunkom pokoju i bezpieczeństwa, a o wykroczeniu tym byli zawiadomieni czterej z pomiędzy wyżej wymienionych dwudziestu pięciu baronów, czterej ci baronowie winni zwrócić się do nas lub do justycjarjusza naszego, jeśli my będziemy w królestwie nieobecni, przedstawić nam wykroczenie i prosić o jego usunięcie. Jeśli my lub nasz justycjarzusz, w nieobecności naszej, nie usuniemy wykroczenia w ciągu dni czterdziestu od chwili przedstawienia, czterej baronowie winni zakomunikować o tym pozostałym z liczby dwudziestu pięciu baronów, a wówczas wszyscy oni razem z ludnością całego kraju zastosują względem nas wszystkie dostępne dla siebie środki przymuszenia nas, aż wykroczenie nie będzie usunięte, a więc: zajęcie zamków, ziemi, posiadłości i t. d., nie dotykając jednak osoby naszej, królowej i naszych dzieci. Po usunięciu wykroczenia będą nam posłuszni, jak przedtym. Każdy mieszkaniec kraju, skoro zechce, może złożyć przysięgę, że w celu wykonania powyższego będzie posłuszny rozkazom dwudziestu pięciu baronów i będzie przedsiębrał razem z nimi wszystkie środki przymusowe w miarę sił i możliwości, a my pozwalamy na składanie takiej przysięgi i nikomu w tym przeszkadzać nie będziemy. Wszystkich zaś tych, którzy nie zechcą przysiąc dobrowolnie, że razem z dwudziestu pięciu baronami przedsięwzją przeciwko nam wszelkie środki przymusowe, zmusimy do tego naszym rozkazem. Jeśli który z dwudziestu pięciu baronów umrze lub opuści kraj, lub z jakiej innej przyczyny nie będzie mógł wykonywać wyżej wyrażonego, pozostali wybiorą na jego miejsce innego, któremu przysięga składa się tak samo, jak i innym. Gdyby na zebraniu baronów powstała różnica zdań, lub niektórzy z nich nie chcieli, albo nie mogli

przybyć na wezwanie, to we wszystkich powierzonych im sprawach rozporządzenia i uchwały większości obecnych uważają się za ostateczne. Powyższych dwudziestu pięciu baronów przysiąc winno, że będą przestrzegali i wszelkiemi siłami zmuszali do przestrzegania tego, co wyżej powiedziano. My zaś nie będziemy zmuszali nikogo ani osobiście, ani za pośrednictwem innych osób do niczego takiego, coby uchylało lub zmniejszało powyżej wyłączone swobody i ulgi; a jeśli zdarzy się podobny akt wymuszony, będzie nieważny i bez wartości, i my nigdy z niego nie skorzystamy ani osobiście, ani za pośrednictwem innych osób.

---

## 2. Statut o podatkach (De tallagio non concedendo).

(1297 r.).

1. Żadne podatki, ani opłaty nie będą pobierane w królestwie naszym, ani przez nas, ani przez następców naszych, inaczej, jak z wolą i za zgodą arcybiskupów, biskupów i innych prałatów, hrabiów, baronów, rycerzy, mieszczan i innych wolnych ludzi królestwa naszego.

2. Żaden urzędnik nasz lub następców naszych nie powinien zabierać zboża, wełny, skór lub innego majątku, wbrew woli i bez zgody właściciela.

3. Nie wolno pobierać żadnych opłat od worków z wełną, pod nazwą lub pod pozorem poborów nadzwyczajnych.

4. Chcemy i zgadzamy się na to w imieniu własnym i spadkobierców naszych, aby wszyscy duchowni i świeccy mieszkańcy królestwa naszego korzystali ze wszystkich swoich praw i swobód, tak całkowicie, jak wówczas, kiedy korzystanie to było najszerszym i najwygodniejszym. I jeśli my lub poprzednicy nasi wydaliśmy statuty lub wprowadziliśmy obyczaje przeciwne tym swobodom lub któremukolwiek z artykułów Karty niniejszej, pozwalamy i zgadzamy się, aby tego rodzaju statuty i zwyczaje na wieczne czasy były nieważne.

. . . . .

6. W celu lepszego zabezpieczenia tego, co powyżej powiedziano, pozwalamy i zgadzamy się, w imieniu własnym i spadkobierców

naszych, ażeby wszyscy arcybiskupi i biskupi Anglii stale mieli w swoich kościołach katedralnych Kartę niniejszą i dwa razy rocznie, po przeczytaniu jej, wyrzekali ekskomunikę i nakazali wyrzekać ją we wszystkich kościołach parafjalnych swoich djecezji przeciwko tym, którzy rozmyślnie popełnią lub skłonią do popełnienia czegokolwiek przeciwnego treści i mocy obowiązującej Karty niniejszej. Dla zaświadczenia tego przywieszona jest do niej pieczęć nasza razem z pieczęciami arcybiskupów, biskupów, hrabiów, baronów i innych, którzy dobrowolnie przysięgli, że przestrzegać będą, o ile to od nich zależy, treści Karty niniejszej, w całości i w oddzielnych jej artykułach, i dla zabezpieczenia jej gotowi będą zawsze służyć swoją wierną radą i pomocą.

---

### 3. Petycja o prawa (Petition of Rights).

(1628 r.).

Petycja, podana Jego Królewskiej Mości przez lordów duchownych i świeckich, oraz gminy zebrane w parlamencie obecnym, w przedmiocie różnych praw i swobód jego poddanych, wraz z odpowiedzią Jego Królewskiej Mości, udzieloną na pełnym zebraniu parlamentu.

Do Jego Królewskiej Najjaśniejszej Mości.

1. Lordowie duchowni i świeccy oraz gminy, zgromadzone w parlamencie, najpoddaniej przedstawiamy naszemu Najwyższemu Władcy Królowi co następuje. Na mocy statutu wydanego za panowania Króla Edwarda I a znanego pod nazwą *Statutum de tallagio non concedendo* ogłoszono i nakazano, ażeby żadne podatki, ani opłaty nie były pobierane ani nakładane w tym królestwie przez króla i jego następców bez dobrej woli i zgody arcybiskupów, biskupów, hrabiów, baronów, rycerzy, mieszczan i innych wolnych ludzi z gmin tego królestwa; następnie władzą parlamentu, zwołanego w dwudziestym piątym roku panowania króla Edwarda III, ogłoszono i nakazano, aby na przyszłość nikogo nie zmuszano do udzielania wbrew woli pożyczek królowi, pożyczki takie bowiem sprzeciwiają się sprawiedliwości i swobodom kraju; inne wreszcie prawa tego królestwa zakazały nakładania na kogokolwiek ciężarów i podatków, zwanych dobrowolnymi daninami lub t. p.; w moc więc powyższych statutów

i innych praw i statutów tego królestwa, poddani Nasi odziedziczyli tę swobodę, że nie mogą być zmuszani do opłaty jakiegokolwiek podatku lub innego podobnego ciężaru, nie uchwalonego za zgodą ogólną, w parlamencie.

2. Pomimo to jednak niedawno wydane były rozmaite rozkazy, zwrócone do komisarzów w wielu hrabstwach, na mocy których naród Wasz zbierano w rozmaitych miejscowościach i skłaniano do pożyczania pewnych sum Waszej Królewskiej Mości; niektórzy, z powodu odmowy udzielenia pożyczki, byli, wbrew prawu i statutom tego królestwa, pociągani do przysięgi i stawiani dla badań przed Waszą Tajną Radą i w innych miejscach; inni znowu z tego samego powodu byli aresztowani i wtrącani do więzienia, i skrepowani, i niepokojeni w rozmaity sposób; oprócz tego nakładane były i ściągane z Waszego narodu w wielu hrabstwach i inne opłaty przez lordów - namiestników, ich deputatów, komisarzów, sędziów pokoju i innych, a to na skutek rozkazu Waszej Królewskiej Mości lub Waszej Tajnej Rady, wbrew prawom i wolnym obyczajom królestwa.

3. Podobnież statut, zwany „Wielką Kartą swobód Anglii“, ogłosił i nakazał, że żaden człowiek wolny nie może być schwytyany, wtrącony do więzienia, pozbawiony swojej ziemi lub swobód, postawiony poza obrębem prawa, wygnany lub w inny sposób ściągany, inaczej, jak na mocy wyroku prawnego równych sobie lub też według praw kraju.

4. W dwudziestym ósmym roku panowania króla Edwarda III, władzą parlamentu ogłoszono i nakazano, ażeby żaden człowiek, bez względu na swój stan lub pochodzenie, nie był pozbawiony ziemi należącej doń na prawie własności lub użytkowania, schwytyany, wtrącony do więzienia, pozbawiony spadku lub życia, nie będąc pociągniętym do odpowiedzialności w porządku prawnym postępowania sądowego.

5. Pomimo to jednak wbrew brzmieniu powyższych statutów i innych dobrych praw i statutów Waszego królestwa, dotyczących tego samego przedmiotu, wielu poddanych Waszych w ostatnich czasach było wtrąconych do więzienia bez wskazania jakiegokolwiek przyczyny. Kiedy zaś stawiano ich przed waszemi sędziami stosownie do ukazów o *habeas corpus*, w celu postąpienia z nimi zgodnie z decyzją sądu, zarządcy więzień na pytanie co do przyczyn aresztowania, wskazać mogli tę tylko, że osoby te znajdują się w więzieniu na mocy specjalnego rozkazu Waszej Królewskiej Mości, zakomunikowanego przez lordów waszej Tajnej Rady, a pomimo to zaprowadzono ich do

rozmaitych więzień, nie przytaczając żadnego oskarżenia, względem którego mogliby się usprawiedliwić zgodnie z prawem.

6. W ostatnich czasach znaczne oddziały żołnierzy i marynarzy rozlokowane były w rozmaitych hrabstwach, a obywatele zmuszeni, wbrew woli, do przyjmowania ich do domów i dawania mieszkania, co sprzeciwia się prawu i zwyczajom tego królestwa, i jest źródłem niezadowolenia i ciężarem dla narodu.

7. Władzą parlamentu w dwudziestym piątym roku panowania króla Edwarda III ogłoszono i uchwalono, że nikt nie może być sądzony za przestępstwo karne, niezgodnie z formami, ustanowionymi przez Wielką Kartę i inne prawa i statuty Waszego królestwa, że nikt nie może być skazany na śmierć inaczej, jak według praw obowiązujących w królestwie, lub według zwyczajów jego, lub na mocy aktów parlamentu, że, z drugiej strony, żaden przestępca bez względu na swój stan, nie może być wyjęty z pod przepisów postępowania sądowego, ani też kar, wymierzanych przez prawo i statuty tego królestwa; pomimo to jednak niedawno wydane zostały rozmaite rozkazy, stwierdzone wielką pieczęcią Waszej Królewskiej Mości, mianujące pewne osoby komisarzami z władzą i pełnomocnictwem do ściągania w granicach kraju według praw czasu wojennego żołnierzy, marynarzy i przestępców, którzy się z nimi połączyli, oskarżonych o zabójstwo, grabież, złamanie przysięgi, bunt lub inne wykroczenia i przestępstwa, do prowadzenia śledztwa i sądzenia takich przestępców w takim samym porządku skróconym, jaki stosowany bywa według stanu wojennego w wojsku podczas wojny, i do skazywania ich na śmierć według ustaw wojennych.

8. Pod tym pozorem niektórzy poddani Waszej Królewskiej Mości byli skazani na śmierć przez powyższych komisarzy, wówczas, gdy, o ileby zasługiwali na śmierć według praw i statutów kraju, mogli być sądzeni i pozbawieni życia tylko według tych praw i statutów, a nie żadnych innych.

9. Pod tym również pozorem uniknęło kary wielu przestępców, którzy na nią zasłużyli według praw i statutów Waszego Królestwa, wskutek tego, że niektórzy z Waszych urzędników i sług sprawiedliwości nieprawnie odmawiali i uchylali się od ich ściągania według tych praw i statutów, powołując się na to, że przestępcy ci mogą być ukarani tylko na zasadzie praw stanu wojennego i władzą pełnomocników, o których powiedziano wyżej, gdy tymczasem pełnomocnictwa ich i wszelkie inne podobne są wprost przeciwne prawom i statutom Waszego królestwa.

10. Wskutek tego lordowie duchowni i świeccy, oraz gminy najpoddanej proszą Waszą Najjaśniejszą Mość, ażeby na przyszłość nikogo nie zmuszano do płacenia lub dawania czegokolwiek pod tytułem darowizny, pożyczki, ofiary, podatku lub innej opłaty, bez zgody powszechnej, wyrażonej w uchwale parlamentu, i żeby nikogo nie pociągano do odpowiedzialności lub składania przysięgi, ażeby nikogo nie zmuszano do służby, nie aresztowano lub w inny sposób nie krępowano z powodu tych poborów i odmowy ich płacenia; ażeby żaden wolny człowiek nie był wtrącony do więzienia lub aresztowany sposobem wyżej wskazanym; ażeby Wasza Królewska Mość raczyła oddalić żołnierzy i marynarzy, o których wyżej była mowa, a naród na przyszłość nie był w ten sposób obciążany; ażeby przytoczone powyżej pełnomocnictwa do postępowania według praw stanu wojennego były cofnięte i zniesione, i na przyszłość nikt podobnych nie otrzymywał, aby pod ich pozorem poddani Waszej Królewskiej Mości nie byli skazani na śmierć wbrew prawom i swobodom kraju.

11. O wszystko to proszą najpoddanej Waszą Najjaśniejszą Mość, jako o swoje prawa i swobody, oparte na prawach i statutach tego królestwa, a oprócz tego proszą, aby Wasza Królewska Mość ogłosić raczył, że wyroki, czynności i środki, przedsięwzięte ze szkodą narodu co do któregośkolwiek z punktów powyżej przytoczonych, nie mogą mieć skutków na przyszłość i stanowić prejudykatów; i ażeby dla tym pewniejszego zadowolenia i uspokojenia narodu Wasza Królewska Mość ogłosić raczył swą królewską wolę i wymaganie, ażeby we wszystkich sprawach wyżej przytoczonych wszyscy urzędnicy służyli zgodnie z prawem i statutami tego Królestwa, jak tego wymaga sława Waszej Królewskiej Mości i pomyślność tego Królestwa.

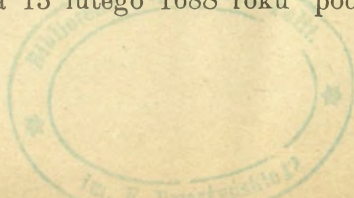
(Na petycję tę król na pełnym posiedzeniu parlamentu dał odpowiedź: „Niech się stanie według tych żądań“).

---

#### 4. Bill o prawach (Bill of Rights).

(1689 r.).

Lordowie duchowni i świeccy, oraz gminy, zgromadzeni w Westminsterze i reprezentujący prawnie, zupełnie i swobodnie wszystkie stany królestwa tego, dnia 13 lutego 1688 roku podali Ich Królew-



skich Mościom, noszącym i znanym pod imionami i tytułami Wilhelma i Maryi, Księcia i Księżnej Orańskich, obecnych tam we własnych osobach, oświadczenie piśmienne, sporządzone przez wzmiankowanych lordów i gminy w wyrazach następujących:

Ostatni król Jakób II, przy współudziale rozmaitych występnych doradców, sędziów i urzędników, starał się obalić i wykorzystać religję protestancką, oraz prawa i swobody tego królestwa.

1. Przywłaszczał sobie prawo zwalniania, bez zgody parlamentu, od uległości prawom, zawieszania ich i wykonania.

2. Aresztował i ścigał niektórych dostojnych prałatów za ich najpoddasze prośby o zwolnienie ich od udziału w wykonywaniu tej przywłaszczonej przezeń władzy.

3. Wydał i nakazał wykonać rozkaz, opatrzony wielką pieczęcią, utworzenia sądu, zwanego sądem komisarzy w sprawach kościelnych.

4. Pobierał opłaty na rzecz korony, na zasadzie mniemanych prerogatyw, za inny czas i w inny sposób, niż to było uchwalone przez parlament.

5. Zbierał i utrzymywał w granicach tego królestwa, podczas pokoju, stałą armję, bez zgody parlamentu i niezgodnie z prawami kwaterował wojsko.

6. Zabraniał nosić broń swym dobrym poddanym wyznania protestanckiego wówczas, kiedy papiści byli uzbrojeni i wbrew prawu pozostawali na służbie.

7. Naruszał swobodę wyborów członków parlamentu.

8. Rozpatrywał w sądzie Ławy Królewskiej sprawy i procesy, podlegające wyłącznej kompetencji parlamentu, i stosował różne inne dowolne i nieprawne formy postępowania.

9. W ostatnich latach na listy przysięgłych w sprawach karnych wciągano osoby stronne, podkupne i nie odpowiadające wymaganym warunkom, a w szczególności w sprawach o zdradę stanu — osoby, nie będące wolnemi posiadaczami ziemskimi.

10. Od osób, aresztowanych w sprawach karnych, żądano nadmiernych kaucji, obchodząc prawo, wydane w celu zabezpieczenia swobody poddanych.

11. Nakładano nadmierne grzywny i wymierzano kary nieprawne i okrutne.

12. Rozdawano nagrody i obietnice nagród z grzywien i konfiskat jeszcze przed zapadnięciem wyroków na osoby, które miały im ulec.

Wszystkie czyny powyższe bezwarunkowo i wprost sprzeciwiają się prawom, powszechnie wiadomym, i statutom, i swobodom tego królestwa.

Zważywszy zaś, że z powodu zrzeczenia się rządów przez wzmiankowanego króla Jakóba II i zawakowania tronu Jego Wysokość Księżę Orański (którego Bogu Wszechmogącemu podobało się uczynić znakomitym narzędziem wyzwolenia tego królestwa od papizmu i samowoli) na kazał (za zgodą lordów duchownych i świeckich i niektórych wybitnych osób z gmin) rozesłać wezwania do lordów duchownych i świeckich, wyznania pretestanckiego, i innewezwania do rozmaitych hrabstw, miast, uniwersytetów, miasteczek i pięciu portów, w celu wyboru przez nich przedstawicieli do parlamentu, który miał się zebrać i obradować w Westminsterze dnia dwudziestego drugiego stycznia 1688 roku nad środkami, które przedsięwziąć należy, ażeby zabezpieczyć na przyszłość od zamachów władzę, prawa i swobody i zważywszy, że wskutek wezwań wybory wykonane zostały w sposób prawidłowy -- wzmiankowani powyżej lordowie duchowni i świeccy oraz gminy, zebrawszy się wskutek powyższych wezwań i wyborów, jako zupełne i wolne przedstawicielstwo tego narodu, po dojrzałym rozpatrzeniu środków, wiodących do powyższych celów, przedewszystkim (jak to robili zwykle w podobnych wypadkach ich przodkowie), uważają za konieczne oświadczyć co następuje:

1. Że zawieszanie praw lub ich wykonania, przez rozkaz królewski, bez zgody parlamentu, jest bezprawiem.

2. Że zwalnianie od uległości prawu lub jego wykonania, przez rozkaz królewski, jak to się zdarzało w niedawnych czasach jest bezprawiem.

3. Że utworzenie sądu komisarzów w sprawach kościelnych, oraz wszelkich innych instytucji i sądów tego rodzaju jest bezprawne i szkodliwe.

4. Że pobór opłat na rzecz korony na mocy mniemanej prerogatywy, bez zgody parlamentu, lub w ciągu czasu dłuższego i w inny sposób, niż to uchwalił parlament, jest bezprawiem.

5. Że zwracanie się do króla z prośbami jest prawem poddanych, a wszelkie aresztowanie i ściganie ich za to jest bezprawiem.

6. Że pobór i utrzymywanie stałej armji w granicach królestwa podczas pokoju inaczej, jak za zgodą parlamentu, jest bezprawiem.

7. Że poddani wyznania protestanckiego mają prawo nosić broń odpowiednią do swego stanowiska i do przepisów prawa.

8. Że wybory do parlamentu powinny być zupełnie swobodne.

9. Że swoboda słowa, rozpraw i aktów w parlamencie nie może być krępowana, ani ulegać kontroli czy to sądu, czy jakiej innej instytucji, oprócz parlamentu.

10. Że wymaganie nadmiernych kaucji, nakładanie nadmiernych grzywien i wymierzanie kar okrutnych i niezwykłych jest wzbronione.

11. Że przysięgłych wciągać należy na listy i wzywać według właściwego porządku; przysięgli zaś w sprawach o zdradę stanu winni to być wolni posiadacze ziemscy.

12. Że wszelkie nagrody i obietnice z sum, oczekiwanych z kar i konfiskat, przed osądzeniem, są bezprawne i nieważne.

13. Że dla zapobieżenia wszelkim nadużyciom, i dla poprawy, wzmocnienia i ochrony praw, parlament powinien być zwoływany dość często.

I oni proszą, i żądają, i stoją silnie przy tych wszystkich punktach i przy każdym z nich oddzielnie, jako przy swoich niezłomnych prawach i swobodach; i dla tego uważają, że deklaracje, wyroki, fakty lub czyny, które się zdarzyły ze szkodą dla narodu co do któregokolwiek z powyżej wymienionych punktów, nie mogą mieć skutków na przyszłość lub stanowić precedensu.

I. Deklaracja Jego Wysokości Księcia Orańskiego szczególnie skłania ich do tych żądań, jako jedyne go środka osiągnięcia poprawy i usunięcia zła.

Z zupełną więc wiarą, że Jego Wysokość Księżę Orański dokona sprawy wyzwolenia, dzięki niemu tak daleko już posuniętej, i zabezpieczy ich przeciwko pogwałceniu ich praw i wszelkich innych zamachów na ich wiarę prawa i swobody.

II. Wzmiankowani lordowie duchowni i świeccy oraz gminy, zgromadzeni w Westminsterze, uchwalają, że Wilhelm i Marja Księżę i Księżna Orańscy, uznają się i ogłaszają za Króla i Królowę Anglji, Francji i Irlandji, i ziem do nich należących tak, ażeby korona i godność królewska tych królestw i ziem należały dożywotnio do powyższych Księcia i Księżny i do tego z nich, kto przeżyje drugiego; i ażeby w ciągu wspólnego ich pożycia, wyłączne i zupełne wykonywanie władzy królewskiej należało do wzmiankowanego Księcia Orańskiego i sprawowane było przezeń w imieniu obojga; po śmierci zaś ich korona i godność królewska przejść winny do zstępnych spadkobierców Księżnej, a w braku takiego potomstwa do Księżnej Anny Duńskiej i jej zstępnych, a w braku takich do zstępnych Księ-

cia Orańskiego. Lordowie duchowni i świeccy, oraz gminy proszą więc Księcia i Księżnę Orańskich o przyjęcie tronu zgodnie z powyższym.

III. I uchwalają, żeby zamiast poprzedniej przysięgi poddaństwa wszystkie osoby, od których tego się wymaga, składały przysięgę następującą:

Ja, A. B., z czystego serca obiecuję i przysięgam, że będę szczerze i wiernie wykonywał obowiązki poddanego Ich Królewskich Mości Króla Wilhelma i Królowej Marji.

Tak niech mi Bóg dopomoże.

Ja, A. B., przysięgam, że z całego serca swego odrzucam, nienawidzę i przeklinam, jako nieuczciwe i heretyckie naukę i twierdzenie, że monarchów, ekskomunikowanych lub osądzonych przez papieża lub inną władzę tronu rzymskiego, poddani mogą pozbawiać tronu lub zabijać, i oświadczam, że żaden ziemski monarcha, władca, prałat, żadna osoba lub państwo cudzoziemskie nie ma i mieć nie może jurysdykcji, władzy, zwierzchnictwa, przewagi lub autorytetu kościelnego albo duchownego w granicach tego królestwa.

Tak niech mi Bóg dopomoże.

IV. Poczym Ich Królewskie Mości przyjęli koronę i godność królewską królestw Anglii, Francji i Irlandji i ziem do nich przynależnych, zgodnie z uchwałą i życzeniem wzmiankowanych lordów i gmin, wypowiedzianym powyżej.

V. A następnie Ich Królewskie Mości pozwoliły, izby wzmiankowani lordowie duchowni i świeccy oraz gminy, stanowiący dwie izby parlamentu, obradowali i razem z Ich Królewskimi Mościami przedsięwzięli środki rzeczywiste w celu utwierdzenia wiary, praw i swobód tego królestwa, tak ażeby na przyszłość nie zagrażało im niebezpieczeństwo, na co lordowie duchowni i świeccy oraz gminy zgodzili się przystąpiłi do narad.

VI. Obecnie, na zasadzie powyższego, lordowie duchowni i świeccy oraz gminy, zgromadzeni w parlamencie w celu ratyfikacji i zatwierdzenia powyżej przytoczonej deklaracji i zawartych w niej artykułów, warunków, zasad i punktów za pomocą prawa, uchwalonego w formie właściwej przez parlament, proszą, ażeby było ogłoszone i nakazane, że wszelkie prawa i swobody w całości i oddzielnie, wy-

mienione w deklaracji, są to odwieczne i niewątpliwe prawa i swobody narodu tego królestwa i winny być jako takie uznawane, pojmowane, rozpatrywane i udzielane, i że wszystkie artykuły deklaracji winny być ściśle i niezłomnie wykonywane i przestrzegane, a urzędnicy zgodnie z nimi służyć powinni Ich Królewskim Mościom i ich następcem.

VII. Wzmiankowani lordowie duchowni i świeccy oraz gminy, biorąc pod uwagę, że Bogu Najwyższemu, w Jego nieprzeniknionych zamysłach i miłosierdziu względem tego narodu, podobało się ku jego szczęściu wybrać i zachować osoby Ich Królewskich Mości, ażeby panowały nad nami na tronie swych przodków, dziękując Mu za to z głębi serca i chwając Go, — silnie i niewzruszenie są przekonani i dlatego uznają i ogłaszają, że z powodu zrzeczenia się rządów przez króla Jakóba II i przyjęcia przez Ich Królewskie Mości korony i godności królewskiej, Ich Królewskie Mości stały się, w myśl praw tego królestwa, naszymi władcami, Monarchą i Monarchinią, Królem i Królową Anglii, Francji i Irlandji i ziem do nich przynależnych, że godność królewska i korona, ze wszystkimi przywiazaniami do nich honorami, nazwami, tytułami, regaljami, prerogatywami, pełnomocnictwami, jurydykcyjami i władzami, w sposób najbardziej zupełny, prawny i niepodzielny łączą się, jednoczą i ześrodkowują w ich królewskich osobach.

VIII. (Ustalenie porządku następstwa tronu, patrz art. II).

IX. Ponieważ doświadczenie wykazało, że z bezpieczeństwem i pomyślnością tego kraju nie zgadzają się rządy monarchy-papisty, lub króla albo królowej, pozostających w związku małżeńskim z papistą lub papistką, wzmiankowani lordowie duchowni i świeccy oraz Gminy proszą, ażeby było uchwalonym, iż każda osoba, która pogodziła się lub pogodzi, albo będzie utrzymywała stosunki z tronem albo kościołem rzymskim, albo będzie wyznawała wiarę papistowską, lub wstąpi w związki małżeńskie z papistą lub papistką, winna być na zawsze usunięta i uznana za niezdolną do dziedziczenia lub władania koroną i rządem tego królestwa i Irlandji, i ziem do nich przynależnych, lub jakiegokolwiek ich części albo też posiadania lub wykonywania w ich granicach jakiegokolwiek prawa królewskiego, władzy lub jurydykcyi; w wypadkach podobnych naród tych królestw, w moc niniejszego, zwalnia się od przysięgi poddańczej, — korona zaś i rządy przechodzą do tej osoby wyznania protestanckiego, któraby powinna odziedziczyć je w razie, gdyby osoba, usunięta od tronu z przyczyn powyższych, zmarła śmiercią naturalną.

X. Dalej lordowie duchowni i świeccy oraz gminy proszą, ażeby każdy król i królowa, którzyby kiedykolwiek w przyszłości odziedziczyli koronę tego królestwa, w pierwszy dzień zebrania pierwszego parlamentu po wstąpieniu na tron, siedząc na tronie w izbie lordów, w obecności tam zgromadzonych lordów i gmin, lub też podczas swej koronacji przy składaniu przysięgi koronacyjnej (która przedtem powinna mieć miejsce) przed tą osobą lub osobami, które będą świadkami tej przysięgi,—składali, podpisywali i czytali na głos deklarację, o której mowa w statucie, wydanym w roku trzynastym panowania króla Karola II, a zatytułowanym: „Akt, mający na celu tym pewniejsze zabezpieczenie osoby i władzy króla za pomocą pozbawienia papistów prawa zasiadania w izbach parlamentu“. Gdyby się zdarzyło, że król lub królowa po odziedziczeniu korony mieli mniej, niż lat dwanaście, wówczas taki król lub królowa winni ułożyć, podpisać i przeczytać na głos deklarację podczas koronacji, lub w pierwszy dzień zebrania się pierwszego parlamentu po dojściu przez króla lub królowę do lat dwunastu.

XI. Ich Królewskie Mości zgodziły się, aby wszystkie powyższe artykuły były ogłoszone, uprawnione i uchwalone władzą niniejszego parlamentu, i obowiązywały i zachowywały się innych praw tego królestwa na wieczne czasy, wskutek czego ogłaszają się one, uprawniają i uchwalają przez Ich Królewskie Mości, za zgodą lordów duchownych i świeckich, oraz gmin, zgromadzonych w parlamencie, i władzą tego ostatniego.

XII. Oprócz tego ogłasza się i uchwała tą władzą, że, poczynając od obecnej sesji parlamentu, żaden wyjątek *non obstante* z jakiegokolwiek statutu lub części jego nie może być dopuszczony, ale uważany będzie za nieważny, z wyłączeniem tylko wypadków, w których wyjątki takie będą dozwolone w samym statucie lub też specjalnie przewidziane przez jeden lub kilka billów, uchwalonych na obecnej sesji parlamentu.

XIII. Uchwała się również, że żadna karta, ulga lub łaska, okazana do d. 23 października 1689 roku, nie zostaje uchylona przez akt niniejszy, ale zachowuje moc swoją tak, jak gdyby tego aktu wcale nie było.



# AUSTRIA.

---

## Prawa zasadnicze.

### 1. Zasadnicze prawo państwowe o sprawach wspólnych i sposobach ich załatwiania.

(Dnia 21 grudnia 1867 roku).

§ 1. Następujące sprawy ogłasza się za wspólne zarówno dla królestw i krajów reprezentowanych w Radzie Państwa <sup>1)</sup>, jak i dla krajów Korony węgierskiej.

a) Sprawy zewnętrzne, łącznie z przedstawicielstwem dyplomatycznym i handlowym w państwach zagranicznych, jak również zarządzenia konieczne, dotyczące traktatów międzynarodowych, z tym jednak zastrzeżeniem, że przyjęcie tych traktatów, o ile tego wymagają przepisy zarządu państwowego, pozostawia się instytucjom reprezentacyjnym obu połów Monarchji (Radzie Państwa i Sejmowi węgierskiemu),

b) Organizacja wojskowa, łącznie z flotą wojenną, z wyłączeniem wszakże oznaczenia wysokości kontyngensu rekrutów i prawodawstwa o sposobie odbywania powinności wojskowej, zarządzen, dotyczących rozlokowania i utrzymania armji, wreszcie unormowania

---

<sup>1)</sup> Reichsrath.

stosunków cywilnych osób służących w wojsku i tych ich praw i obowiązków, które nie dotyczą służby wojskowej;

c) Finanse, o ile chodzi o wydatki wspólne, w szczególności zaś ułożenie koniecznego budżetu i sprawdzanie odnoszących się doń rachunków.

§ 2. Oprócz tego, sprawy następujące, jakkolwiek nie podlegają wspólnemu zarządowi, prowadzone być winny według zasad, które, od czasu do czasu, godzić należy między sobą:

- 1) Sprawy handlowe, i w szczególności prawodawstwo celne;
- 2) Przepisy, dotyczące podatków pośrednich, a ściśle związane z produkcją przemysłową;
- 3) Ustalenie systemu monetarnego i bicia monety;
- 4) Postanowienia, dotyczące linii kolejowych, obchodzących obie połowy Monarchji;
- 5) Ustalenie systemu broni.

§ 3. Wydatki na sprawy wspólne (§ 1) ponoszą obie połowy Monarchji w stosunku, który od czasu do czasu ustala się za zgodą obydwu instytucji reprezentacyjnych (Rady Państwa i Sejmu) i sankcją Cesarza. Jeśliby reprezentacje nie doszły do porozumienia, Cesarz określa ten stosunek, *ale tylko na rok jeden*.

Każda połowa Monarchji zarządza wszakże wyłącznie pokryciem obowiązujących ją wydatków państwowych.

Na pokrycie wspólnych wydatków może być zaciągnięta wspólna pożyczka, wszystko jednak, co dotyczy jej zawarcia, oraz sposobów wydatkowania i spłaty, winno być wspólnie uchwalonym.

Rozstrzygnięcie pytania co do konieczności zaciągnięcia pożyczki wspólnej należy do instytucji reprezentacyjnych obydwu połów Monarchji.

§ 4. Udział w wydatkach na pokrycie obecnego długu państwowego określi wzajemna zgoda obu połów Monarchji.

§ 5. Zarząd sprawami wspólnymi powierza się wspólnemu, odpowiedzialnemu ministerjum, któremu nie wolno, obok spraw wspólnych, zarządzać żadnymi sprawami specjalnymi którejkolwiek z połów Monarchji.

Wszelkie rozporządzenia dotyczące komendy, zarządu i wewnętrznej organizacji armji wychodzą wyłącznie od Cesarza.

§ 6. Przywilej prawodawczy, przysługujący ciałom reprezentacyjnym (Radzie Państwa i Sejmowi węgierskiemu), urzeczywistniają one, we wspólnych sprawach, za pośrednictwem wysyłanych przez się delegacji.

§ 7. Delegacja Rady Państwa składa się z 60 członków: z tych jedną trzecią wysyła Izba panów <sup>1)</sup>, a dwie trzecie Izba posłów <sup>2)</sup>.

§ 8. Izba panów wybiera przypadających na nią dwudziestu członków delegacji ze swego grona absolutną większością głosów.

Wybór czterdziestu delegatów od izby deputowanych dokonywa się w ten sposób, że przedstawiciele oddzielnych sejmów wybierają delegatów, według poniżej przytoczonego spisu, albo ze swego grona, albo z całego składu izby.

Delegatów wybierają absolutną większością głosów przedstawiciele:

Czech. . . . .	10	Krainy . . . . .	1
Dalmacji. . . . .	1	Bukowiny . . . . .	1
Galicji i Lodomerji z W. Ks. Krakowskim . . . . .	7	Moraw . . . . .	4
Austrji Dolnej. . . . .	3	Śląska Górniego i Dolnego . . . . .	1
Austrji Górnej . . . . .	2	Tyrolu . . . . .	2
Zaleburga . . . . .	1	Kraju Przedarulańskiego . . . . .	1
Styrji. . . . .	2	Istrji . . . . .	1
Karyntji. . . . .	1	Gorycji i Gradiski . . . . .	1
		Miasta Trjestu z Okręgiem . . . . .	1

§ 9. W taki sam sposób obie Izby Rady Państwa wybierają kandydatów na delegatów, których liczba wynosi dla Izby panów dziesięciu, dla Izby posłów dwudziestu.

Liczba kandydatów, wybieranych przez Izbę posłów, dzieli się w ten sposób pomiędzy wysyłanych przez nią delegatów, że na jednego do trzech delegatów wypada jeden kandydat, a na czterech lub więcej dwóch. Wybór każdego kandydata odbywa się oddzielnie.

§ 10. Obie izby Rady Państwa corocznie wybierają delegatów i kandydatów.

Do tego czasu delegaci i kandydaci pełnią swe obowiązki.

Wychodzący członkowie delegacji mogą być wybierani ponownie.

§ 11. Cesarz zwołuje delegacje corocznie i wskazuje miejsce zebrania.

§ 12. Delegacja Rady Państwa wybiera z liczby swych członków prezesa i wiceprezesa, a także sekretarzy i innych urzędników.

§ 13. Zakres kompetencji delegacji obejmuje wszystkie przedmioty, dotyczące spraw wspólnych.

---

<sup>1)</sup> Herrenhaus. <sup>2)</sup> Abgeordnetenhaus.

Wszelkie inne przedmioty wyłączają się z tego zakresu.

§ 14. Wnioski rządowe ministerjum wspólne przedstawia każdej delegacji oddzielnie.

Każda delegacja ma również prawo podawać projekty w sprawach, wchodzących w zakres jej kompetencji.

§ 15. Wydanie jakiegokolwiek prawa w przedmiotach, wchodzących w zakres kompetencji delegacji, wymaga koniecznie zgody każdej delegacji oddzielnie, a jeśli zgody tej niema, to uchwały powziętej w drodze głosowania obydwuch delegacji na wspólnym ich posiedzeniu. Sanckja Cesarza w każdym razie jest konieczną.

§ 16. Do delegacji należy prawo pociągania do odpowiedzialności ministerjum wspólnego.

W razie przekroczenia jakiegokolwiek prawa, opartego na konstytucji, a dotyczącego spraw wspólnych, każda delegacja może postawić wniosek oskarżenia wspólnego ministerjum lub któregokolwiek z jego członków. Wniosek taki winien być zakomunikowany drugiej delegacji.

Oskarżenie jest prawomocnym zarówno wtedy, kiedy wychodzi od każdej delegacji oddzielnie, jak i wtedy, kiedy uchwalają je obie na posiedzeniu wspólnym.

§ 17. Każda delegacja wybiera zliczby niezależnych i biegłych w znajomości prawa obywateli tych krajów, które reprezentuje, dwudziestu czterech sędziów, z których druga delegacja może wyłączyć dwunastu. Podobnie i obwiniony, a jeśli jest ich kilku, to wszyscy oni razem mogą wyłączyć dwunastu z sędziów, tak, ażeby z liczby przedstawionych przez każdą delegację była wyłączona jednakowa ilość.

Pozostali potym sędziowie tworzą sąd dla danego procesu.

§ 18. Prawo specjalne o odpowiedzialności wspólnego ministerjum ustali szczegóły, dotyczące oskarżenia, procedury i postanowienia wyroku.

§ 19. Zajęcia, narady i rozstrzyganie spraw odbywa się w każdej delegacji oddzielnie.

Wyjątek wskazany jest w art. 31.

§ 20. Dla legalności posiedzeń delegacji konieczną jest obecność, oprócz prezesa, trzydziestu członków, a dla ważności jej uchwał—absolutna większość głosów obecnych.

§ 21. Ani delegaci Rady Państwa, ani ich kandydaci, nie mogą otrzymywać żadnych instrukcji od swoich wyborców.

§ 22. Delegaci Rady Państwa powinni podawać swe głosy osobiście; kiedy zastępować ich może kandydat, wskazuje § 25.

§ 23. Delegaci Rady Państwa korzystają w tym charakterze z takiej samej nietykalności i odpowiedzialności osobistej, jaka jest im przyznana jako członkom Rady Państwa na zasadzie art. 16 prawa zasadniczego o przedstawicielstwie.

Przywileje, przyznane przez ten paragraf odpowiedniej izbie, należą w stosunku do delegatów do delegacji, o ile jednocześnie Rada Państwa nie ma sesji.

§ 24. Opuszczenie przez członka Rady Państwa pociąga za sobą i opuszczenie delegacji.

§ 25. W razie wyjścia członka delegacji lub kandydata, odbywają się nowe wybory.

Jeśli Rada Państwa nie zasiada, miejsce delegata, który wyszedł, zajmuje kandydat.

§ 26. W razie rozwiązania Izby posłów ustaje i działalność delegacji Rady Państwa.

Nowa Rada Państwa wybiera nową delegację.

§ 27. Sesję delegacji zamyka po skończeniu zajęć jej prezes, za zgodą lub z rozporządzenia Cesarza.

§ 28. Członkowie ministerjum wspólnego mają prawo uczestniczyć we wszystkich naradach delegacji i bronić swoich wniosków osobiście, lub za pośrednictwem przedstawiciela.

Winni być wysłuchani zawsze, ilekroć tego zażądata.

Delegacja ma prawo stawiać pytania zarówno ministerjum wspólnemu, jak i każdemu z jego członków, i żądać od nich odpowiedzi i wyjaśnień, a oprócz tego wyznaczać komisję, którym ministerja winny udzielać żądanej wiadomości.

§ 29. Posiedzenia delegacji, według zasady ogólnej, są publiczne.

W wyjątkowych wypadkach jawność może być usunięta, jeżeli wymaga tego prezes lub przynajmniej pięciu członków i zebranie poweźmie odpowiednie postanowienie po usunięciu publiczności.

Żadna wszakże uchwała delegacji inaczej, jak na posiedzeniu publicznym, zapaść nie może.

§ 30. Każda delegacja komunikuje drugiej swoje uchwały, a w razie potrzeby i ich motywa.

Komunikaty są piśmienne, delegacji Rady Państwa w języku niemieckim, a delegacji sejmu węgierskiego — w węgierskim. Ka-

żda ze stron dołącza tłumaczenie zaświadczone na język drugiej delegacji.

§ 31. Każda delegacja ma prawo zaproponować, ażeby pewna sprawa była rozstrzygnięta za pomocą głosowania wspólnego, a w razie, jeżeli trzykrotna wymiana uchwał piśmiennych nie doprowadzi do zgody, propozycja taka przez drugą delegację odrzucona być nie może.

Obaj prezesi umawiają się o miejsce i czas posiedzeń obydwu delegacji dla wspólnego głosowania.

§ 32. Na posiedzeniach wspólnych prezesi obydwu delegacji przewodniczą kolejno.

Losowanie rozstrzyga, który z prezesów będzie przewodniczył po raz pierwszy. Podczas wszystkich następnych sesji na pierwszym ogólnym posiedzeniu przewodniczy ten prezes delegacji, który nie przewodniczył na posiedzeniu bezpośrednio je poprzedzającym.

§ 33. Dla prawomocności uchwał posiedzenia wspólnego wymagana jest obecność przynajmniej dwóch trzecich członków każdej delegacji.

Uchwały zapadają absolutną większością głosów.

Jeśli ze strony jednej delegacji obecna jest na posiedzeniu większa ilość członków, niż z drugiej strony, to ze strony delegacji, znajdującej się w liczbie przeważającej, tylu członków powinno się powstrzymać od głosowania, ilu potrzeba dla zachowania równości w liczbie głosów z obu stron.

Losowanie rozstrzyga, kto powinien się powstrzymać od głosowania.

§ 34. Posiedzenia wspólne obu delegacji są publiczne.

Protokoły sporządzają się w obydwu językach przez sekretarzy delegacji i wspólnie zaświadczaają.

§ 35. Wszelkie szczegóły, dotyczące biegu zajęć w delegacji Rady Państwa, ustanawia regulamin, wypracowany przez samą delegację.

§ 36. Porozumienie co do spraw, które, jakkolwiek nie są uważane za wspólne, winny być jednak prowadzone na jednakowych zasadach, osiąga się albo w ten sposób, że ministerja odpowiedzialne, za wspólną zgodą, wypracowują projekt prawa i przedstawiają go do rozpoznania instytucji reprezentacyjnych obydwu połów Monarchji, a następnie zgodne postanowienia obu reprezentacji przedstawiają się do sankcji Cesarza, albo też w ten sposób, że każde z zebrań reprezentacyjnych wybiera ze swego składu deputację, te zaś przy udziale

odpowiednich ministerjów wypracowują projekt, który następnie ministerja komunikują każdemu ze zgromadzeń reprezentacyjnych, a następnie zgodne uchwały obu zgromadzeń przedstawiają się do sankcji Cesarzowi. Drugi sposób stosowany jest zawsze przy oznaczeniu stosunku udziału w wydatkach na sprawę wspólnę.

§ 37. Prawo to wchodzi w wykonanie niezwłocznie wraz z prawem, dotyczącym zmiany zasadniczego prawa o przedstawicielstwie z d. 26 lutego 1861 r., i z prawami zasadniczymi o ogólnych prawach obywateli, o władzy rządowej i wykonawczej, o władzy sądowej i organizacji sądu państwowego.

## 2. Zasadnicze prawo państwowe o przedstawicielstwie narodowym <sup>1)</sup>.

(Dnia 21 grudnia 1867 roku).

§ 1. Rada Państwa powołana jest do wspólnej reprezentacji królestw Czech, Dalmacji, Galicji i Lodomerji z Wielkim Księstwem Krakowskim, arcyksięstw Austrii powyżej i poniżej rz. Enns, księstw Zaleburga, Styryji, Karyntji, Krainy i Bukowiny, margrabstwa Morawji, księstwa Dolnego i Górnego Śląska, uksiążęconego hrabstwa Tyrolu, z krajem Przedarulańskim, margrabstwa Istriji, hrabstwa Gorycji i Gradiski, oraz miasta Trjestu z jego okręgiem. Rada Państwa składa się z Izby panów i Izby posłów.

Nikt nie może być jednocześnie członkiem obu izb.

§ 2. Członkami Izby panów ze względu na urodzenie są pełnoletni książęta domu cesarskiego.

§ 3. Członkami dziedzicznymi Izby panów są pełnoletni naczelnicy tych szlacheckich rodów tubyleczych, którzy posiadają obszerne posiadłości ziemskie w królestwach i krajach reprezentowanych w Radzie Państwa, a których Cesarz obdarza dziedziczną godnością członka Rady Państwa.

§ 4. Członkami Izby panów, ze względu na wysokie stanowisko duchowne w królestwach i krajach, reprezentowanych w Radzie Państwa, są arcybiskupi i ci biskupi, którzy posiadają godność książęcą.

---

<sup>1)</sup> Prawo to w niektórych częściach zmienione zostało przez przepisy z dnia 2 kwietnia 1873 r. i 12 listopada 1886 r. Tutaj podajemy je już w formie zmienionej.

§ 5. Cesarz powoływać może do Rady Państwa w charakterze członków dożywotnich, z królestw i krajów reprezentowanych w Radzie Państwa, osoby wybitne, zasłużone wobec państwa lub kościoła, na polu nauki lub sztuki.

§ 6. Do Izby posłów wchodzi z wyboru 353 przedstawicieli, podzielonych pomiędzy królestwa i kraje w sposób następujący:

Z Czech . . . . .	92	Karyntji . . . . .	9
Dalmacji . . . . .	9	Krainy. . . . .	10
Galicji i Lodomerji z W. Ks.		Bukowiny . . . . .	9
Krakowskim . . . . .	63	Moraw. . . . .	36
Austrji Dolnej (poniżej rzeki		Śląska Górnego i Dolnego .	10
Enns). . . . .	37	Tyrolu. . . . .	18
Austrji Górnej (powyżej rzeki		Kraju Przedarulańskiego . .	3
Enns). . . . .	17	Istrji . . . . .	4
Zalcburga . . . . .	5	Gorycji i Gradiski . . . . .	4
Styrji . . . . .	23	Miasta Trjestu i jego okręgu	4

§ 7. Liczba przedstawicieli, wskazana dla każdego kraju, dzieli się pomiędzy kurje wyborcze, przyjęte w statutach ziemskich, a więc:

a) wielkich posiadaczy ziemskich (dziedzicznych lennych), w Dalmacji najwyżej opodatkowanych kontrybuentów, w Tyrolu wielkich posiadaczy ziemskich szlachciców wraz z osobami wskazanymi w artykule 3, I, statutu ziemskiego;

b) wyborców miejskich (z miast, rynków, ognisk przemysłu i miasteczek);

c) izby handlowe i przemysłowe;

d) gminy wiejskie.

Wybierają:

W Czechach:		W Galicji i Lodomerji z W. Ks.	
22 posłów wyborcy kurji .	a	Krakowskim:	
32 " " " .	b	20 posłów wyborcy kurji .	a
7 " " " .	c	13 " " " .	b
30 " " " .	d	3 " " " .	c
		27 " " " .	d
W Dalmacji:		W Austrji Dolnej:	
1 posła wyborcy kurji .	a	8 posłów wyborcy kurji .	a
2 posłów " " .	b i c	19 " " " .	b
6 " " " .	d		

2 posłów wyborcy kurji . c  
8 " " " . d

W Austrii Górnjej:

3 posłów wyborcy kurji . a  
6 " " " . b  
1 posła " " . c  
7 posłów " " . d

W Zaleburgu:

1 posła wyborcy kurji. . a  
2 posłów " " . b i c  
2 " " " . d

W Styrii:

4 posłów wyborcy kurji . a  
8 " " " . b  
2 " " " . c  
9 " " " . d

W Karyntji:

1 posła wyborcy kurji. . a  
3 posłów " " . b  
1 posła " " . c  
4 posłów " " . d

W Krainie:

2 posłów wyborcy kurji . a  
3 " " " . b i c  
5 " " " . d

W Bukowinie:

3 posłów wyborcy kurji . a  
2 " " " . b  
1 posła " " . c  
3 posłów " " . d

W Morawji:

9 posłów wyborcy kurji . a  
13 " " " . b  
3 " " " . c  
11 " " " . d

W Śląsku Górnym i Dolnym:

3 posłów wyborcy kurji . a  
4 " " " . b i c  
3 " " " . d

W Tyrolu:

5 posłów wyborcy kurji . a  
5 " " " . b i c  
8 " " " . d

W Kraju Przedarulańskim:

1 posła wyborcy kurji. . b i c  
2 posłów " " . d

W Istrii:

1 posła wyborcy kurji. . a  
1 " " " . b i c  
2 posłów " " . d

W Gorycji i Gradisce:

1 posła wyborcy kurji. . a  
1 " " " . b i c  
2 posłów " " . d

W mieście Trjeście i jego okręgu:

3 posłów wyborcy kurji . b  
1 posła " " . c

B. Podział pomiędzy okręgi i kolegja wyborcze posłów podlegających wyborowi ustanawia ustawa wyborcza do Rady Państwa.

C<sup>1)</sup>. W kurji gmin wiejskich posłów wybierają wyborcy wybrani przez prawyborców, w pozostałych zaś kurjach wyborcy wybierają posłów bezpośrednio.

Przy wyborze wyborców i posłów wymagana jest absolutna większość głosów.

Jeśli większości takiej nie osiąga się przy jednokrotnym balotowaniu, lub, w razie potrzeby wyboru kilku posłów, po kilku balotowaniach, losowanie rozstrzyga ostatecznie co do tych, którzy otrzymali równą ilość głosów.

D<sup>1)</sup>. Czynne prawo wyborcze posiada każdy obywatel austriacki, który skończył lat 24, posiada wszystkie prawa obywatelskie i odpowiada wymaganiom ustawy wyborczej do Rady Państwa.

E. Bierne prawo wyborcze w krajach wymienionych w art. 6 posiada każdy poddany austriacki, przynajmniej od lat trzech, mający trzydzieści lat skończonych i posiadający w jednym z tych krajów prawo wyborcze czynne, zgodnie z ustępem D., lub też prawo być wybranym do sejmu krajowego.

§ 8. Urzędnicy państwowi, wybrani do Izby posłów dla korzystania ze swego mandatu, nie mają potrzeby otrzymywać urlopu.

§ 9. Cesarz mianuje prezesa i wiceprezesa Izby panów z liczby jej członków na czas trwania jednej sesji. Izba posłów sama wybiera prezesa i wiceprezesa ze swego grona. Pozostałych urzędników każda izba wybiera sama.

§ 10. Cesarz zwołuje Radę Państwa corocznie, o ile możności, w ciągu miesięcy zimowych.

§ 11. Kompetencja Rady Państwa rozciąga się na wszystkie sprawy, dotyczące praw, obowiązków i interesów, wspólnych wszystkim królestwom i krajom, reprezentowanym w Radzie Państwa, o ile sprawy te, wskutek ugody z krajami Korony węgierskiej nie podlegają zarządowi wspólnemu dla obu połów Monarchji.

W ten sposób do kompetencji Rady Państwa należy:

a) Rozpoznanie i zatwierdzenie traktatów handlowych i tych umów państwowych, które obowiązują Cesarstwo lub część jego, lub wreszcie prowadzą do zmian terytorjalnych królestw i krajów, reprezentowanych w Radzie Państwa.

b) Wszystkie kwestje, dotyczące sposobu odbywania powinności wojskowej, a także jej terminu, w szczególności zaś określenie corocz-

---

<sup>1)</sup> Zamienione przez prawo z dnia 14 czerwca 1896 r. Patrz niżej.

nie kontyngensu rekrutów i postanowienia ogólne o powinności końskiej, oraz o zaopatrzeniu wojska w żywność i mieszkanie.

c) Ustalenie budżetu dochodów i rozchodów państwowych, w szczególności zaś coroczne upoważnienie do poboru podatków i opłat; sprawdzenie i zatwierdzenie sprawozdań z dokonanych wydatków państwowych i rezultatów operacji finansowych; zaciągnięcie nowych pożyczek, konwersja istniejących długów państwowych, sprzedaż, zamiana i obciążenie nieruchomości majątków państwowych, prawa o monopolach i regaljach, i wogóle wszystkie sprawy finansowe wspólne królestw i krajów, reprezentowanych w Radzie Państwa.

d) Regulacja systemu pieniężnego, monetarnego i emisyjnego, spraw celnych i handlowych, a także telegrafów, poczt, dróg żelaznych, komunikacji wodnych i innych środków komunikacyjnych.

e) Prawodawstwo, dotyczące kredytu, banków, przywilejów (na wynalazki) i przemysłu, z wyjątkiem ustawodawstwa o prawie propinacji, a dalej prawa o miarach i wagach, o zabezpieczeniu wzorów i marek fabrycznych.

f) Prawodawstwo medyczne, jak również mające na celu zapobieganie epidemjom i epizootjom.

g) Prawodawstwo, dotyczące praw obywatelstwa i poddaństwa, kontroli nad cudzoziemcami i paszportami, a także spisów ludności.

h) Prawodawstwo, dotyczące spraw duchownych, swobody związków i zebrań, prasy i obrony praw autorskich.

i) Ustalenie zasad systemu wychowania publicznego odnośnie do szkół ludowych i gimnazjów, a także prawodawstwo, dotyczące uniwersytetów.

k) Prawodawstwo karne i karno-policyjne, a także cywilne, z wyjątkiem układu wewnętrznego ksiąg gruntowych i takich przedmiotów, które na zasadzie ustaw miejscowych i niniejszego prawa zasadniczego wchodzą w zakres kompetencji sejmów krajowych, a dalej prawodawstwo handlowe i wekslowe, morskie, górnicze i lenne.

l) Prawodawstwo, dotyczące zasad organizacji instytucji sądowych i administracyjnych.

m) Wydawanie na mocy zasadniczych praw państwowych o ogólnych prawach obywateli, o sądzie państwowym, o władzy sądowej, rządowej i wykonawczej, praw koniecznych dla ich urzeczywistnienia.

n) Prawodawstwo w kwestjach, dotyczących wzajemnych obowiązków i stosunków oddzielnych krajów.

o) Prawodawstwo, dotyczące formy, w jakiej załatwiane być winny sprawy uznane za wspólne z krajami Korony węgierskiej.

§ 12. Wszystkie inne przedmioty prawodawstwa, przez prawo niniejsze wyraźnie nie powierzone Radzie Państwa, należą do kompetencji sejmów krajowych królestw i krajów, reprezentowanych w Radzie Państwa, i rozstrzygają się w tych sejmach i z ich udziałem w porządku konstytucyjnym.

Gdyby jednak jakikolwiek sejm krajowy uchwalił, że ta lub inna kwestja prawodawcza winna być rozpoznana i rozstrzygnięta przez Radę Państwa, to kwestja taka na ten tylko wypadek i względem tego tylko sejmu przechodzi pod decyzję Rady Państwa.

§ 13. Projekty praw wchodzą do Rady Państwa w formie wniosków rządu. Rada Państwa wszakże ma także prawo wносить projekty praw w kwestjach, wchodzących w zakres jej atrybucji.

Każde prawo wymaga zgody obydwu Izb i sankcji Cesarza.

Gdyby zgoda taka nie mogła być osiągniętą w jakimkolwiek prawie skarbowym co do oddzielnych cyfr, lub też co do cyfry kontyngensu w prawie o poborze rekrutów, bez względu na powtórne rozprawy, za przyjętą uważa się najmniejsza z cyfr projektowanych.

§ 14. W razie potrzeby niezwłocznego wydania postanowień, dla których konstytucja wymaga zgody Rady Państwa, w chwili, gdy ostatnia nie zasiada, postanowienia te mogą być wydane za pomocą ukazu cesarskiego pod zbiorową odpowiedzialnością całego ministerjum, byleby tylko nie zmieniały one zasadniczych praw państwowych, nie obciążały na czas długotrwały skarbu państwowego i nie pociągały za sobą utraty dóbr skarbowych. Ukazy takie mają znaczenie praw tymczasowych, jeżeli podpisane są przez wszystkich ministrów, i ogłoszone z powołaniem się na artykuł niniejszy.

Tracą one moc swoją w dwóch wypadkach: po pierwsze, jeśli rząd nie przedstawi ich do zatwierdzenia Radzie Państwa na najbliższej sesji po ich ogłoszeniu, i przytym najpierw Izbie posłów, w ciągu czterech tygodni po jej zwołaniu, powtórę, jeżeli jedna z Izb odmówi swego zatwierdzenia.

Na odpowiedzialności całego ministerjum leży obowiązek niezwłocznego wstrzymania stosowania ukazu, który utracił moc prawa tymczasowego.

§ 15. Dla ważności uchwał Rady Państwa wymagana jest obecność stu członków w Izbie posłów, i czterdziestu w Izbie panów, a w obydwu — absolutna większość głosów wszystkich obecnych.

Zmiany, dotyczące zarówno niniejszego prawa zasadniczego, jak i zasadniczych ustaw państwowych o ogólnych prawach obywateli, królestw i krajów, reprezentowanych w Radzie Państwa, o organizacji sądu państwowego, o władzy sądowej, a także o wykonywaniu władzy rządowej i administracyjnej, uchwalane być mogą nie inaczej, jak większością dwóch trzecich obecnych członków, a w Izbie posłów musi być przytym nie mniej, niż połowa wszystkich członków.

§ 16. Członkowie Izby posłów nie mogą przyjmować żadnych instrukcji od swych wyborców.

Członkowie Rady Państwa w żadnym razie nie mogą podlegać odpowiedzialności za sposób, w jaki głosują, za słowa zaś, wypowiedziane w Izbie, mogą odpowiadać tylko przed Izbą, do której należą. Członek Rady Państwa, podczas trwania sesji bez zgody Izby, nie może być pociągnięty do odpowiedzialności sądowej lub aresztowany, z wyjątkiem wypadku schwywania go na gorącym uczynku.

Nawet w tym razie jednak sąd winien niezwłocznie zawiadomić prezesa Izby o aresztowaniu.

W razie żądania Izby, nastąpić winno zwolnienie z aresztu i odroczenie śledztwa, na cały czas trwania sesji. Podobne prawo przysługuje Izbie i wówczas, jeżeli aresztowanie i dochodzenie sądowe przeciwko jej członkowi wszczętym zostało poza okresem sesji.

§ 17. Wszyscy członkowie Rady Państwa winni głosować osobiście.

§ 18. Członkowie Izby posłów wybierani są na lat sześć.

Po upływie tego terminu, jak również w razie rozwiązania Izby odbywają się nowe wybory powszechne.

Byli posłowie mogą być wybrani ponownie.

W ciągu trwania okresu wyborczego wybory dodatkowe mogą być zarządzane wówczas, jeśli który z posłów traci prawo obieralności, umiera, zrzeka się swego mandatu, lub na innej zasadzie prawnej przestaje być członkiem Rady Państwa.

§ 19. Odroczenie posiedzeń Rady Państwa, a także rozwiązanie Izby posłów, dokonywa się z rozporządzenia Cesarza. W razie rozwiązania odbywają się nowe wybory na zasadzie art. 7.

§ 20. Ministrowie i naczelnicy instytucji centralnych mają prawo brać udział we wszystkich obradach, i popierać swe wnioski osobiście lub za pośrednictwem któregośkolwiek z posłów. Każda Izba może zażądać obecności ministrów. Ministrowie winni być wysłuchani, ilekroć tego zażądają.

Prawo udziału w głosowaniu przysługuje im o tyle tylko, o ile są członkami danej Izby.

§ 21. Każda Izba Rady Państwa ma prawo interpelować ministrów w sprawach, wchodzących w zakres jej kompetencji, kontrolować czynności administracyjne rządu, wymagać od niego informacji w przedmiotach odbieranych petycji, wyznaczać komisje, którym ministerja obowiązane są udzielać żądanych wiadomości, i wyrażać swoje opinie w formie adresów lub rezolucji.

§ 22. Sposób wykonania kontroli zgromadzeń reprezentacyjnych nad długiem państwowym będzie określony przez prawo specjalne.

§ 23. Posiedzenia obydwuch Izb Rady Państwa są publiczne.

Każda Izba jednak może obradować tajnie, jeżeli tego zażąda prezes lub przynajmniej dziesięciu członków, a Izba, po usunięciu słuchaczy, postanowi drzwi zamknąć.

§ 24. Bardziej szczegółowe postanowienia, dotyczące wzajemnych oraz zewnętrznych stosunków obu Izb, zawierają się w ustawie o sposobie prowadzenia zajęć w Radzie Państwa.

---

### 3. P r a w o

z dnia 14 czerwca 1896 roku

zmieniające i uzupełniające zasadnicze prawo o przedstawicielstwie z d. 21 grudnia 1867 r., a także przepisy z d. 2 kwietnia 1873 r. i 12 listopada 1886 r.

Art. 1. Do 353 przedstawicieli, których na zasadzie §§ 6 i 7 prawa zasadniczego o przedstawicielstwie narodowym (prawa z d. 2 kwietnia 1873 r. i 12 listopada 1886 r.) wybierają do Izby kurje wyborcze, wskazane w ustawach miejscowych, dołącza się jeszcze 72 posłów, których wybierać będzie kurja powszechna, oznaczona literą *e*.

Wyznaczona dla tej kurji ilość posłów dzieli się pomiędzy oddzielne królestwa i kraje, i wyborcy jej wybierać będą:

W Czechach . . . . .	18	W Krainie . . . . .	1
„ Dalmacji . . . . .	2	„ Bukowinie . . . . .	2
„ Galicji i Lodomerji z W.		„ Morawji . . . . .	7
Ks. Krakowskim . . . . .	15	„ Śląsku Górnym i Dolnym	2
„ Austrii Dolnej . . . . .	9	„ Tyrolu . . . . .	3
„ „ Górnej . . . . .	3	„ Kraju Przedarulańskim .	1
„ Zaleburgu . . . . .	1	„ Istriji . . . . .	1
„ Styryi . . . . .	4	„ Gorycji i Gradisce . . .	1
„ Karyntji . . . . .	1	„ Trjeście i jego okręgu .	1

Podział członków Izby posłów, podlegających wyborowi, pomiędzy oddzielne okręgi wyborcze ustalony zostanie przez prawo wyborcze.

Art. 2. Ustępy C. i D. § 7 prawa zasadniczego o przedstawicielstwie narodowym (prawo z d. 2 kwietnia 1873 r.) w obecnej redakcji tracą moc swoją i brzmieć winny, jak następuje:

C. W kurji gmin wiejskich, oraz w okręgach wyborczych kurji powszechnej, utworzonych wyłącznie z okręgów sądowych, posłów wybierają wyborcy wybrani przez prawyborców, w pozostałych zaś kurjach wyborczych, jak również w pozostałych okręgach kurji powszechnej, wyborcy wybierają posłów bezpośrednio.

W tych krajach jednak, gdzie prawo miejscowe wprowadza wybory bezpośrednie posłów do sejmu z kurji gmin wiejskich, również bezpośrednio wybierani będą członkowie Izby posłów zarówno z kurji gmin wiejskich, jak i ze wszystkich okręgów wyborczych kurji powszechnej.

Przy wyborze wyborców i posłów wymagana jest absolutna większość głosów.

Gdyby takiej większości przy balotowaniu, a nawet przebalotowaniu jednego lub kilku deputowanych nie osiągnięto, w takim razie przy równości głosów rozstrzyga losowanie.

D. W wyborach bierze udział każdy poddany austriacki, który skończył lat 24, korzysta ze wszystkich praw obywatelskich i czyni zadość pozostałym wymaganiom ustawy o wyborach do Rady Państwa i prawa z d. 14 czerwca 1896 r.

Art. 3. Prawo niniejsze wchodzi w wykonanie jednocześnie z prawem z d. 14 czerwca 1896 r. o zmianie i uzupełnieniu ustawy o wyborach do Rady Państwa.

#### 4. Zasadnicze prawo państwowe o ogólnych prawach obywateli.

(Z dnia 21 grudnia 1867 r.).

Art. 1. Wszyscy poddani królestw i krajów reprezentowanych w Radzie Państwa korzystają z ogólnego prawa obywatelstwa austriackiego.

Prawo określa, przy jakich warunkach nabywa się, wykonywa i traci prawo obywatelstwa austriackiego.

Art. 2. Wszyscy obywatele są równi wobec prawa.

Art. 3. Wszystkie urzędy państwowe dostępne są dla wszystkich obywateli.

Dostęp do nich cudzoziemców postawiony jest w zależności od nabycia praw obywatelstwa austriackiego.

Art. 4. Swoboda tranzlokacji osób i majątków wewnątrz państwa nie podlega żadnym ograniczeniom.

Wszystkim obywatelom, zamieszkującym w gminie i opłacającym w niej podatki od swego majątku nieruchomego, zarobków lub dochodów, przysługuje czynne i bierne prawo wyborcze w reprezentacji gminnej na tych samych warunkach, co i rdzennym mieszkańcom gminy.

Swoboda emigracji ograniczona jest ze strony państwa tylko przez powinność wojskową.

Podatki na emigrantów mogą być nakładane nie inaczej, jak w moc zasady wzajemności.

Art. 5. Własność jest nietykalna. Wywłaszczenie przymusowe może mieć miejsce tylko w wypadkach i w porządku, określonym przez prawo.

Art. 6. Każdy obywatel może mieszkać i osiedlać się w dowolnym miejscu terytorjum państwowego, nabywać wszelkie nieruchomości i swobodnie nimi rozporządzać, a także oddawać się wszelkim zawodom, z zachowaniem warunków przez prawo wskazanych.

Ze względu na dobro publiczne, osoby martwej ręki mogą być ograniczone w drodze prawodawczej w prawie nabywania nieruchomości i rozporządzania nimi.

Art. 7. Wszystkie stosunki poddaństwa i zależności osobistej znoszą się na zawsze. Wszelkie opłaty i obowiązki, oparte na tytule własności podzielnej, a obciążające nieruchomości, mogą być skupio-

ne, i na przyszłość żadna nieruchomość nie może być obciążona w podobny sposób.

Art. 8. Swoboda osobista jest zapewniona.

Prawo z d. 27 października 1862 r. o obronie swobody osobistej ogłasza się za część składową niniejszego zasadniczego prawa państwowego.

Każde nieprawnie zarządzane lub przedłużone aresztowanie obowiązuje państwo do wynagrodzenia poszkodowanego.

Art. 9. Mieszkanie jest nietykalne.

Prawo z d. 27 października 1862 r. o obronie nietykalności mieszkania ogłasza się za część składową niniejszego zasadniczego prawa państwowego.

Art. 10. Tajemnica korespondencji nie może być naruszona. Zatrzymanie listów, z wyjątkiem wypadków uprawnionego aresztu lub rewizji domowej, może mieć miejsce tylko w czasie wojennym lub z rozkazu sądu, według praw istniejących.

Art. 11. Prawo petycji należy do wszystkich i do każdego.

Petycje zbiorowe wychodzić mogą tylko od związków i korporacji uznanych przez prawo.

Art. 12. Obywatele austriacy posiadają prawo zgromadzeń i prawo tworzenia związków. Korzystanie z tych praw uregulowane zostanie przez przepisy specjalne.

Art. 13. Każdy może w granicach prawa wypowiadać swe myśli ustnie, piśmiennie, za pomocą druku lub środków artystycznych.

Prasa nie może być ograniczona ani przez cenzurę, ani przez system koncesyjny.

Zakazy pocztowe nie mogą mieć zastosowania do wydawnictw krajowych.

Art. 14. Każdemu zapewnia się zupełna swoboda sumienia i wyznania. Korzystanie z praw cywilnych i politycznych nie zależy od wyznania; wierzenia religijne wszakże nie powinny przeszkadzać wykonaniu obowiązków państwowo-obywatelskich. Nikt nie może być zmuszony do wykonania obrządku religijnego lub udziału w uroczystości kościelnej, o ile pod tym względem nie podlega władzy innej osoby, nadanej jej przez prawo.

Art. 15. Każdy kościół lub stowarzyszenie religijne, uznane przez prawo, może odprawiać nabożeństwa publiczne, samodzielnie kierować i zarządzać swymi sprawami wewnętrznymi, posiadać i użytkować ze swoich zakładów, instytucji i funduszków, przeznaczonych

na cele kultu, oświaty i dobroczynności; ale jak każde stowarzyszenie podlega ogólnym prawom państwowym.

Art. 16. Wyznawcom religji, nie uznanych przez prawo, dozwala się wykonywać obrządki w domu, o ile tylko nie są przeciwne prawu lub moralności.

Art. 17. Nauka i nauczanie są swobodne. Każdy obywatel ma prawo otwierać zakłady kształcące i wychowawcze i nauczać w nich, jeśli w drodze, przez prawo wskazanej, wykaże swe zdolności pod tym względem.

Nauczanie domowe nie podlega podobnemu ograniczeniu.

O nauczaniu religji w szkołach pieczę mieć winny odpowiednio kościoły lub stowarzyszenia religijne.

Prawo najwyższego kierownictwa i nadzoru nad całą sprawą wychowania i nauczania należy do państwa.

Art. 18. Każdy może wybrać sobie zawód i przygotowywać się do niego, gdzie i jak zechce.

Art. 19. Wszystkie narody w państwie są równoprawne, i każdy naród ma nienaruszalne prawo do zachowania i rozwoju swojej narodowości i swego języka.

Państwo uznaje równoprawność wszystkich języków miejscowych w szkole, w instytucjach i w życiu publicznym.

W krajach, w których jest kilka narodowości, zakłady naukowe państwowe powinny być tak urządzone, ażeby każda narodowość, bez przymusu co do nauki jakiegokolwiek drugiego języka krajowego, mogła pobierać wykształcenie w swoim języku.

Art. 20. Przepisy specjalne określają możność zawieszenia tymczasowego i miejscowego, przez odpowiedzialną władzę rządową, praw wskazanych w art. 8, 9, 10, 12 i 13.

---

## 5. Zasadnicze prawo państwowe o sądzie państwowym.

(Dnia 21 grudnia 1867 r.).

Art. 1. Rozpoznanie sporów jurydykcyjnych i kwestji spornych z dziedziny prawa publicznego dla królestw i krajów, reprezentowanych w Radzie Państwa, wkłada się na sąd państwowy.

Art. 2. Sąd państwowy postanawia wyroki ostateczne w sporach jurydykcyjnych.

a) Pomiedzy wladzami sadowymi i administracyjnymi w kwestji, czy pewna sprawa podlega rozpoznaniu w drodze sadowej, lub administracyjnej, w wypadkach przewidzianych przez prawo.

b) Pomiedzy reprezentacjami krajowymi i najwyzszymi instytucjami rzdowymi, kiedy kazda ze stron roci sobie prawo do rozporzdzenia i decydowania w pewnej sprawie administracyjnej.

c) Pomiedzy samodzielnymi organami autonomicznymi rnych krajów w sprawach, powierzonych ich pieczy i zarzdowi.

Art. 3. Sąd państwowy postanawia również wyroki ostateczne:

a) W sprawach pomiedzy oddzielnymi królestwami i krajami, reprezentowanymi w Radzie Państwa, a ich ogółem, i odwrotnie, dalej w sporach jednego z tych królestw i krajów z innym, wreszcie z powodu pretensji gmin, korporacji lub osób pojedynczych przeciwko jednemu z wyżej wymienionych królestw lub krajów, lub przeciwko ich ogółowi, o ile pretensje te nie mogą być rozstrzygnięte zwykłym porządkiem sadowym.

b) W przedmiocie skarg obywateli z powodu obrazy praw politycznych zagwarantowanych im przez konstytucję, po tym, jak sprawa będzie rozpoznana w porządku administracyjnym wskazanym przez prawo.

Art. 4. Sąd państwowy sam wyłącznie rozstrzyga, czy dana sprawa podlega jego rozpoznaniu; wyroki jego nie podlegają żadnemu zaskarżeniu i wstrzymują odwołanie się do drogi sadowej.

Jeżeli sąd państwowy odsyła jaką sprawę do sądu ogólnego lub instytucji administracyjnej, nie mogą one wymówić się od jej rozpoznania pod pozorem swej niekompetencji.

Art. 5. Sąd państwowy zasiada w Wiedniu i składa się z prezesa i jego zastępcy, mianowanych przez Cesarza dożywotnio, oraz z dwunastu członków i czterech zastępców, których również Cesarz mianuje dożywotnio na przedstawienie Rady Państwa. Sześciu członków i dwóch zastępców mianuje on z liczby osób, przedstawionych przez Izbę posłów, sześciu zaś członków i dwóch zastępców — przez Izbę panów.

Przedstawienie dokonywa się w ten sposób, że na każde miejsce wakujące wskazuje się trzy osoby, posiadające odpowiednie wiadomości.

Art. 6. Prawo specjalne wyjaśni szczegóły, dotyczące organizacji, procedury i wykonania wyroków i postanowień sądu państwowego.

## 6. Zasadnicze prawo państwowe o władzy sądowej.

(Dnia 21 grudnia 1867 r.).

Art. 1. Wymiar sprawiedliwości w państwie dokonywa się w imieniu Cesarza.

Wyroki zapadają w imieniu Cesarza.

Art. 2. Frawo określa organizację i kompetencję sądów.

Sądy nadzwyczajne dopuszczalne są tylko w wypadkach z góry przez prawo wskazanych.

Art. 3. Jurydykę sądów wojennych określają przepisy specjalne.

Art. 4. Prawo wskazuje, jakie sądy są właściwe w razie obrazy przepisów policyjnych i podatkowych.

Art. 5. Sędziowie mianowani są przez Cesarza lub w jego imieniu ostatecznie i dożywotnio.

Art. 6. Sędziowie są niezależni i samodzielni w wykonaniu swych obowiązków.

Mogą być oni usunięci tylko w wypadkach, wskazanych przez prawo i na zasadzie formalnego wyroku sądowego; tymczasowe zawieszenie w urzędowaniu sędziego może nastąpić z rozporządzenia władzy sądowej lub wyższych instytucji sądowych, pod warunkiem wszakże jednoczesnego zawiadomienia właściwego sądu; tranzlokacja lub przeniesienie w stan spoczynku wbrew woli może mieć miejsce tylko na mocy wyroku sądu w formie i wypadkach przez prawo przewidzianych.

Postanowienia te nie stosują się do tranzlokacji i uwolnień, wywołanych przez zmiany w organizacji sądowej.

Art. 7. Sędziom nie wolno wchodzić w roztrząsanie ważności praw, ogłoszonych w drodze właściwej. Natomiast sądy mogą rozstrzygać co do ważności rozporządzeń administracyjnych.

Art. 8. Wszyscy urzędnicy sądowi w swej przysiędze służbowej przysięgają, że niewzruszenie strzec będą zasadniczych praw państwowych.

Art. 9. Przeciwno państwu i jego urzędnikom sądowym, z powodu wykroczeń tych ostatnich przeciw prawu przy spełnianiu przez nich obowiązków służbowych, oprócz środków wskazanych przez procedurę sądową, mogą być także wytaczane powództwa. Prawo wytaczania powództwa będzie uregulowane przez osobne przepisy.

Art. 10. Rozprawy sądowe w sprawach cywilnych i karnych są ustne i publiczne.

Wyjątki od tej zasady wskazane są przez prawo.

W sprawach karnych stosowany jest proces oskarżycielski.

Art. 11. Pytanie co do winy oskarżonego rozstrzygają sędziowie przysięgli we wszystkich sprawach o przestępstwa, za które grożą ciężkie kary lub które wskazane będą przez prawo, a także o przestępstwa i wykroczenia polityczne, lub wykonane za pomocą słowa drukowanego.

Art. 12. Dla królestw i krajów, reprezentowanych w Radzie Państwa, istnieje w Wiedniu najwyższy sąd kasacyjny.

Art. 13. Cesarz ma prawo udzielać amnestji i zwalniać lub łagodzić kary, wymierzone przez sądy, a także znosić ograniczenia praw, wynikające z wyroków sądowych, z zachowaniem wszakże ograniczeń, wskazanych przez prawo o odpowiedzialności ministrów.

Ustawa postępowania karnego wskaże wypadki, w których czyn przez prawo karany nie podlega dochodzeniu sądowemu lub też wszczęte już dochodzenie umorzonym być winno.

Art. 14. Władza sądowa oddzielona jest od władzy wykonawczej we wszystkich instancjach.

Art. 15. We wszystkich wypadkach, w których prawo obowiązujące, obecnie lub w przyszłości wydane, powierza rozstrzyganie sporów pomiędzy osobami prywatnymi władzy administracyjnej, poszkodowany wskutek takiego wyroku może wytoczyć akcję przeciwko stronie przeciwnej w zwykłym porządku sądowym.

Jeśli, oprócz tego, ktokolwiek utrzymuje, że wyrokiem lub rozporządzeniem władzy administracyjnej zostały obrażone jego prawa, może wytoczyć swe pretensje przeciwko przedstawicielowi władzy administracyjnej przed sąd administracyjny i popierać je w drodze procesu publicznego i ustnego.

Sprawy, podlegające rozpoznaniu sądu administracyjnego, jego skład i sposób postępowania stanowiące będą przedmiot specjalnego prawa.

---

## 7. Zasadnicze prawo państwowe o władzy rządowej i wykonawczej.

(Dnia 21 grudnia 1867 r.).

Art. 1. Osoba Cesarza jest święta, nietykalna i nieodpowiedzialna.

Art. 2. Cesarz wykonywa władzę rządową za pomocą ministrów odpowiedzialnych i podwładnych im urzędników i delegatów.

Art. 3. Cesarz mianuje i uwalnia ministrów, oraz obsadza, na przedstawienie ministrów, wszystkie urzędy we wszystkich gałęziach służby państwowej, o ile to prawo nie wymaga innego porządku.

Art. 4. Cesarz rozdaje tytuły, ordery i inne odznaczenia państwowe.

Art. 5. Do Cesarza należy najwyższe dowództwo siły zbrojnej; on wypowiada wojnę i zawiera pokój.

Art. 6. Cesarz zawiera traktaty państwowe. Zgoda Rady Państwa konieczną jest wszakże dla ważności traktatów handlowych oraz tych umów państwowych, które obciążają całe państwo lub niektóre jego części, albo też wkładają obowiązki na pojedynczych obywateli.

Art. 7. Prawo bicia monety urzeczywistnia się w imieniu Cesarza.

Art. 8. Przy objęciu zarządu państwa Cesarz w obecności obu Izb Rady Państwa składa przysięgę:

„Zachowywać niewzruszenie zasadnicze prawa królestw i krajów, reprezentowanych w Radzie Państwa, i rządzić zgodnie z temi i z ogólnemi prawami“.

Art. 9. Ministrowie odpowiedzialni są za zgodność z prawem i konstytucją, aktów rządowych, wchodzących w zakres ich kompetencji.

Prawo specjalne określa odpowiedzialność ministrów, skład sądu, rozpoznającego oskarżenie przeciwko nim wniesione, oraz sposób postępowania tego sądu.

Art. 10. Prawa ogłaszają się w imieniu Cesarza, ze wskazaniem na zgodę konstytucyjnych instytucji reprezentacyjnych i z podpisem ministra odpowiedzialnego.

Art. 11. Instytucje rządowe upoważnione są do wydawania w granicach swej kompetencji rozporządzeń i rozkazów, opartych na przepisach prawa i wymagania od osób do tego obowiązanych prze-

strzegania zarówno tych rozporządzeń i rozkazów, jak i postanowień prawa.

Przepisy specjalne regulują władzę wykonawczą instytucji administracyjnych, a także prawa siły zbrojnej, mającej stałą organizację dla obrony bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego, lub też powoływanej w wypadkach wyjątkowych.

Art. 12. Wszyscy urzędnicy rządowi odpowiedzialni są w granicach swych obowiązków służbowych za przestrzeganie zasadniczych praw państwa, a także za załatwianie spraw zgodnie z prawami Cesarstwa i oddzielnych krajów.

Obowiązek pociągania do odpowiedzialności leży na tych organach władzy wykonawczej, którym dani urzędnicy podlegają w stosunku dyscyplinarnym.

Cywilną odpowiedzialność ich za obrazę prawa, wynikłą z ich bezprawnych rozporządzeń, określają przepisy specjalne.

Art. 13. Wszystkie organy zarządu państwowego składają przysięgę, że niewzruszenie przestrzegać będą zasadniczych praw państwa,



# FRANCJA.

---

## 1. Prawo konstytucyjne o organizacji władz państwowych.

(Z dnia 25 lutego 1875 r.).

1. Władza prawodawcza należy do dwóch zgromadzeń: Izby deputowanych i Senatu. Izba deputowanych wybiera się za pomocą głosowania powszechnego na zasadach wskazanych przez prawo o wyborach. Skład, sposób wyborów, prawa i obowiązki Senatu określi prawo specjalne.

2. Prezydent Republiki wybierany jest absolutną większością głosów Senatu i Izby deputowanych, połączonych w Zgromadzenie narodowe.

Wybierany jest na lat siedem i może być wybrany ponownie.

3. Prezydent Republiki ma prawo inicjatywy prawodawczej, narówni z członkami obu Izb; ogłasza on prawa przejęte przez obie Izby; do niego należy nadzór i gwarancja wykonania tych praw.

Przysługuje mu prawo łaski; amnestji udzielać może tylko prawo.

On rozporządza siłą wojskową. Mianuje urzędników na wszystkie urzędy cywilne i wojskowe. Przewodniczy na uroczystościach narodowych. Ambasadorowie i posłowie państw zagranicznych akredytowani są przy nim.

Każdy akt Prezydenta Republiki winien być kontrasygnowany przez ministra.

4. W miarę otwierania się wakansów, po ogłoszeniu prawa niniejszego, Prezydent Republiki mianuje w Radzie ministrów członków czynnych Rady Państwa.

Mianowani w ten sposób członkowie Rady Państwa mogą być uwolnieni tylko na mocy dekretu, wydanego w Radzie ministrów.

Członkowie Rady Państwa, mianowani na mocy prawa z d. 24 maja 1872 r., będą mogli, aż do wygaśnięcia swych pełnomocnictw, być odwoływani tylko w porządku, wskazanym przez prawo niniejsze. Po rozpuszczeniu Zgromadzenia narodowego, odwołanie może mieć miejsce tylko na mocy decyzji Senatu.

5. Prezydent Republiki może, za zgodą Senatu, rozwiązać Izbę deputowanych przed upływem prawnym jej pełnomocnictw.

W takim razie kollegja wyborcze zbierają się na nowe wybory w ciągu dwóch miesięcy, a Izba — po upływie dni dziesięciu od chwili ukończenia czynności wyborczych <sup>1)</sup>.

6. Ministrowie odpowiadają zbiorowo przed izbami za ogólny kierunek polityki rządu, a każdy oddzielnie za swe czyny osobiste.

Prezydent Republiki odpowiada tylko za zdradę stanu.

7. Jeśli urząd jego pozostaje niezajętym, z powodu śmierci lub innej przyczyny, obie Izby łączą się i niezwłocznie przystępują do wyboru nowego Prezydenta. Aż do chwili jego wyboru władza wykonawcza powierza się Radzie ministrów.

8. Izby mają prawo w drodze oddzielnych uchwał, powziętych w każdej z nich absolutną większością głosów, z własnej inicjatywy lub na przedstawienie Prezydenta Republiki, uznać konieczność rewizji praw konstytucyjnych.

Po powzięciu przez każdą z Izb takiej uchwały, łączą się one w Zgromadzenie narodowe, dla dokonania uchwalonej rewizji.

Uchwały, dotyczące zupełnej lub częściowej rewizji konstytucji, winny być przyjęte przez absolutną większość członków Zgromadzenia narodowego.

---

<sup>1)</sup> Część druga niniejszego artykułu podana jest w redakcji zmienionej przez prawo z dnia 14 sierpnia 1884 r.

Republikańska forma rządu nie może być przedmiotem wniosków rewizyjnych. Członkowie rodzin, które panowały we Francji, nie mogą być wybierani na Prezydentów Republiki <sup>1)</sup>.

9. (Uchylony przez prawo z d. 21 czerwca 1879 r.).

---

## 2. Prawo konstytucyjne o organizacji Senatu.

(Z dnia 24 — 28 grudnia 1875 r.).<sup>1)</sup>

1—7 (uchylone przez art. 9 prawa z d. 9 grudnia 1884 r.— patrz niżej).

8. Senat, na równi z Izbą deputowanych ma prawo inicjatywy prawodawczej i redakcji praw.

Prawa finansowe wszakże muszą być najpierw wniesione do Izby deputowanych i przez nią przyjęte.

9. Senat może zamienić się na sąd, dla sądenia Prezydenta Republiki lub ministrów i rozpoznania spraw o zamachy na bezpieczeństwo państwa.

10. Wybory do Senatu odbędą się na miesiąc przed rozwiązaniem Zgromadzenia narodowego. Senat obejmie swe obowiązki i zorganizuje się w ten sam dzień, kiedy Zgromadzenie narodowe się rozwiąże <sup>1)</sup>.

Prawo niniejsze może być opublikowane dopiero po ostatecznym przyjęciu prawa o organizacji władz państwowych.

---

## 3. Prawo, wprowadzające zmiany do ustawy o organizacji Senatu i wyborach Senatorów.

(Z dnia 9 — 10 grudnia 1884 r.).

1. Senat składa się z trzystu członków wybranych przez departamenty i kolonje.

Wszyscy członkowie Senatu bez różnicy, a więc wybrani przez Zgromadzenie narodowe lub Senat, i wybrani przez departamenty

---

<sup>1)</sup> Część ostatnia niniejszego artykułu stanowi dodatek na mocy prawa z dnia 14 sierpnia 1884 r.

<sup>2)</sup> Artykuł ten miał znaczenie przechodnie.

i kolonje, zachowują swe mandaty w ciągu całego czasu, na który wybrani zostali.

2. Departament Sekwany wybiera dziesięciu senatorów.

Departament Północny wybiera ośmiu senatorów.

Departamenty: Côtes-du-Nord, Finistère, Gironde, Ille-et-Vilaine, Loire, Loire-Inférieure, Pas-de-Calais, Rhône, Saône-et-Loire, Seine-Inférieure, wybierają po pięciu senatorów.

Departamenty Aisne, Bouches-du-Rhône, Charente-Inférieure, Dordogne, Haute-Garonne, Isère, Maine-et-Loire, Manche, Morhiban, Puy-de-Dôme, Seine-et-Oise, Somme, wybierają po czterech senatorów.

Departamenty: Ain, Allier, Ardèche, Ardennes, Aube, Aude, Aveyron, Calvados, Charente, Cher, Corrèze, Corse, Côte-d'Or, Creuse, Doubs, Drôme, Eure, Eure-et-Loire, Gard, Gers, Hérault, Indre, Indre-et-Loire, Jura, Landes, Loire-et-Cher, Haute-Loire, Loiret, Lot, Lot-et-Garonne, Marne, Haute-Marne, Mayenne, Meurthe-et-Moselle, Meuse, Nièvre, Oise, Orne, Basses-Pyrénées, Haute-Saône, Sarthe, Savoie, Haute-Savoie, Seine-et-Marne, Deux-Sèvres, Tarne, Var, Vendée, Vienne, Haute-Vienne, Vosges, Yonne, wybierają po trzech senatorów.

Departamenty: Basses-Alpes, Hautes-Alpes, Alpes-Maritimes, Ariège, Cantal, Lozère, Hautes-Pyrénées, Pyrénées-Orientales, Tarne-et-Garonne, Vaucluse, wybierają po dwóch senatorów.

Terytorjum Belfort, trzy departamenty Algierji, cztery kolonje: Martynika, Gwadelupa, wyspa Réunion i Indje francuskie wybierają po jednym senatorze.

3. W departamentach, gdzie ilość członków powiększona została przez prawo niniejsze, przyrost będzie następował w miarę otwarcia wakansów, zajętych obecnie przez senatorów stałych.

W tym celu, w ciągu tygodnia, następującego po otwarciu wakansu, losowanie rozstrzygnie, który departament będzie wybierał senatora.

Wybory te odbędą się w trzy miesiące po losowaniu; zresztą gdyby wakans otworzył się w ciągu sześciu miesięcy, poprzedzających odnowienie Senatu, odbywające się co trzy lata, wybory nastąpią jednocześnie z tym odnowieniem.

Mandat, pozyskany na tej drodze, traci moc swoją jednocześnie z mandatami innych senatorów z tego samego departamentu.

4. Senatorem może być tylko Francuz, mający przynajmniej lat czterdzieści i posiadający wszystkie prawa cywilne i polityczne.

Członkowie rodzin, które panowały we Francji, nie mogą być wybierani do Senatu.

5. Senatorami nie mogą być wojskowi, armji lądowej i floty. Wyjątek stanowią:

1) Marszałkowie Francji i admirałowie.

2) Generałowie zaliczeni bez ograniczenia wieku do pierwszej sekcji składu sztabu generalnego i niedowodzący żadnym oddziałem.

3) Generałowie i oficerowie, pełniący ich obowiązki, zaliczeni do drugiej sekcji składu sztabu generalnego.

4) Wojskowi armji lądowej i floty, zaliczeni do rezerwy armji czynnej lub też do armji terytorjalnej.

6. Wyboru senatorów, o ile potrzeba, z listy (*scrutin de liste*) dokonywają w głównym mieście departamentu lub kolonji kolegi, składające się z:

a) deputowanych,

b) członków rady generalnej,

c) członków rad okręgowych,

d) delegatów, wybranych przez Rady municypalne z liczby wyborców gminnych.

Rady, składające się z 10 członków, wybierają — 1 delegata z 12 członków — 2, z 16 członków — 3, z 21 członków — 4, z 23 członków — 5, z 27 członków — 6, z 30 członków — 7, z 32 członków — 8, z 34 członków — 9, z 36 członków i więcej — 10.

Rada miejska Paryża wybiera 30 delegatów.

W Indjach francuskich członków rad okręgowych zastępują członkowie rad miejscowych. Rada municypalna Pondichéry wybiera pięciu delegatów. Rada municypalna Karikal'a wybiera trzech delegatów. Wszystkie inne gminy wybierają po dwóch.

Głosowanie odbywa się w głównym mieście każdego okręgu.

7. Członkowie Senatu wybierani są na lat dziewięć.

Senat odnawia się co trzy lata, odpowiednio do rozkładu serji departamentów i kolonji, obecnie istniejących.

#### 4. Prawo konstytucyjne o stosunkach wzajemnych władz państwowych.

(Z dnia 16 — 18 lipca 1875 r.).

1. Senat i Izba deputowanych zbierają się corocznie w drugi wtorek miesiąca stycznia, o ile nie będą zwołane wcześniej przez Prezydenta Republiki.

Sesje obu Izb powinny trwać przynajmniej pięć miesięcy w ciągu roku. Zaczynają się i kończą jednocześnie.

2. Prezydent Republiki ogłasza zamknięcie sesji. Ma on prawo zwoływać Izby na sesje nadzwyczajne; obowiązany jest zwołać je w przerwie pomiędzy sesjami, jeśli zażąda tego absolutna większość członków jednej z Izb.

Prezydent może odroczyć posiedzenia Izb. Odroczenie to jednak nie może przekraczać jednego miesiąca i powtarzać się więcej, niż dwa razy w ciągu jednej sesji.

3. Przynajmniej na miesiąc przed wygaśnięciem mandatu Prezydenta Republiki, Izby powinny połączyć się w Zgromadzenie narodowe dla wyboru nowego Prezydenta.

Jeśli nie zostały zwołane, z mocy samego prawa zbierają się na dni piętnaście przed wygaśnięciem mandatu Prezydenta.

W razie śmierci lub dymisji Prezydenta, obie Izby zbierają się niezwłocznie i z mocy samego prawa.

W razie, jeśli dzięki zastosowaniu art. 5 prawa z d. 25 lutego 1875 r. Izba deputowanych będzie rozwiązana w chwili opróżnienia miejsca Prezydenta, kolegi wyborcze zbiorą się niezwłocznie, a Senat zgromadzi się z mocy samego prawa.

4. Wszelkie posiedzenie którejkolwiek z Izb poza okresem sesji, jest nieprawne i nieważne, z wyjątkiem wypadku przewidzianego w artykule poprzednim i wypadku, kiedy Senat zasiada w charakterze sądu; wówczas jednak może on wykonywać tylko funkcje sądowe.

5. Posiedzenia Senatu i Izby deputowanych są publiczne.

Każda Izba jednak może posiedzenie swe uczynić tajnym, jeśli zażąda tego pewna ilość członków, oznaczona przez regulamin.

Następnie absolutną większością głosów rozstrzyga się, czy mają być wznowione rozprawy publiczne w tym samym przedmiocie.

6. Prezydent Republiki znosi się z Izbami za pomocą odezw, które minister odczytuje na trybunie.

Ministrowie mogą być obecni w Izbach i winni być wysłuchani, ilekroć tego zażądają. Towarzyszyć im mogą, przy rozprawach nad projektami pewnych określonych praw, komisarze, mianowani w tym celu przez Prezydenta Republiki.

7. Prezydent Republiki podaje do powszechnej wiadomości prawa w ciągu miesiąca, następującego po przekazaniu rządowi ostatecznie przyjętego prawa. Prawa, których ogłoszenie obie Izby uznają za naglące, winny być opublikowane przez Prezydenta w ciągu dni trzech.

W ciągu terminu do ogłoszenia prawa, Prezydent Republiki może zażądać od Izb w motywowanej odezwie powtórnych rozpraw; Izby nie mogą mu tego odmówić.

8. Prezydent Republiki prowadzi układy o traktaty i ratyfikuje je, a także komunikuje o nich Izbom, o ile na to pozwalają interesy i bezpieczeństwo państwa.

Umowy pokojowe, handlowe, traktaty, dotyczące finansów państwa lub dotyczące stanu osobistego lub praw majątkowych Francuzów za granicą, dla swej ważności wymagają przyjęcia przez obie Izby. Żadne ustępstwo, zamiana lub przyłączenie terytorjum nie może nastąpić inaczej, jak na mocy prawa.

9. Prezydent Republiki może wypowiedzieć wojnę nie inaczej jak za zgodą obu Izb.

10. Każda Izba sama ocenia prawa swoich członków do wyboru i prawidłowość wyborów; tylko ona może przyjąć ich dymisję,

11. Biuro każdej Izby wybiera się corocznie na cały okres sesji i na wszystkie sesje nadzwyczajne, któreby zdarzyć się mogły przed sesją zwyczajną roku następnego.

Kiedy obie Izby łączą się w Zgromadzenie narodowe, biuro ich stanowią prezes, wiceprezes i sekretarz Senatu.

12. Prezydent Republiki może być oddany pod sąd tylko przez Izbę deputowanych, a sędzić go może tylko Senat. Izba deputowanych może wszcząć dochodzenie przeciwko ministrom za przestępstwa, spełnione przez nich przy wykonaniu ich obowiązków. W tym razie sędzi ich Senat.

Senat może być zmieniony na sąd przez dekret Prezydenta Republiki, wydany w Radzie ministrów, w celu sądenia każdej osoby, oskarżonej o zamach na bezpieczeństwo państwa.

Jeśli śledztwo rozpoczęła zwykła władza sądowa, dekret o zwolnieniu Senatu wydany być może tylko do chwili zapadnięcia decyzji o oddaniu pod sąd.

Prawo określi sposób postępowania przy oskarżeniu, śledztwie i w sądzie.

13. Żaden członek którejkolwiek Izby nie może podlegać dochodzeniu lub odpowiedzialności z powodu głosowania lub zdań, wypowiedzianych przy wykonaniu swych obowiązków.

14. Żaden członek którejkolwiek Izby nie może w ciągu sesji podlec dochodzeniu lub aresztowi w porządku karnym lub poprawczym inaczej, jak za zgodą Izby, do której należy, z wyjątkiem wypadku ujęcia go na gorącym uczynku.

Areszt lub dochodzenie przeciwko członkowi którejkolwiek Izby odracza się aż do chwili ukończenia sesji, jeśli właściwa Izba tego zażąda.



# NIEMCY.

---

## KONSTYTUCJA CESARSTWA NIEMIECKIEGO.

(Z dnia 16 kwietnia 1871 r.).

Jego Królewska Mość Król Pruski w imieniu związku północnoniemieckiego, Jego Królewska Mość Król Bawarski, Jego Królewska Mość Król Wirtemberski, Jego Królewska Wysokość Wielki Książę Badeński i Jego Królewska Wysokość Wielki Książę Heski, stojący również na czele tych części księstwa, które leżą wzdłuż Renu, na południe od Menu, zawieramy wieczny związek dla obrony terytorjum związkowego oraz zabezpieczenia dobrobytu narodu niemieckiego. Związek ten nazywać się będzie Cesarstwem Niemieckim i mieć będzie poniższą

### Konstytucję.

#### I. Terytorjum związkowe.

Art. 1. Terytorjum związkowe składają państwa następujące Prusy z Lauenburgiem, Bawarja, Saksonja, Wirtembergja, Badenja, Hesja, Meklenburg-Szweryn, Sachsen-Weimar, Meklenburg-Strelie, Oldenburg, Brunświk, Sachsen-Meiningen, Sachsen-Altenburg, Sachsen-Koburg-Gotha, Anhalt, Szwarzburg-Rudolfstadt, Szwarzburg-Son-

dershausen, Waldeck, Reuss starszej linji, Reuss młodszej linji, Schaumburg-Lippe, Lippe, Lubeka, Brema i Hamburg <sup>1)</sup>.

## II. Prawodawstwo Cesarstwa.

Art. 2. W obrębie terytorjum związkowego Cesarstwo posiada władzę prawodawczą, na zasadach wskazanych w konstytucji niniejszej. Prawodawstwo Cesarstwa ma zawsze przewagę nad prawodawstwem oddzielnych krajów związkowych. Prawa Cesarstwa zyskują moc obowiązującą przez ogłoszenie ich w Dzienniku praw Cesarstwa <sup>1)</sup>. O ile w ogłoszonym prawie niema innego terminu, od którego zyskuje ono moc obowiązującą, moc ta rozpoczyna się na czternasty dzień, licząc od daty wyjścia w Berlinie odpowiedniego numeru Dziennika praw Cesarstwa.

Art. 3. Dla całych Niemiec istnieje jeden wspólny indygenat, to znaczy, że należący do jednego z państw związkowych (poddany, obywatel) we wszystkich innych państwach związkowych jako rdzenny mieszkaniec powinien być traktowany i dopuszczony do stałego zamieszkania, wykonywania zawodu, obejmowania urzędów publicznych, nabywania nieruchomości, zdobycia praw obywatelskich narówni z rdzennymi mieszkańcami; w podobnym jak oni położeniu, winien się on znajdować i pod względem odpowiedzialności przed prawem i obrony prawa.

Żaden Niemiec nie będzie krępowany w użytkowaniu tego prawa ani przez władze ojczyste, ani przez władze innych państw związkowych.

Zasada, wypowiedziana w ustępie pierwszym, nie rozciąga się na stosunki, dotyczące opieki nad ubogimi i przyjęcia do miejscowych związków gminnych.

Podobnie zachowują tymczasowo moc obowiązującą umowy, istniejące pomiędzy oddzielnymi państwami związkowymi w przedmiocie przyjęcia powrotnego osób podlegających wydaleniu, pomocy dla chorych i grzebania zmarłych, należących do tych państw.

---

<sup>1)</sup> Na mocy prawa z dnia 9 czerwca 1871 r. do terytorjum cesarstwa Niemieckiego dołączono Alzację i Lotaryngję; konstytucja rozciągnięta na te kraje od dnia 1 stycznia 1874 r. w formie nieco zmienionej.

<sup>2)</sup> Reichsgesetzblatt.

W stosunku do mocarstw zagranicznych wszyscy Niemcy mogą zarówno domagać się opieki Cesarstwa.

Art. 4. Nadzorowi ze strony Cesarstwa i jego prawodawstwa podlegają przedmioty następujące:

1. Postanowienia, dotyczące swobody tranzlokacji, naturalizacji i osiedlania się, praw obywatelskich, systemu paszportowego i nadzoru nad cudzoziemcami, zajęć zawodowych, włączając tu i zajęcia sprawami ubezpieczeń, — o ile stosunki te nie zostały uregulowane przez artykuł 3 niniejszej konstytucji, z wyłączeniem wszakże postanowień, dotyczących osiedlania się i naturalizacji w Bawarii, oraz kolonizacji i emigracji do krajów nie niemieckich.

2. Prawodawstwo celne i handlowe, oraz podatki, obracane na potrzeby Cesarstwa.

3. Ustalenie systemów miar i wag, systemu monetarnego, oraz zasad emisji pieniędzy papierowych.

4. Postanowienia ogólne co do banków.

5. Patenty na wynalazki.

6. Obrona własności autorskiej.

7. Organizacja opieki wspólnej nad handlem niemieckim za granicą, nad żeglugą niemiecką i jej flagą, oraz organizacja wspólnych konsulatów na rachunek Cesarstwa.

8. Koleje żelazne (w Bawarii z ograniczeniem wskazanym w artykule 46), oraz urządzenie dróg lądowych i wodnych, mających na celu obronę państwa i handel powszechny.

9. Splaw i żegluga po drogach wodnych, przepływających przez różne państwa, oraz stan tych dróg, cła na rzekach i innych wodach, wreszcie sygnały dla żeglugi morskiej (ogień, beczki, baki i inne sygnały dzienne).

10. Poczty i telegrafy; w Bawarii jednak i Wirtembergji na zasadach, wskazanych w art. 52.

11. Postanowienia, dotyczące wykonania wzajemnego wyroków sądowych w sprawach cywilnych oraz zaspokojenia pretensji wogóle,

12. a także co do legalizacji dokumentów urzędowych.

13. Prawodawstwo wspólne w przedmiocie prawa cywilnego, karnego oraz procedury sądowej.

14. Armja i flota wojenna Cesarstwa.

15. Przepisy, dotyczące policji lekarskiej i weterynaryjnej.

16. Postanowienia o prasie i o stowarzyszeniach.

Art. 5. Władzę prawodawczą Cesarstwo wykonywa za pomocą Rady związkowej <sup>1)</sup> i Parlamentu <sup>2)</sup>. Dla wydania prawa konieczną i wystarczającą jest zgoda większości obydwu zgromadzeń.

Jeśli w Radzie związkowej powstanie różnica zdań przy rozważaniu projektów praw, dotyczących armji, floty i opłat, wskazanych w art. 35, wówczas decydującym jest głos prezydum, jeśli wypowiada się ono za utrzymaniem postanowień obowiązujących.

### III. Rada związkowa.

Art. 6. Rada związkowa składa się z przedstawicieli członków związku; głosy pomiędzy nimi podzielone są w ten sposób, że Prusy łącznie z poprzednimi głosami:

Hanoweru, Kurhessenu, Holszty- nu, Nassau i Frankfurtu mają 17	Sachsen-Altenburg . . . . . 1
Bawarja . . . . . 6	Sachsen-Koburg-Gotha . . . . . 1
Saksonja . . . . . 4	Anhalt. . . . . 1
Wirtembergja . . . . . 4	Szwarcburg-Rudolfstadt . . . . . 1
Badenja . . . . . 3	Szwarcburg-Sondershausen . . . . . 1
Hesja . . . . . 3	Waldeck . . . . . 1
Meklenburg-Szweryn . . . . . 2	Reuss starszej linji . . . . . 1
Sachsen-Weimar . . . . . 1	Reuss młodszej linji. . . . . 1
Meklenburg-Strelie . . . . . 1	Schaumburg-Lippe . . . . . 1
Oldenburg . . . . . 1	Lippe . . . . . 1
Brunświk . . . . . 2	Lubeka . . . . . 1
Sachsen Meiningen . . . . . 1	Brema . . . . . 1
	Hamburg . . . . . 1

Każdy członek związku może wysłać do Rady tylu pełnomocników, ile ma głosów, wszyscy oni jednak mogą popierać tylko jedno i to samo zdanie.

Art. 7. Rozpoznaniu Rady związkowej podlegają:

1. Projekty, które mają być wniesione do Parlamentu, i jego uchwały.

2. Ogólne postanowienia i rozporządzenia rządowe, konieczne dla wykonania praw Cesarstwa, o ile prawo nie postanawia inaczej.

<sup>1)</sup> Bundesrath <sup>2)</sup> Reichstag.

3. Braki, uwydatniające się przy zastosowaniu praw w Cesarstwie, lub też powyżej wymienionych zarządzeń i rozporządzeń.

Każdy członek związku ma prawo stawiać wnioski i referować je, a prezes obowiązany jest wnieść je pod obrady.

Uchwały, z wyjątkiem wypadków przewidzianych przez art. 5, 37 i 78, zapadają prostą większością głosów. Głosy, nie mające przedstawicieli lub instrukcji, nie biorą się pod uwagę. W razie równości głosów, decyduje głos prezesa.

Jeśli uchwała dotyczy sprawy, która według przepisów konstytucji niniejszej, nie odnosi się do całego Cesarstwa, wówczas liczą się głosy tylko tych państw związkowych, do których dana sprawa się odnosi.

Art. 8. Rada związkowa wybiera ze swego grona stałe komisje do spraw następujących:

- 1) armji i fortec,
- 2) floty,
- 3) ceł i podatków,
- 4) handlu i środków komunikacyjnych,
- 5) kolei żelaznych, poczt i telegrafów,
- 6) wymiaru sprawiedliwości,
- 7) rachunkowości.

W każdej z tych komisji, oprócz Cesarza, reprezentowane są przynajmniej cztery państwa i każde z nich ma w komisji jeden głos. W komisji armji i fortec Bawarja ma miejsce stałe, pozostałych zaś członków jej, podobnie jak członków komisji floty mianuje Cesarz; członków pozostałych komisji wybiera Rada związkowa. Skład tych komisji odnawia się z każdą sesją Rady związkowej, to jest corocznie. Członkowie wychodzący mogą być wybrani ponownie.

Oprócz tego Rada związkowa tworzy komisję do spraw zagranicznych z przedstawicieli Bawarji, Saksonji i Wirtembergji, oraz dwóch pełnomocników innych państw związkowych, wybieranych corocznie przez Radę związkową.

W komisji tej przewodniczy Bawarja.

Do rozporządzenia komisji wyznacza się urzędników, koniecznych dla ich zajęć.

Art. 9. Każdy członek Rady związkowej ma prawo być obecnym w Parlamencie i ostatni winien go wysłuchać zawsze, ilekroć zechce on wystąpić z obroną poglądów swego rządu, nawet gdyby ostatnie nie zostały przyjęte przez większość Rady związkowej. Nikt nie może być jednocześnie członkiem Rady związkowej i Parlamentu.

Art. 10. Cesarz obowiązany jest udzielać członkom Rady związkowej opieki, jaką zwykle cieszą się dyplomaci.

#### IV. P r e z y d j u m.

Art. 11. Prezesem Rady związkowej jest Król pruski, noszący tytuł Cesarza niemieckiego. Cesarz jest przedstawicielem Cesarstwa w stosunkach międzynarodowych, wypowiada wojnę i zawiera pokój w jego imieniu, zawiera związki i inne umowy z mocarstwami zagranicznymi, uwierzytelnia i przyjmuje posłów.

Wypowiedzenie wojny w imieniu Cesarstwa wymaga zgody Rady związkowej, z wyjątkiem wypadku napaści na terytorjum lub brzegi związku.

Jeśli umowy z państwami zagranicznymi dotyczą przedmiotów, które w myśl art. 4 należą do atrybucji prawodawczych Cesarstwa, to dla zawarcia ich konieczna jest zgoda Rady związkowej, a dla ich ważności — przyjęcia ich przez Parlament.

Art. 12. Do Cesarza należy prawo zwoływania, otwierania, odraczania i zamykania Rady związkowej i Parlamentu.

Art. 13. Rada związkowa i Parlament winny być zwoływane corocznie; Rada może być zwołana dla prac przygotowawczych bez Parlamentu, Parlament wszakże nie może być zwołany bez Rady związkowej.

Art. 14. Rada związkowa winna być zwołana zawsze, ilekroć tego zażąda trzecia część głosów.

Art. 15. Przewodniczy w Radzie związkowej i zarządza jej sprawami kanclerz państwa, mianowany przez Cesarza.

Kanclerz może zrobić swym zastępcą każdego z członków Rady związkowej za pomocą substytucji piśmiennej.

Art. 16. Projekty, które winny być wniesione do Parlamentu, zgodnie z uchwałą Rady związkowej, przedstawiają się w imieniu Cesarza. W Parlamencie popierają je członkowie Rady związkowej lub specjali, wyznaczeni przez nią, komisarze.

Art. 17. Do Cesarza należy wydanie i ogłoszenie praw Cesarstwa, oraz nadzór nad ich wykonaniem. Ukazy i rozporządzenia Cesarza wydają się w imieniu Cesarstwa. Dla ważności ich konieczny jest podpis kanclerza, który w ten sposób bierze na siebie odpowiedzialność za nie.

Art. 18. Cesarz mianuje urzędników Cesarstwa, wydaje rozporządzenia co do złożenia przez nich przysięgi, a we właściwych wypadkach uwalnia ich od służby.

Urzędnicy państw związkowych, powoływani do służby Cesarstwa, o ile przed wstąpieniem ich na tę służbę prawodawstwo Cesarstwa nie postanowiło inaczej, korzystają względem niego z tych samych praw, które dawało im w ojczyźnie ich stanowisko służbowe.

Art. 19. Jeśli członkowie związku nie wypełniają swych obowiązków konstytucyjnych, mogą być zmuszeni do tego za pomocą środków egzekucyjnych. Egzekucję uchwała Rada związkowa, a wykonywa Césarz.

## V. P a r l a m e n t .

Art. 20. Wybory do Parlamentu odbywają się za pomocą powszechnego, bezpośredniego i tajnego głosowania.

Aż do regulacji prawodawczej, omówionej w § 5 prawa wyborczego z dnia 31 maja 1869 roku (Bundesgesetzblatt, 1869, str. 145), Bawaria wybiera 48 posłów, Wirtembergja 17, Badenia 14, Hesja na południe od Menu 6, w ten sposób wszystkich posłów będzie 382 <sup>1)</sup>.

Art. 21. Urzędnicy nie mają potrzeby zyskiwania żadnego pozwolenia swej władzy, ażeby wejść do Parlamentu.

Jeśli członek Parlamentu obejmuje płatny urząd w służbie Cesarstwa lub jednego z państw związkowych, albo też, będąc w służbie, otrzymuje urząd, połączony z wyższą rangą i pensją, traci wówczas miejsce i głos w Parlamencie i może je odzyskać jedynie w drodze nowego wyboru.

Art. 22. Rozprawy Parlamentu są publiczne.

Ścisłe sprawozdania z rozpraw, które toczyły się na publicznych posiedzeniach Parlamentu, nie mogą pociągać za sobą dla nikogo żadnej odpowiedzialności.

<sup>1)</sup> Obecnie wszystkich posłów jest 397, do liczby bowiem wymienionej w art. 20 dołączyć należy 15 posłów z Alzacji i Lotaryngji (prawo z dnia 1 grudnia 1873 roku). Podług ustawy wyborczej z 1869 r., oprócz państw wymienionych w art. 20, wybierają: Prusy 236 posłów, Saksonja 23, Hesja na północ od Menu 3, Meklenburg-Szweryn 6, Sachsen-Weimar, Oldenburg, Brunświk, Hamburg po 3, Sachsen-Meiningen, Sachsen-Coburg-Gotha po 2, inne państwa po 1.

Art. 23. Parlament posiada prawo inicjatywy prawodawczej w granicach atrybucji Cesarstwa, i może przekazywać doręczone sobie petycje Radzie związkowej, resp. kanclerzowi Cesarstwa.

Art. 24. Parlament, wybierany jest na lat pięć. Dla rozwiązania Parlamentu w ciągu tego okresu, konieczną jest uchwała Rady związkowej, zatwierdzona przez Cesarza.

Art. 25. W razie rozwiązania Parlamentu wyborcy winni być zwołani w ciągu dni sześćdziesięciu, a Parlament w ciągu dni dziewięćdziesięciu od dnia rozwiązania.

Art. 26. Bez zgody Parlamentu, posiedzenia jego nie mogą być odroczone więcej, niż na dni trzydzieści, a samo odroczenie nie może się już powtórzyć w ciągu tej samej sesji.

Art. 27. Parlament sam sprawdza legalność wyboru swych członków i decyduje w tym przedmiocie. Sam on ustala porządek swych czynności i swoją dyscyplinę za pomocą specjalnej ustawy, oraz wybiera swego prezesa, wiceprezesa i sekretarzy.

Art. 28. Uchwały Parlamentu zapadają absolutną większością głosów. Dla ważności uchwał wymagana jest obecność większości wszystkich członków.

Art. 29. Członkowie Parlamentu są przedstawicielami całego narodu, i nie są związani żadnemi poleceniami lub instrukcjami.

Art. 30. Członek Parlamentu nie może ulec żadnemu dochodzeniu sądowemu lub dyscyplinarnemu, lub w inny sposób być pociągniętym do odpowiedzialności poza zgromadzeniem parlamentarnym za podanie głosu lub swoje zdanie, wygłoszone przy wykonaniu swych obowiązków poselskich.

Art. 31. Bez zgody Parlamentu, przeciwko jego członkowi nie może być podczas sesji wszczętym śledztwo sądowe, ani też nie może on być aresztowany za czyn przestępny, jeżeli nie był schwytany na gorącym uczynku, lub też nazajutrz po spełnionym przestępstwie.

Zgoda Parlamentu wymagana jest także dla zamknięcia posła w więzieniu za długi.

Na żądanie Parlamentu wszelkie dochodzenie karne przeciwko jego członkowi, areszt przedwstępny lub areszt w sprawach cywilnych odracza się na cały okres sesji.

Art. 32. Członkowie Parlamentu nie mogą w tym charakterze otrzymywać żadnej pensji, ani wynagrodzenia.

## VI. Cła i handel.

Art. 33. Pod względem handlowym i celnym Niemcy tworzą jedno terytorjum ze wspólną granicą celną. Wyjątek stanowią te części państwa, które z powodu swego położenia geograficznego nie mogą być objęte wspólną granicą.

Wszelkie przedmioty, mające swobodny obieg w jednym z państw związkowych, mogą być przywożone do każdego z pozostałych państw związkowych, i mogą tam ulec tylko takiemu opodatkowaniu, jak przedmioty identyczne wyrobu miejscowego.

Art. 34. Miasta hanzeatyckie Brema i Hamburg, z odpowiednią ich częścią lub też przyległym terytorjum, pozostają portami wolnymi poza obrębem wspólnej granicy celnej, dopóki same nie zechcą być włączone do tej granicy.

Art. 35. Cesarstwo wyłącznie może wydawać prawa we wszystkich sprawach celnych, w przedmiocie opodatkowania tytoniu i soli, zdobytych na terytorjum związku, wódki i piwa, wreszcie cukru i patoki, wyrabianych z buraków, i innych produktów miejscowych; w przedmiocie obrony wzajemnej przeciwko niedoborom podatków pośrednich, pobieranych w oddzielnych państwach związkowych, a także środków, które przedsięwziąć należy dla obrony wspólnej granicy celnej w miejscowościach pozostałych poza jej obrębem.

W Bawarji, Wirtembergji i Badenji opodatkowanie wódki i piwa wyrobu miejscowego należy do miejscowej władzy prawodawczej. Państwa związkowe wszakże powinny dążyć do ujednostajnienia prawodawstwa co do opodatkowania tych artykułów.

Art. 36. Pobór opłat celnych i podatków pośrednich (art. 35) oraz ich administracja należy do państw związkowych w granicach terytorjum każdego z nich, o ile dotychczas korzystało z tego prawa.

Cesarz ma nadzór nad wykonaniem przepisów prawa za pośrednictwem urzędników Cesarstwa, których deleguje do właściwych instytucji celnych i finansowych, a także do zarządów centralnych państw związkowych, po porozumieniu się z komisją Rady związkowej, zawiadującą sprawami celnymi i podatkowymi.

Doniesienia tych urzędników o brakach, napotykanych przy stosowaniu praw wspólnych (art 35), przedstawiają się do uznania Rady związkowej.

Art. 37. Przy rozpoznaniu postanowień i rozporządzeń administracyjnych, mających na celu wykonanie praw wspólnych (art. 35),

głos prezydium decyduje wówczas, kiedy wypowiada się ono za utrzymaniem postanowień i rozporządzeń istniejących.

Art. 38. Dochód z ceł i innych opłat, wskazanych w art. 35, z tych ostatnich o tyle, o ile podlegają one prawodawstwu Cesarstwa, wpływa do kasy Cesarstwa.

Dochód ten składa się z całej sumy opłat celnych i innych, po potrąceniu:

1) Bonifikacji i zmniejszeń, opartych na prawie lub ogólnych postanowieniach administracyjnych.

2) Sum zwracanych, jako nieprawidłowo pobranych.

3) Wydatków na pobór i administrację, jakoto:

a) wydatków, koniecznych dla ochrony i poboru ceł na granicy lub w obrębie granic,

b) wydatków na wynagrodzenie urzędników wyznaczonych do ściągania podatku od soli, oraz kontroli nad jego poborem w wazelnjach,

c) sum, przypadających, zgodnie z postanowieniem Rady związkowej, rządowi związkowym tytułem zwrotu wydatków na administrację akcyzy od cukru i tytoniu.

d) 15% ogólnej sumy wpływu z innych podatków.

Kraje, leżące poza obrębem granicy celnej, uczestniczą w wydatkach Cesarstwa za pomocą wpłaty pewnej sumy.

Bawarja, Wirtembergja i Badenia nie biorą żadnego udziału w dochodach z akcyzy od wódki i piwa, wpływających do kasy Cesarstwa, ani też w odpowiednim do tego dochodu potrąceniu.

Art. 39. Wykazy kwartalne, sporządzane przez zarządy finansowe państw związkowych po upływie każdego trzech miesięcy, oraz ostateczne sprawozdania roczne, po zamknięciu ksiąg, co do dochodów od opłat celnych i podatków, od artykułów spożywczych, wpływających na zasadzie art. 38 do kasy Cesarstwa, po przedwstępnym ich sprawdzeniu, główne zarządy państw związkowych ostatecznie sumują i układają ogólne sprawozdania, w których każdy podatek obliczony jest oddzielnie, i sprawozdania te posyłają do komisji rachunkowej Rady związkowej.

Ostatnia ustala na zasadzie tych sprawozdań tymczasowo na każde trzy miesiące sumę, którą kasa każdego z państw związkowych wnieść winna do kasy Cesarstwa, i komunikuje swoje wnioski Radzie związkowej i państwom związkowym, a także przedstawia corocznie Radzie związkowej ostateczny obrachunek ze swemi uwagami. Rada związkowa wydaje co do niego swą decyzję.

Art. 40. Postanowienia umowy o związku celnym z d. 8 lipca 1867 r. zachowują moc swoją, o ile nie zostały zniesione przez przepisy konstytucji niniejszej, lub też nie będą zmienione w porządku, wskazanym w art. 7 i 78.

## VII. Koleje żelazne.

Art. 41. Koleje żelazne, uznane za konieczne w interesie obrony dla handlu Niemiec, mogą być budowane na rachunek Cesarstwa lub oddane na mocy koncesji do budowy prywatnemu przedsiębiorcy, z nadaniem im prawa wyłączenia, nawet pomimo opozycji członków związku, przez których ziemie kolej ma przechodzić, bez obrazy wszakże ich praw zwierzchnich.

Każdy z istniejących zarządów kolei żelaznych obowiązany jest pozwalać na połączenie ze swoją siecią kolei nowo zbudowanych, na koszt tych ostatnich.

Przepisy prawa, nadające istniejącym przedsiębiorcom kolejowym prawo protestu przeciwko budowie kolei równoległych lub konkurencyjnych uchylają się dla całego Cesarstwa, bez obrazy wszakże praw już nabytych. Podobne prawo nie może być przyznane koncesjom, które będą dane w przyszłości.

Art. 42. Rządy związkowe obowiązują się w interesie stosunków ogólnych współdziałać, aby wszystkie koleje żelazne niemieckie były zarządzane, jako jedna sieć, i aby koleje nowe budowane były według jednego i tego samego wzoru.

43. W tym celu w jak najkrótszym czasie winny być wypracowane jednorodne przepisy dla eksploatacji, w szczególności zaś wprowadzone jednakowe ustawy policyjne dla kolei żelaznych.

Cesarstwo obowiązane jest mieć nadzór nad tym, aby zarządy kolei żelaznych utrzymywały je zawsze w stanie, zapewniającym konieczne bezpieczeństwo i posiadały tabor odpowiedni do potrzeb ruchu kolejowego.

Art. 44. Zarządy kolei żelaznych obowiązane są wprowadzić pociągi pasażerskie odpowiedniej szybkości, konieczne dla ciągłości ruchu i dla zaprowadzenia łącznych rozkładów jazdy, a także pociągi towarowe, konieczne dla prawidłowego ruchu towarowego, wreszcie wprowadzić bezpośrednią przesyłkę ładunków ruchu pasażerskiego

i towarowego, pozwalając na przejazd z jednej kolei na drugą za zwykle wynagrodzenie.

Art. 45. Do Cesarstwa należy kontrola nad taryfami kolejowymi. W szczególności zaś starać się ono będzie:

1) ażeby na wszystkich kolejach niemieckich jak najprędzej wprowadzone zostały jednakowe przepisy eksploatacji;

2) ażeby wprowadzona została, o ile możliwości, jednakowa i niższa taryfa, w szczególności zaś, aby za przewóz na wielkie odległości węgla, koksu, drzewa, rud, kamieni, soli, żelaza, nawozu i t. p. ustanowiono taryfę umiarkowaną, odpowiednią do potrzeb rolnictwa i przemysłu, a nawet, jak tylko będzie to możliwym — taryfę jednofenigową.

Art. 46. W razie potrzeby, w szczególności zaś w wypadkach niezwykłego podrożenia artykułów spożywczych, drogi żelazne obowiązane są tymczasowo wprowadzać specjalną taryfę niższą, odpowiednią do potrzeb, zatwierdzoną przez Cesarza na przedstawienie właściwej komisji Rady związkowej, za przewóz zboża, mąki, roślin strączkowych i kartofli. Taryfa ta nie może być niższą od najniższej na danej drodze taryfy dla artykułów surowych.

Artykuł niniejszy, zarówno jak art. 42 — 45 nie dotyczą Bawarii.

Cesarstwo wszakże względem Bawarii nawet ma prawo ustanawiać w drodze prawodawczej jednorodne normy budowy i urządzeń kolei żelaznych, mających ważne znaczenie dla obrony kraju.

Art. 47. Wszystkie zarządy dróg żelaznych winny niezłomnie wykonywać wymagania władz Cesarstwa, dotyczące korzystania z kolei żelaznych dla obrony Niemiec; w szczególności zaś obowiązane są przewozić wojsko i bagaż wojskowy według jednakowej, niższej taryfy.

## VIII. Poczty i telegrafy.

Art. 48. Poczty i telegrafy, pod względem organizacji i zarządu, stanowią, na całej przestrzeni Cesarstwa, jedną instytucję państwową.

Prawodawstwo Cesarstwa, przewidziane w art. 4, w kwestjach pocztowo-telegraficznych nie rozciąga się na te przedmioty, których unormowanie w myśl zasad północno-niemieckiego zarządu pocztowo-

telegraficznego, pozostawione było ustawom i rozporządzeniom administracyjnym.

Art. 49. Dochody z poczt i telegrafów są wspólne dla całego Cesarstwa. Wydatki pokrywają się z ogólnych dochodów. Nadwyżka dochodów wpływa do kasy Cesarstwa (rozdział XII).

Art. 50. Do Cesarza należy najwyższe kierownictwo zarządu pocztowo-telegraficznego. Władze przezeń postanowione mają prawo i obowiązane są starać się o jedność w organizacji zarządu i wykonywania służby, oraz w cenzusie urzędników.

Cesarz wydaje ustawy i ogólne rozporządzenia administracyjne. Do niego wyłącznie należą stosunki z innymi zarządami pocztowo-telegraficznymi.

Wszyscy urzędnicy zarządu pocztowo-telegraficznego winni są posłuszeństwo rozkazom cesarskim. Obowiązek ten włączony jest do ich przysięgi służbowej.

Cesarz mianuje dla całego Cesarstwa wyższych urzędników (np. dyrektorów, radców, głównych inspektorów), koniecznych do zarządu instytucji pocztowo-telegraficznych w rozmaitych okręgach, a także urzędników (np. inspektorów, kontrolerów), działających w charakterze organów powyższych instytucji, dla kontroli i t. p.; wszyscy ci urzędnicy składają przysięgę Cesarzowi. Oddzielnym rządom komunikuje się we właściwym czasie w celu potwierdzenia i ogłoszenia o zamierzonych nominacjach, o ile te dotyczą ich terytorjum.

Pozostałych urzędników potrzebnych do administracji pocztowo-telegraficznej i dla służby miejscowej i technicznej, oraz urzędników, pełniących właściwe funkcje wykonawcze, mianują rządy oddzielnych państw.

Tam, gdzie niema samodzielnej administracji pocztowo-telegraficznej, obowiązują umowy specjalne.

Art. 51. Przy przelewie przewyżki dochodów pocztowych na ogólne potrzeby Cesarstwa, ze względu na różnice wysokości czystych dochodów z poczt w oddzielnych państwach, w celu odpowiedniego ich zrównania, należy, w ciągu określonego poniżej czasu przechodniego, zachowywać porządek następujący:

Z czystych dochodów z poczt za pięciolecie od 1861 do 1865 roku wyprowadza się przeciętny dochód roczny, i z dochodu, w ten sposób ustalonego dla całego Cesarstwa, oznacza się, jaki procent sumy ogólnej przypada na udział każdego okręgu pocztowego.

W ciągu ośmiu lat po przystąpieniu do organizacji pocztowej Cesarstwa, oddzielnym państwom we wskazanym powyżej stosunku

zalicza się ich udział w dochodach pocztowych, wpływających do kasy Cesarstwa, na rachunek innych wpłat na wydatki Cesarstwa.

Po upływie ośmiu lat podział ten ustaje i dochody pocztowe wszystkie niepodzielnie wpływają do kasy Cesarstwa, według zasady, wyrażonej w art. 49.

Z dochodów pocztowych z miast hanzeatyckich, określonych na powyższe lat osiem, corocznie połowa oddana zostaje do rozporządzenia Cesarza na pokrycie wydatków, na wprowadzenie w tych miastach normalnych instytucji pocztowych.

Art. 52. Postanowienia zawarte w art. 48--51 nie dotyczą Bawarii i Wirtembergji. Zamiast nich dla tych dwóch państw obowiązują przepisy następujące:

Cesarstwo wyłącznie może wydawać prawa, dotyczące przywilejów poczty i telegrafu, stosunków prawnych ich do publiczności, zwolnienia od opłat pocztowych i taks, z wyjątkiem regulacji i postanowień taryfowych, co do stosunków wewnętrznych w Bawarii i Wirtembergji; a także dotyczące ustanowienia opłat za wewnętrzną korespondencję telegraficzną, z takim samym wyjątkiem.

Do Cesarstwa należy również prawo regulacji stosunków pocztowo-telegraficznych z państwami zagranicznymi, z wyjątkiem własnych stosunków bezpośrednich Bawarii i Wirtembergji z ich sąsiadami, nie należącymi do Cesarstwa, na zasadach, które zachowują moc swoją zgodnie z art. 49 umowy z d. 23 listopada 1867 r.

Bawaria i Wirtembergja nie mają żadnego udziału w dochodach z poczty i telegrafu, wpływających do kasy Cesarstwa.

---

## IX. Flota wojenna i handlowa.

Art. 53. Cesarstwo ma jedną tylko flotę wojenną pod dowództwem naczelnym Cesarza. Organizacja jej i skład zależy od Cesarza, który mianuje oficerów i urzędników marynarki i któremu zarówno ostatni, jak i załoga, składają przysięgę.

Porty Kiel i Jade są portami wojennymi Cesarstwa.

Sumy, potrzebne na budowę i utrzymanie floty wojennej, oraz koniecznych dla niej urządzeń, ponosi kasa Cesarstwa.

Wszyscy marynarze Cesarstwa, nie wyłączając mechaników i majstrów okrętowych, są wolni od służby w armji, a za to obowiązani są służyć we flocie Cesarstwa.

Art. 54. Okręty handlowe wszystkich państw związkowych tworzą jedyną flotę handlową.

Cesarstwo określa sposób ustalania ciężaru, który okręt dźwigać może, reguluje wydawanie świadectw co do wymiaru okrętu oraz certyfikatów okrętowych, wreszcie ustala warunki, od których zależy pozwolenie na kierowanie okrętem.

W portach i na wszystkich naturalnych i sztucznych drogach wodnych oddzielnych państw związkowych okręty handlowe wszystkich tych państw korzystają z jednakowej swobody i ulg. Opłaty, pobierane w portach od okrętów lub ich ładunku za korzystanie z urządzeń portowych, nie powinny przewyższać sumy wydatków koniecznej na utrzymanie i zwykłe reparacje tych urządzeń.

Na drogach naturalnych opłaty mogą być pobierane tylko za korzystanie ze specjalnych urządzeń, przeznaczonych dla ułatwienia ruchu. Opłaty powyższe, zarówno jak i opłaty pobierane za korzystanie ze sztucznych dróg wodnych, stanowiących własność państwa, nie mogą przewyższać wydatków koniecznych na utrzymanie tych urządzeń i zwykłą ich reparację.

Postanowienia te dotyczą spławu tratwami o tyle, o ile odbywa się on na spławnych drogach wodnych.

Tylko Cesarstwo, a nie oddzielne państwa, może nakładać na okręty i ładunki cudzoziemskie inne lub mniejsze opłaty, niż na okręty i ładunki państw związkowych.

Art. 55. Flaga floty wojennej i handlowej jest czarno-biało-czerwona.

---

## X. K o n s u l a t y.

Art. 56. Wszystkie konsulaty Cesarstwa niemieckiego znajdują się pod nadzorem Cesarza, który mianuje konsulów po wysłuchaniu opinji komisji Rady związkowej dla handlu i komunikacji.

W okręgach służbowych konsulów niemieckich nie mogą być tworzone nowe konsulaty państw związkowych, nie mających przedstawicieli w ich okręgach.

Wszystkie istniejące konsulaty oddzielnych państw będą zniesione, skoro tylko organizacja konsulatów niemieckich będzie tak zakończona, że Rada związkowa uzna, iż interesy wszystkich państw związkowych są dostatecznie zabezpieczone za pomocą konsulatów niemieckich.

---

## XI. Armja.

Art. 57. Każdy Niemiec obowiązany jest odbyć powinność wojskową i nie może wyręczyć się zastępcą.

Art. 58. Wszystkie wydatki i ciężary, związane ze wspólną organizacją wojskową Cesarstwa, rozkładają się równomiernie pomiędzy wszystkie państwa związkowe i ich poddanych, tak że żadne państwo lub klasa, ani uprzywilejowana, ani pokrzywdzona pod tym względem być nie może.

Tam, gdzie nie można ustalić równomiernego rozkładu ciężarów bez szkody dla dobrobytu ogólnego, sprawiedliwe wyrównanie ich ustanawia się w drodze prawodawczej.

Art. 59. Każdy Niemiec zdolny do noszenia broni, w ciągu lat siedmiu, to jest w zasadzie, od skończonych lat 20 do zaczętych 28, należy do armji regularnej; a mianowicie pierwsze trzy lata spędza na służbie czynnej, a pozostałe cztery w rezerwie. W ciągu następnych lat pięciu należy on do pospolitego ruszenia pierwszego powołania, a następnie do 31 marca tegoż roku, kiedy skończy lat czterdzieści — do pospolitego ruszenia drugiego powołania. W tych państwach związkowych, w których dotychczas według prawa termin służby trwał dłużej, niż lat dwanaście, skrócenie terminu dokonywa się o tyle, o ile to zgadza się z utrzymaniem pogotowia bojowego armji Cesarstwa.

W przedmiocie emigracji rezerwistów obowiązywać winny te same przepisy, które obowiązują należących do pospolitego ruszenia.

Art. 60. Kontyngens armji niemieckiej podczas pokoju wynosi do 31 grudnia 1871 r. jeden procent ludności z 1867 r., a dostarczają go oddzielne państwa odpowiednio do liczby ludności. Na przyszłość skład ilościowy armji podczas pokoju określony będzie przez prawodawstwo Cesarstwa.

Art. 61. Niezwłocznie po ogłoszeniu konstytucji niniejszej w całym Cesarstwie wprowadza się w całości pruskie prawodawstwo

wojskowe, zarówno same prawa, jak i przepisy, reskrypty i instrukcje wydane w celu jego wykonania, wyjaśnienia lub uzupełnienia, a mianowicie: kodeks karny wojskowy z d. 3 kwietnia 1845 r., ustawa sądu wojennego karnego z d. 3 kwietnia 1845 r., ukaz o sądach honorowych z d. 20 lipca 1843 r., postanowienia, dotyczące poboru, terminów służby, nauczania, utrzymania, kwaterunku, wynagrodzenia za zniszczenie pól, mobilizacji i t. d. podczas wojny i podczas pokoju. Wyłączają się jedynie postanowienia wojskowo duchowne.

Kiedy organizacja wojenna armji niemieckiej będzie dokonana, Parlamentowi i Radzie związkowej przedstawione będzie do rozpoznania, zgodnie z konstytucją niniejszą, ogólne prawo wojskowe Cesarstwa.

Art. 62. W celu pokrycia wydatków na utrzymanie całego wojska Cesarstwa i należących doń instytucji, do dnia 31 grudnia 1871 r. wnoszone być winno do dyspozycji Cesarza tyle razy po 225 talarów (słowami dwieście dwadzieścia pięć talarów), ilu ludzi, według art. 60, liczy wojsko podczas pokoju (Por. rozdział XII).

Po d. 31 grudnia 1871 r. wpłaty te oddzielne państwa związkowe wnosić będą do kasy Cesarstwa. Dla obliczenia ich tymczasowo zachowana będzie liczebność armji, określona przez art. 69, aż do jej zmiany przez prawo Cesarstwa.

Sposób wydatkowania tej sumy na całą armję i jej instytucje ustanawia prawo budżetowe.

Przy ustaleniu etatu wydatków wojskowych za zasadę bierze się organizacja armji Cesarstwa, określona przez konstytucję niniejszą.

Art. 63. Wszystkie siły wojskowe Cesarstwa tworzą jedną armję, która i podczas pokoju, i podczas wojny, znajduje się pod dowództwem Cesarza.

Pułki i t. p. mają jedną, wspólną dla całej armji niemieckiej, numerację. Odzież mieć będzie barwy zasadnicze i krój królewskiej armji pruskiej.

Właściwi naczelnicy kontyngensów mogą ustanawiać zewnętrzne oznaki (kokardy i t. p.).

Cesarz ma prawo i obowiązek starać się, aby wszystkie oddziały armji niemieckiej były zawsze w komplecie i pogotowiu bojowym, i aby panowała jedność w organizacji i formowaniu, w uzbrojeniu i dowództwie, w nauczaniu żołnierzy, i w wymaganiach co do kwalifikacji oficerów. Cesarz ma prawo w tym celu sprawdzać za po-

mocą inspekcji stan oddzielnych kontyngensów i wydawać rozporządzenia w celu usunięcia spostrzeżonych braków.

Cesarz ustanawia skład, podział i rozlokowanie kontyngensów armji Cesarstwa, a także organizację pospolitego ruszenia, i ma prawo rozmieszczać garnizony w granicach terytorjum związkowego, a także wydawać rozkazy co do postawienia na stopie wojennej którejkolwiek z części armji Cesarstwa.

W celu utrzymania koniecznej jedności w administracji, nauczaniu, uzbrojeniu i umundurowaniu wszystkich części armji niemieckiej, rozkazy do armji pruskiej, które będą wydawane w przyszłości, mają być w sposób odpowiedni komunikowane dla kierownictwa dowódcom pozostałych kontyngensów, za pośrednictwem komisji armji i fortec, wskazanej w art. 8, Nr. 1.

Art. 64. Wszystkie wojska niemieckie winne są bezwarunkowo posłuszeństwo rozkazom Cesarza. Obowiązek ten włączony jest do przysięgi przed sztandarem.

Cesarz mianuje głównodowodzących oddzielnych kontyngensów, a także wszystkich oficerów, dowodzących wojskami więcej, niż jednego kontyngensu i wszystkich komendantów twierdz. Mianowani przezeń oficerowie składają mu przysięgę przed sztandarem.

Mianowanie generałów i oficerów, zajmujących urzędy generalskie, w oddzielnych kontyngensach, zależy za każdym razem od zgody Cesarza.

Cesarz ma prawo obsadzać posady, na które nominacja zależy od niego tak w armji pruskiej, jak i w innych kontyngensach, oficerami wszystkich kontyngensów, z awansowaniem ich lub bez.

Art. 65. Prawo budowania fortec w granicach terytorjum związkowego należy do Cesarza, który w razie braku potrzebnych na ten cel środków może zażądać sum potrzebnych według zasad rozdziału XII.

Art. 66. Tam, gdzie umowy specjalne nie stanowią inaczej, panujący związkowi, lub senaty mianują oficerów swoich kontyngensów z ograniczeniami, wskazanymi w art. 62.

Panujący państw związkowych są szefami wszystkich wojsk, należących do ich terytorjum, i korzystają z honorów przywiązanych do tej godności. W szczególności przysługuje im prawo inspekcji wojsk w każdej chwili. Oprócz zwykłych raportów i zawiadomień o przewidywanych zmianach, komunikowanych im w celu koniecznej publikacji rządowej, otrzymują oni zawiadomienia o wszystkich awansach i nominacjach w odnośnych oddziałach wojskowych.

Dla celów policyjnych mogą oni korzystać nietylko z wojsk własnych, ale także ze wszystkich oddziałów armji Cesarstwa, stojących załogą na ich terytorjum.

Art. 67. Przewyżki budżetu wojskowego nie wpływają nigdy do państw oddzielnych, lecz zawsze do kasy Cesarstwa.

Art. 68. Cesarz ogłosić może każdą część terytorjum związkowego za znajdującą się w stanie wojennym, jeżeli zagrożone w niej jest bezpieczeństwo publiczne. Aż do chwili wydania praw Cesarstwa, określających warunki, sposób i skutki takiego ogłoszenia, za obowiązujące uważać się będzie prawo pruskie z d. 4 czerwca 1851 r.

#### *Postanowienia dodatkowe do rozdziału XI.*

Przepisy zawarte w tym rozdziale stosują się do Bawarii z ograniczeniami, wskazanymi w umowie związkowej z d. 23 listopada 1870 r., do Wirtembergji zaś z ograniczeniami, wskazanymi przez konwencję wojskową z d. 21/25 listopada 1870 r.

### **XII. F i n a n s e.**

Art. 69. Dochody i wydatki Cesarstwa winny być obliczone na każdy rok i wciągnięte do budżetu, który układany jest w drodze prawodawczej przed rozpoczęciem roku budżetowego, na zasadach następujących:

Art. 70. Na pokrycie wydatków wspólnych obraca się przede wszystkim wszelkie pozostałości z roku poprzedniego, a także dochody z ceł, z podatków od artykułów spożywczych, z poczt i telegrafów. Gdyby dochody te okazały się nie wystarczającymi na pokrycie wydatków, to, do wprowadzenia bezpośrednich podatków Cesarstwa, na ich pokrycie, oddzielne państwa wnoszą sumy odpowiednie do swego zaludnienia. Wysokość tych sum określa kanclerz Cesarstwa stosownie do potrzeb budżetu.

Art. 71. Wydatki wspólne w zasadzie uchwalają się na rok jeden; w szczególnych jednak wypadkach mogą być uchwalone i na czas dłuższy.

W ciągu okresu przechodniego, wskazanego w art. 60, etat wydatków na armję, podaje się Radzie związkowej i Parlamentowi tylko do wiadomości.

Art. 72. Z wydatkowania dochodów Cesarstwa kanclerz przedstawia corocznie do zatwierdzenia sprawozdanie Radzie związkowej i Parlamentowi.

Art. 73. W razie nadzwyczajnej potrzeby, w drodze prawodawczej Cesarstwa, może być uchwalone zaciągnięcie pożyczki i zagwarantowanie jej.

#### *Postanowienia dodatkowe do rozdziału XII.*

Art. 69 i 71 stosują się do wydatków na armję bawarską zgodnie z umową z d. 23 listopada 1870 r., wskazaną w postanowieniu dodatkowym do rozdziału XI, art. 72 zaś o tyle tylko, o ile Radzie związkowej i Parlamentowi dowiedzionym być winno przekazanie Bawarii sumy, koniecznej dla armji bawarskiej.

### **XIII. Rozstrzygnięcie sporów i postanowienia karne.**

Art. 74. Wszelki zamach przeciwko istnieniu, całości, bezpieczeństwu lub konstytucji Cesarstwa niemieckiego, a także obelga wyrządzona Radzie związkowej, Parlamentowi, członkowi Rady lub Parlamentu, władzy lub urzędnikowi Cesarstwa, podczas pełnienia przez nich obowiązków służbowych lub z powodu tych obowiązków, ustnie, piśmiennie, za pomocą druku, rysunku i t. p., w oddzielnych państwach związkowych będą sądzone i karane według praw w nich obowiązujących lub obowiązujących, na których zasadzie sądzone są podobne występki przeciwko oddzielnym państwom, ich konstytucji, ich izbom lub stanom, członkom ich izb lub stanów, ich władzom i urzędnikom.

Art. 75. Dla tych zamachów przeciwko Cesarstwu niemieckiemu, wskazanych w art. 74, które, będąc skierowane przeciwko jednemu z państw związkowych, uważane są za zdradę stanu, właściwym sądem w pierwszej i ostatniej instancji jest Najwyższy sąd apelacyjny trzech miast wolnych w Lubece.

Prawodawstwo Cesarstwa wyjaśni bliżej kompetencję i procedurę tego sądu.

Aż do chwili wydania prawa Cesarstwa zachowuje się kompetencję sądów oddzielnych państw i postanowienia, dotyczące ich postępowania sądowego.

Art. 76. Spory pomiędzy państwami związkowymi, o ile nie mają charakteru prywatno-prawnego i nie podlegają wskutek tego rozpoznaniu właściwych sądów, na żądanie jednej ze stron, rozpoznaje Rada związkowa.

Spory prawno-państwowe w tych państwach związkowych, których konstytucje nie przewidują istnienia instytucji kompetentnej do rozstrzygania podobnych sporów, rozstrzyga, na żądanie jednej ze stron, Rada związkowa sposobem polubownym; a jeśli to się nie uda, spór rozstrzyga się w drodze prawodawczej Cesarstwa.

Art. 77. Jeśli w jakimkolwiek z państw związkowych zajdzie wypadek odmowy wymiaru sprawiedliwości, i drogi prawne okażą się niewystarczające do jego usunięcia, Rada związkowa obowiązana jest przyjąć skargę dowiedzioną, podlegającą rozpoznaniu według konstytucji i praw obowiązujących danego państwa, na odmowę lub zwłokę w wymiarze sprawiedliwości, i następnie okazać swą pomoc wobec państwa związkowego, które dało powód do skargi.

---

#### XIV. Postanowienia ogólne.

Art. 78. Zmiany konstytucji uskuteczniają się w drodze prawodawczej; uważają się za odrzucone, jeśli w Radzie związkowej 14 głosów wypowie się przeciwko nim.

Postanowienia konstytucji Cesarstwa, ustanawiające pewne prawa oddzielnych państw w stosunku do całości, mogą być zmienione tylko za zgodą państw, posiadających te prawa.

---

# SZWAJCARJA.

---

## KONSTYTUCJA ZWIĄZKU SZWAJCARSKIEGO.

(Z dnia 29 maja 1874 roku).

---

### ROZDZIAŁ I.

#### Postanowienia ogólne.

Art. 1. Ludy dwudziestu dwóch kantonów zwierzchniczych Szwajcarji, połączonych związkiem niniejszym, tworzą razem Związek szwajcarski. Kantony te są następujące: Zurych, Bern, Lucerna, Uri, Schwyc, Unterwalden (górnny i dolny), Glarus, Zug, Freiburg, Soloturn, Bazylea (miasto i okolica), Szafhuza, Appenzell (po obu stronach rzeki Roden), S. Gallen, Graubünden, Argau, Turgau, Tessin, Waadt, Wallis, Neuchâtel i Genewa.

Art. 2. Związek ma na celu zabezpieczenie niezależności ojczyzny na zewnątrz, obronę spokoju i porządku wewnątrz kraju, obronę wolności i praw członków związku, i wzrost ich dobrobytu ogólnego.

Art. 3. Kantony posiadają prawa zwierzchnicze we wszystkim, w czym zwierzchnictwo ich nie jest ograniczone przez konstytucję związkową, i korzystają ze wszystkich praw, które nie zostały przelane na rząd związkowy.

Art. 4. Wszyscy Szwajcarowie są równi wobec prawa. W Szwajcarji niema ani poddanych, ani przywilejów wypływających z miejsca, z urodzenia, osobistych lub familijnych.

Art. 5. Związek gwarantuje kantonom ich terytorja, ich zwierzchnictwo w granicach, wskazanych w art. 3, ich konstytucje, swobodę i prawa narodu, prawa konstytucyjne obywateli, a także prawa i pełnomocnictwa, które naród dał władzom.

Art. 6. Kantony obowiązane są żądać od Związku gwarancji dla swych konstytucji.

Gwarancję otrzymują one pod warunkiem:

a) że konstytucje nie zawierają w sobie nic sprzecznego z zasadami konstytucji związkowej;

b) że zabezpieczają wykonanie praw politycznych, według formy republikańskiej, reprezentacyjnej lub demokratycznej;

c) że przyjęte są przez naród i mogą ulec rewizji na żądanie absolutnej większości obywateli.

Art. 7. Wszelkie oddzielne związki i wszelkie umowy charakteru politycznego pomiędzy kantonami są wzbronione.

Zresztą kantony zawierac mogą pomiędzy sobą konwencje w przedmiotach prawodawstwa, administracji lub wymiaru sprawiedliwości. Konwencje te wszakże muszą być komunikowane władzy związkowej, która może przeszkodzić ich wykonaniu, jeśli zawierają w sobie cośkolwiek przeciwnego Związkowi lub prawom innych kantonów. Jeśli niczego podobnego w konwencjach niema, kantony mogą wymagać współdziałania władz związkowych przy ich wykonaniu.

Art. 8. Tylko Związek ma prawo wypowiedać wojnę i zawierac pokój, a także wchodzić w związki i zawierac traktaty z państwami zagranicznymi, w szczególności zaś celne i handlowe.

Art. 9. W charakterze wyjątku, kantony zachowują prawo zawierania umów z państwami zagranicznymi w sprawach, dotyczących ekonomji publicznej, stosunków sąsiedzkich i policji; umowy te wszakże nie mogą zawierac w sobie nic przeciwnego Związkowi lub prawom innych kantonów.

Art. 10. Stosunki urzędowe pomiędzy kantonami i państwami zagranicznymi lub ich przedstawicielami odbywają się za pomocą Rady związkowej.

W sprawach wszakże wymienionych w artykule poprzednim kantony znosić się mogą bezpośrednio z niższemi władzami i urzędnikami państw zagranicznych.

Art. 11. Nie wolno zawierać umów wojskowych.

Art. 12. Ani członkowie instytucji związkowych, ani urzędnicy cywilni i wojskowi, lub przedstawiciele i komisarze Związku, nie mogą otrzymywać od państw zagranicznych żadnych pensji, utrzymania, tytułów, podarunków lub orderów.

Jeżeli posiadają już pensje, tytuły lub ordery, przestaną korzystać z nich w ciągu całego czasu pełnienia urzędów.

Zresztą urzędnicy niżsi otrzymywać mogą od Rady związkowej prawo do pobierania pensji.

W armji związkowej nie wolno używać ani tytułów, ani orderów, otrzymanych od państw zagranicznych.

Oficerom, podoficerom i żołnierzom nie wolno przyjmować odznaczeń tego rodzaju.

Art. 13. Związek nie ma prawa utrzymywać stałej armji.

Żaden kanton, ani półkanton nie może utrzymywać więcej, niż 300 ludzi stałego wojska bez pozwolenia władz związkowych. Żandarmerja nie włącza się do tej liczby.

Art. 14. W razie sporu pomiędzy kantonami wstrzymać się one winny od wszelkiego działania i uzbrojenia, i poddać się wyrokowi, który zapadnie w przedmiocie tego sporu, zgodnie z przepisami związkowemi.

Art. 15. W razie nagłego niebezpieczeństwa, zagrażającego z zewnątrz, rząd zagrożonego kantonu winien zwrócić się do innych kantonów i zawiadomić o tym niezwłocznie władzę związkową, nie przesądzając środków, które może ona przedsięwziąć. Kantony wezwane do pomocy nie mogą jej odmówić. Koszta bierze na siebie Związek.

Art. 16. W razie zaburzeń wewnętrznych lub niebezpieczeństwa ze strony innego kantonu, rząd kantonu zagrożonego winien niezwłocznie zawiadomić o tym Radę związkową, która przedsięwzięmie środki w granicach swej kompetencji (art. 102, §§ 3, 10 i 11) lub zwoła Zgromadzenie związkowe. W razie nagłości rząd może, uprzedziwszy o tym Radę związkową, zażądać pomocy innych kantonów, które nie mogą jej odmówić.

Jeżeli rząd pozbawiony jest możności wezwania pomocy, kompetentna władza związkowa może wtrącić się bez wezwania; winna jest to uczynić, jeżeli zaburzenia zagrażają bezpieczeństwu Szwajcarii.

W razie interwencji władze przestrzegać muszą przepisów artykułu 5.

Wydatki ponosi kanton, który wezwał pomocy i spowodował interwencję, o ile Rada związkowa, ze względu na szczególne okoliczności, nie postanowi inaczej.

Art. 17. W wypadkach, wskazanych w dwóch artykułach poprzednich, każdy kanton obowiązany jest pozwolić na swobodny przemarsz wojsk. Ostatnie niezwłocznie przechodzą pod dowództwem rządu związkowego.

Art. 18. Każdy Szwajcar obowiązany jest do służby wojskowej.

Wojskowi, którzy na służbie związku tracą życie lub doznają stałego uszkodzenia na zdrowiu, mają prawo do pomocy Związku, dla siebie i dla swoich rodzin, o ile jest im ona potrzebna.

Każdy żołnierz otrzymuje bezpłatnie swoją pierwszą wyprawę, umundurowanie i uzbrojenie. Broń pozostawia się w rękach żołnierza na warunkach, które określi prawodawstwo związkowe.

Związek wyda jednorodne przepisy co do opłaty za zwolnienie od służby wojskowej.

Art. 19. Armja związkowa składa się:

- a) z korpusów wojsk kantonalnych,
- b) ze wszystkich Szwajcarów, którzy do nich nie należą, a jednak obowiązani są do służby wojskowej.

Prawo rozporządzania armją i materiałami wojennymi zgodnie z prawem należy do Związku.

W razie niebezpieczeństwa Związek ma prawo rozporządzać wyłącznie i bezpośrednio wszystkimi ludźmi, nie wcielonymi do armji związkowej i wszystkimi innymi urządzeniami wojennymi kantonów.

Kantony rozporządzają swemi siłami wojskowemi, o ile prawo to nie jest ograniczone przez konstytucję lub prawa związkowe.

Art. 20. Prawa, dotyczące organizacji armji, wydaje Związek. Wykonanie praw wojskowych w kantonach leży na władzach kantonalnych w granicach, które określi prawodawstwo związkowe, i pod nadzorem Związku.

Nauczanie wojsk wogóle i uzbrojenie należy do Związku.

Dostawa i utrzymanie odzieży i wypraw należy do kompetencji kantonów; związek jednak zwraca im poniesione wydatki według przepisów, które wyda prawodawstwo związkowe.

Art. 21. W braku przeszkód natury wojskowej, korpusy składać się winny z wojsk jednego i tego samego kantonu.

Skład korpusów, piecza o utrzymanie ich pogotowia bojowego, nominacje i awanse oficerów, należą do kantonów pod warunkiem przestrzegania przepisów ogólnych, które otrzymają one od Związku.

Art. 22. Związek ma prawo za słuszne wynagrodzenie korzystać lub nabywać na własność tereny wojskowe i budowle, ze wszystkimi ich akcesorjami.

Warunki indemnizacji ustali prawodawstwo związkowe.

Art. 23. Związek może prowadzić na swój rachunek lub popierać za pomocą subsydjów roboty publiczne, mające znaczenie dla całej Szwajcarii lub większej części kraju.

W tym celu może on uchwalić wywłaszczenie za słusznym wynagrodzeniem. Władza prawodawcza Związku wyda dalsze postanowienia w tym przedmiocie.

Zgromadzenie związkowe ma prawo zabronić robót publicznych, które mogą szkodzić interesom wojskowym Związku.

Art. 24. Związkowi przysługuje prawo najwyższej kontroli nad policją dozorującą groble i lasy w miejscowościach wysoko położonych.

Związek współdziałać będzie przy naprawie koryt i grobli potoków, oraz zalesieniu miejscowości, z których one wypływają. Ustanowi on przepisy konieczne dla zabezpieczenia tych urządzeń i konserwacji istniejących lasów.

Art. 25. Związek może wydawać prawa, regulujące prawo polowania i rybołówstwa, w szczególności zaś w celu zachowania grubej zwierzyny w górach, a także dla obrony ptactwa pożytecznego w rolnictwie i leśnictwie.

Art. 25 *bis*. Wypuszczanie krwi z bydła, przeznaczonego na rzeź, bez uprzedniego ogłoszenia, jest surowo wzbronione; przepis ten odnosi się do wszystkich sposobów bicia bydła i do wszystkich gatunków zwierząt.

Art. 26. Prawodawstwo w przedmiocie budowy i eksploatacji kolei żelaznych należy do Związku.

Art. 27. Związek ma prawo założyć, oprócz istniejącej szkoły politechnicznej związkowej, uniwersytet związkowy i inne wyższe zakłady naukowe, oraz udzielać subsydjów zakładom tego rodzaju.

Kantony zajmują się nauczaniem elementarnym. Nauczanie winno być dostatecznym i podlegać wyłącznie kierownictwu władzy cywilnej. Jest ono obowiązkowe i w szkołach publicznych bezpłatne.

Szkoły publiczne winny być tak urządzone, ażeby uczęszczać do nich mogły dzieci wszystkich wyznań, bez skrepowania swobody sumienia i wyznania.

Związek przedsięwzięmie środki przeciwko kantonom, które nie uczynią zadość tym obowiązkom.

Art. 28. Sprawy celne należą do związku, który może pobierać cła przywozowe i wywozowe.

Art. 29. Pobór ceł związkowych oparty będzie na zasadach następujących:

1. Co do ceł przywozowych:

a) od przedmiotów, koniecznych dla przemysłu lub rolnictwa kraju, pobierane będą cła, o ile możności najniższe;

b) zasadę tę stosować należy i do przedmiotów pierwszej potrzeby;

c) artykuły zbytku będą oclone najwyżej.

Zasady te stosować należy także przy zawieraniu traktatów handlowych z państwami zagranicznymi, o ile nie napotka to nieprzewidywanych przeszkód.

2. Cła wywozowe będą o ile możności umiarkowane.

3. Prawodawstwo, dotyczące opłat celnych, zawierać będzie przepisy, zabezpieczające handel na granicy i na rynkach.

Przepisy powyższe nie pozbawiają Związku prawa przedsięwzięcia tymczasowo w nadzwyczajnych wypadkach środków wyjątkowych.

Art. 30. Dochody celne należą do Związku.

Wynagrodzenie, które dotychczas wypłacano kantonom za skup opłat drogowych, mostowych, celnych i innych, zostaje zniesione.

W charakterze wyjątku kantony Uri, Graubünden, Tessin i Wallis, za swoje międzynarodowe drogi alpejskie, otrzymywać będą corocznie wynagrodzenie, które, po uwzględnieniu wszystkich okoliczności, wynosić będzie: dla

Uri	80,000 fr.	Tessin	200,000 fr.
Graubündenu	200,000 „	Wallisenu	50,000 „

Kantony Uri i Tessin oprócz tego otrzymywać będą razem za oczyszczanie ze śniegu drogi St. Gotardzkiej wynagrodzenie roczne w sumie 40,000 fr. dopóty, dopóki drogi tej nie zastąpi kolej żelazna.

Art. 31. Swoboda handlu i przemysłu zapewnia się na całej przestrzeni Związku.

Wyjątek stanowią:

a) monopol soli i prochu wojennego, pobory związkowe, cła wwozowe od wina i innych napojów wysokowych, a także i inne podatki konsumcyjne, przyznane formalnie przez Związek w granicach art. 32;

b) wyrób i sprzedaż napojów destylowanych zgodnie z artykułem 32 *bis*;

c) wszystko, co dotyczy restauracji i handlu detalicznego napojami wysokowymi w tym znaczeniu, że kantony mają prawo w drodze prawodawczej ograniczać, stosownie do wymagań użyteczności publicznej, przemysł restauracyjny i detaliczną sprzedaż napojów wysokowych;

d) środki policyjno-sanitarne przeciwko epidemji i epizootji;

e) przepisy, dotyczące zawodów handlowych i przemysłowych, podatki z nimi związane i policja drogowa.

Przepisy te nie powinny zawierać w sobie nic przeciwnego swobodzie handlu i przemysłu.

Art. 32. Kantony pobierać mogą cła przywozowe od win i innych napojów wysokowych, wskazanych w art. 31, lit. a, z następującymi jednak ograniczeniami:

a) Pobór ceł przywozowych nie może obciążać towarów tranzytowych i winien, o ile można jak najmniej krępować handel, którego nie mogą obciążać żadne inne opłaty.

b) Jeżeli towary, przywiezione dla spożycia, wywożą się z powrotem z kantonu, wpłacone cła przywozowe podlegają zwrotowi, nie powodując żadnych innych wydatków.

c) Wyroby pochodzenia szwajcarskiego będą opodatkowane niżej, niż cudzoziemskie.

d) Wysokość ceł przywozowych od win i innych napojów wysokowych pochodzenia szwajcarskiego nie będzie mogła być podniesiona przez kantony, w których obecnie pobór ich istnieje. Kantony, w których obecnie cła się nie pobiera, nie mogą go wprowadzić.

e) Prawa i rozporządzenia kantonów co do poboru ceł, przed wprowadzeniem ich w wykonanie, przedstawiają się do zatwierdzenia władzy związkowej, ażeby w razie potrzeby, mogła ona przedsięwziąć kroki w celu zabezpieczenia przepisów zawartych wyżej w artykule niniejszym.

Wszystkie cła przywozowe pobierane obecnie przez kantony, a także opłaty analogiczne, pobierane przez gminy, winny być uchylone, bez wynagrodzenia po upływie 1890 roku.

Art. 32 *bis*. Związek ma prawo wydawać w drodze prawodawczej przepisy, dotyczące wyrobu i sprzedaży napojów destylowanych. Zresztą przepisy te nie powinny nakładać podatków na wyroby, podlegające wywozowi lub też niezdatne do picia wskutek dokonanej

przeróbki. Przepisy związkowe co do wyrobu i opodatkowania nie mogą rozciągać się na destylację wina, owoców z pestkami i ziarnkami i ich soków, korzeni gencjany (goryczki), jagód jałowca itp.

Po zniesieniu ceł przywozowych od napojów wysokowych, wskazanych w art. 32 konstytucji związkowej, handel napojami wysokowymi nie destylowanymi nie będzie mógł podlegać żadnemu specjalnemu opodatkowaniu przez kantony, ograniczeniom zaś tylko takim, jakie są konieczne dla obrony spożywczy od napojów fałszowanych lub szkodliwych dla zdrowia. Co się zaś tyczy eksploatacji restauracji i sprzedaży detalicznej trunków w ilości, nie przenoszącej dwóch litrów, to pod tym względem zachowują moc swoją prawa, nadane kantonom przez art. 31.

Czysty dochód od podatków ze sprzedaży napojów destylowanych należy do pobierających je kantonów.

Czysty dochód związku, z destylacji krajowej i z podwyższenia ceł przywozowych od zagranicznych napojów destylowanych, dzielić się będzie pomiędzy kantony stosunkowo do liczby ludności każdego z nich, ustalonej na podstawie ostatniego spisu związkowego. Kantony winny przynajmniej 10% tego dochodu obracać na zwalczanie alkoholizmu w jego przyczynach i skutkach.

Art. 33. Kantony mają prawo wymagać dowodów uzdolnienia od osób, pragnących oddawać się zawodom liberalnym.

Prawodawstwo związkowe przyczyni się do tego, aby osoby te otrzymywać mogły świadectwa uzdolnienia, ważne w granicach całego Związku.

Art. 34. Związek ma prawo wydawać przepisy jednorodne w przedmiocie pracy dzieci w fabrykach, długości dnia roboczego dla dorosłych, a także zabezpieczenia robotników, pracujących w gałęziach przemysłu szkodliwych dla zdrowia i niebezpiecznych.

Czynności agencji emigracyjnych i przedsiębiorstw asekuracyjnych, nie założonych przez państwo, podlegają nadzorowi i prawodawstwu związkowemu.

Art. 34 *bis*. Związek wprowadzi w drodze prawodawczej ubezpieczenia na wypadek kalectwa lub choroby, z uwzględnieniem istniejących kas pomocy. Może uznać udział w tych kasach za obowiązkowy dla wszystkich obywateli lub tylko pewnych określonych ich kategorii.

Art. 35. Zabrania się otwierać domy gry. Te, które istnieją obecnie, będą zamknięte 31 grudnia 1877 r. Koncesje wydane lub wznowione od początku 1871 r. unieważniają się.

Związek może przedsiębrać środki konieczne względem loterji.

Art. 36. Poczty i telegrafy w całej Szwajcarji należą do Związku.

Dochód z poczt i telegrafów należy do kasy związkowej.

Taryfy pocztowo-telegraficzne będą ułożone na jednakowych zasadach i, o ile można, równomiernie we wszystkich częściach Szwajcarji.

Tajemnica listów i depech nie może być pogwałcona.

Art. 37. Do Związku należy najwyższy nadzór nad drogami i mostami, których stan ma dla niego znaczenie.

Władza związkowa wstrzyma wypłatę sum przypadających kantonom, wymienionym w art. 30, z powodu ich alpejskich dróg międzynarodowych, jeżeli drogi te nie będą utrzymane w porządku.

Art. 38. Związek wykonywa wszystkie prawa związane z monopolem monetarnym.

Tylko on ma prawo bić monetę.

Ustala on system monetarny i, w razie potrzeby, może wydawać przepisy co do kursu monet zagranicznych.

Art. 39. Prawo emisji biletów bankowych i wszelkich innych znaków kredytowych przysługuje wyłącznie Związkowi.

Związek korzystać może z monopolu biletów bankowych za przewodnictwem banku państwowego, znajdującego się pod specjalnym zarządem, lub też ustąpić korzystanie z tego prawa centralnemu bankowi akcyjnemu, którego zarząd sprawowany będzie przy udziale i pod kontrolą Związku.

Głównym zadaniem banku, który korzysta z monopolu, będzie regulacja rynku pieniężnego w Szwajcarji i ułatwienie czynności płatniczych.

Z czystego dochodu banku, po potrąceniu pewnego procentu lub dywidendy na kapitał zakładowy lub akcyjny, oraz należytym potrąceniu na kapitał zapasowy, przynajmniej dwie trzecie oddaje się kantonom.

Bank i jego oddziały będą wolne od wszelkich podatków w kantonach.

Obieg przymusowy biletów bankowych i wszelkich innych znaków kredytowych może być nakazany przez związek tylko w razie konieczności, podczas wojny.

Władza prawodawcza wyda postanowienia, dotyczące siedliska, podstaw, organizacji banku i wogóle wykonania artykułu niniejszego.

Art. 40. Związek ustala system miar i wag.

Kantony wykonywają pod nadzorem Związku prawa, dotyczące tego przedmiotu.

Art. 41. Wyrób i sprzedaż prochu wojennego w całej Szwajcarii należy wyłącznie do Związku.

Monopol ten nie obejmuje połączeń, stosowanych przy robotach górniczych, a niezdolnych do strzelania.

Art. 42. Na pokrycie wydatków związkowych obracają się:

a) dochody z majątku związkowego,  
b) dochód z ceł związkowych, pobieranych na granicy szwajcarskiej,

c) dochody z poczt i telegrafów,

d) dochody z monopolu wyrobu i sprzedaży prochu,

e) połowa dochodu *brutto* z sum, otrzymanych przez kantony za zwolnienie od powinności wojskowej;

f) wpłaty kantonów, które określi prawodawstwo związkowe, biorąc pod uwagę szczególnie bogactwo i źródła podatkowe każdego z nich.

Art. 43. Obywatele wszystkich kantonów są obywatelami szwajcarskimi.

Z tego tytułu każdy może w miejscu swego zamieszkania brać udział we wszystkich wyborach i głosowaniach w sprawach federalnych, stwierdziwszy należycie swoje prawa wyborcze.

Nikt nie może korzystać z praw politycznych więcej, niż w jednym kantonie.

Szwajcar osiadły korzysta z miejsca swego zamieszkania, ze wszystkich praw obywatela kantonu i ze wszystkich praw członka gminy. Wylacza się z tych praw, o ile ustawodawstwo kantonu nie postanowi inaczej, udział w użytkowaniu z majątków gmin i korporacji i prawo głosu w sprawach czysto gminnych.

W sprawach kantonalnych i gminnych zostaje on wyborem po upływie trzech miesięcy od chwili osiedlenia się.

Przepisy kantonalne o osiedlaniu się i o prawach wyborczych w sprawach gminnych obywateli, którzy się osiedlili, podlegają sankcji Rady związkowej.

Art. 44. Żaden kanton nie może wydalić ze swoich granic swego obywatela, pozbawić go praw związanych z miejscem urodzenia, lub praw obywatela.

Prawodawstwo związkowe określi warunki, od których zależy naturalizacja cudzoziemca, oraz warunki, wymagane przy zrzeczeniu

się przez Szwajcara swej narodowości w celu naturalizacji w państwie zagranicznym.

Art. 45. Każdy obywatel szwajcarski ma prawo osiedlić się w dowolnej miejscowości terytorjum szwajcarskiego, skoro przedstawi akt urodzenia lub inny dokument analogiczny.

W wyjątkowych wypadkach prawo osiedlenia się może być odjęte, a nawet cofnięte osobom, które na mocy wyroku karnego nie korzystają ze swych praw obywatelskich.

Prawo osiedlenia się może być, oprócz tego, cofnięte osobom, które kilkakrotnie uległy karom za ciężkie wykroczenia, oraz tym, którzy stale znajdują się pod opieką dobroczynności publicznej, a tymczasem gmina ich lub kanton ojczysty, pomimo urzędowego wezwania, odmawia dostatecznej pomocy.

W kantonach, w których zorganizowana jest pomoc domowa, pozwolenie na osiedlenie się może być uwarunkowane zdolnością do pracy, a także tym, czy dana osoba w poprzednim miejscu swego zamieszkania, w kantonie ojczystym, nie korzystała stale z pomocy dobroczynności publicznej.

Wszelkie wydalenie z powodu nędzy winno być zatwierdzone przez rząd kantonu i uprzednio zakomunikowane rządowi kantonu ojczystego.

Kanton, w którym Szwajcar obiera sobie miejsce zamieszkania, nie może żądać od niego żadnego zabezpieczenia, ani szczególnych opłat za to osiedlenie.

Podobnie i gminy nie mogą wymagać od Szwajcarów, zamieszkających w ich granicach, żadnych innych podatków, oprócz tych, które obciążają tubylców.

Prawo związkowe określi *maximum* opłat kancelaryjnych, należnych za otrzymanie pozwolenia na osiedlenie się.

Art. 46. Osoby, osiadłe w Szwajcarji, pod względem prawnocywilnym, podlegają, wedle zasady ogólnej, jurysdykcji swego miejsca zamieszkania.

Władza prawodawcza związkowa wyda przepisy, konieczne w celu zastosowania tej zasady, a także, aby żaden obywatel nie był podwójnie opodatkowany.

Art. 47. Prawo związkowe ustali różnicę pomiędzy osiedleniem a czasowym miejscem zamieszkania, i jednocześnie wyda przepisy, którym podlegać mają Szwajcarowie w tymczasowym miejscu zamieszkania co do swych praw politycznych i cywilnych.

Art. 48. Prawo związkowe ustanowi przepisy, regulujące wydatki na leczenie i grzebanie biednych jednego kantonu, którzy zachorowali lub umarli w innym.

Swoboda sumienia i wyznania nie może być pogwałcona.

Nikt nie może być zmuszonym do udziału w jakimkolwiek stowarzyszeniu religijnym, do słuchania wykładów religji, do wykonywania obrządków religijnych lub ulegać jakimkolwiek karom z powodu swych przekonań religijnych.

Osoba, posiadająca władzę rodzicielską lub opiekuńczą, może kierować, zgodnie z wyłuszczoneymi powyżej zasadami, wychowaniem religijnym dzieci aż do ukończenia przez nie lat 16.

Korzystanie z praw cywilnych i politycznych nie może być ograniczone żadnymi przepisami lub warunkami, mającymi charakter kościelny lub religijny.

Nikt nie może na zasadzie swych przekonań religijnych uchylać się od wykonania obowiązków obywatelskich.

Nikt nie jest obowiązany płacić podatków, specjalnie przeznaczonych na wydatki na cele kultu gminy religijnej, do której nie należy. Zasadę tę rozwinie prawodawstwo związkowe.

Art. 50. Swoboda odprawiania nabożeństw zapewniona jest w granicach zgodnych z porządkiem publicznym i dobremi obyczajami.

Kantony i Związek mogą przedsięwziąć środki konieczne dla zachowania porządku publicznego i spokoju wśród członków różnych stowarzyszeń religijnych, a także przeciwko obrazie praw obywateli i państwa przez władze duchowne.

Spory z dziedziny prawa publicznego lub prywatnego, do których daje powód utworzenie stowarzyszeń religijnych lub rozdwojenie wśród stowarzyszeń istniejących, mogą być przenoszone w drodze instancji, przed *forum* kompetentnych władz związkowych.

Bez pozwolenia Związku nie mogą być tworzone biskupstwa na terytorjum szwajcarskim.

Art. 51. Zakon jezuitów i stowarzyszenia z nim związane nie dopuszczają się do żadnej części Szwajcarji, a członkom ich wzbroniona jest wszelka działalność w kościele i szkole.

Zakaz ten przez postanowienie władz związkowych może być rozciągnięty i na inne zakony religijne, których działalność jest niebezpieczna dla państwa lub mąci spokój pomiędzy wyznaniem.

Art. 52. Zakładanie nowych klasztorów lub zakonów religijnych, jak również wznawianie tych, które zostały zamknięte, jest wzbronione.

Art. 53. Akty stanu cywilnego i prowadzenie odnośnych rejestrów należy do kompetencji władz cywilnych. Prawodawstwo związkowe wyda w tym przedmiocie dalsze postanowienia.

Prawo rozporządzania cmentarzami należy do władzy cywilnej. Winna ona starać się o to, aby każdy zmarły mógł być przyzwoicie pochowany.

Art. 54. Prawo małżeńskie jest pod ochroną Związku.

Za przeszkodę do małżeństwa nie mogą służyć względy wyznania, ubóstwo któregośkolwiek z małżonków, ich sprawowanie lub też inne względy charakteru policyjnego.

Małżeństwo, zawarte w którymkolwiek kantonie lub za granicą, według praw tam obowiązujących, uważa się za ważne na całym terytorjum Związku.

Żona przez małżeństwo nabywa prawa obywatelskie, państwowe i gminne swego męża.

Dzieci, urodzone przed zawarciem małżeństwa, uprawniają się przez następne małżeństwo swych rodziców. Żadna opłata za pozwolenie nie może być pobierana ani od jednego, ani od drugiego małżonka.

Art. 55. Swoboda prasy jest zagwarantowana.

Zresztą prawa kantonalne ustanawiają środki, konieczne dla zapobieżenia nadużyciom; przepisy pod tym względem przedstawiają się do zatwierdzenia Rady związkowej.

Związek może również ustanowić kary za nadużycia względem niego i jego władz.

Art. 56. Obywatele mają prawo tworzenia stowarzyszeń, byle tylko ani w ich celach, ani w środkach przez nie używanych nie było nic przeciwnego prawu, ani niebezpiecznego dla państwa. Prawa kantonalne ustalają środki konieczne dla zapobieżenia nadużyciom.

Art. 57. Prawo petycji jest zagwarantowane.

Art. 58. Nikt nie może być pozbawiony swego sędziego naturalnego. Dlatego nie może być żadnych sądów wyjątkowych.

Sądy duchowne znoszą się.

Art. 59. Akecja przeciwko dłużnikowi zamieszkałemu w Szwajcarii winna być wniesiona do sędziego jego miejsca zamieszkania; wskutek tego na majątek jego nie może być położony areszt lub

sekwestr, na żądanie osób prywatnych, poza kantonem, w którym on zamieszkuje.

Co do cudzoziemców, zachowują moc swoją postanowienia traktatów międzynarodowych.

Przymus osobisty znosi się.

Art. 60. Kantony obowiązane są traktować obywateli innych kantonów związkowych, jak swoich własnych, we wszystkim, co dotyczy prawodawstwa i sądów.

Art. 61. Wyroki cywilne, ostatecznie zapadłe w którymkolwiek kantonie, podlegają wykonaniu w całej Szwajcarii.

Art. 62. Opłata od cudzoziemców znosi się wewnątrz Szwajcarii podobnie jak prawo wykupu obywateli jednego kantonu w stosunku do obywateli innych kantonów związkowych.

Art. 63. Opłata od cudzoziemców w stosunku do państw zagranicznych znosi się pod warunkiem wzajemności.

Art. 64. Do Związku należy prawodawstwo, dotyczące:

a) zdolności prawno-cywilnej,  
b) kwestji prawnych w przedmiocie handlu i tranzakcji ruchomościami (prawo o zobowiązaniach, łącznie z prawem handlowym i wekslowym),

c) własności literackiej i artystycznej,

d) obrony rysunków i nowych modeli, a także wynalazków, przedstawionych w modelach i mających zastosowanie w przemyśle,

e) ściganie za długi i bankructwo.

Wymiar sprawiedliwości należy do kantonów z ograniczeniami zakreślonymi przez kompetencję trybunału związkowego.

Art. 65. Kara śmierci za przestępstwa polityczne znosi się.

Kara cielesna jest wzbroniona.

Art. 66. Prawodawstwo związkowe ustali granice, w których obywatel szwajcarski może być pozbawiony praw politycznych.

Art. 67. Prawodawstwo związkowe stanowi w przedmiocie wzajemnego wydawania przestępców przez kantony; nie może być uznane za obowiązkowe wydawanie przestępców oskarżonych o przestępstwa polityczne i prasowe.

Art. 68. Środki, które przedsiębrać należy dla wcielenia do ludności osób, nie mających ojczyzny (Heimatlosen), i dla uprzedzenia nowych wypadków tego rodzaju, określi prawo związkowe.

Art. 69. Postanowienia prawodawcze co do środków sanitarno-policyjnych przeciwko epidemjom i epizootjom, przedstawiającym niebezpieczeństwo powszechne, należą do kompetencji Związku.

Art. 70. Związek ma prawo wydalać ze swego terytorjum cudzoziemców, zagrażających wewnętrznemu lub zewnętrznemu bezpieczeństwu Szwajcarji.

---

## ROZDZIAŁ II.

### WŁADZE ZWIĄZKOWE.

#### I. Zebranie związkowe.

Art. 71. Z wyłączeniem praw, pozostawionych narodowi i kantonom (art. 89 i 121), władza zwierzchnicza Związku należy do Zgromadzenia związkowego, które składa się z dwóch sekcji czyli Rad, a mianowicie:

- A. Rady narodowej,
- B. Rady kantonów.

#### *A. Rada narodowa.*

Art. 72. Rada narodowa składa się z deputowanych od narodu szwajcarskiego, wybieranych po jednym na każde 20,000 ludności. Ułamki powyżej 10,000 liczą się za całe 20,000.

Każdy kanton, a w kantonach podzielonych każdy pół-kanton wybiera przynajmniej jednego deputowanego.

Art. 73. Wybory do Rady narodowej są bezpośrednie. Odbywają się one w związkowych kolegiach wyborczych, które wszakże nie mogą się składać z części rozmaitych kantonów.

Art. 74. Udział w wyborach i głosowaniu może brać każdy Szwajcar, który doszedł do lat dwudziestu i który, oprócz tego, nie jest pozbawiony praw obywatela przez prawodawstwo kantonu, w którym ma miejsce zamieszkania.

Prawodawstwo związkowe wszakże może unormować w sposób jednorodny korzystanie z tego prawa.

Art. 75. Na członka Rady może być wybrany każdy obywatel szwajcarski, o ile nie jest duchownym i posiada prawo głosu.

Art. 76. Rada narodowa wybierana jest na trzy lata i za każdym razem odnawiana w całości.

Art. 77. Członkowie Rady kantonów, członkowie Rady związkowej i urzędnicy mianowani przez tę ostatnią nie mogą być jednocześnie członkami Rady narodowej.

Art. 78. Rada narodowa wybiera ze swego grona prezesa i wiceprezesa na każdą sesję zwyczajną lub nadzwyczajną.

Deputowany, który był prezesem sesji zwyczajnej, nie może ani pełnić tych obowiązków, ani być wiceprezesem, na następnej sesji zwyczajnej.

Jeden i ten sam członek nie może być wiceprezesem w ciągu dwóch idących po sobie sesji zwyczajnych.

Jeśli zdania są podzielone równo, przewagę ma głos prezesa; przy wyborach głosuje on tak samo, jak i wszyscy inni członkowie.

Art. 79. Członkowie Rady narodowej otrzymują wynagrodzenie z kasy związkowej.

#### *B. Rada kantonów.*

Art. 80. Rada kantonów składa się z 44 deputowanych od kantonów. Każdy kanton mianuje dwóch deputowanych; w kantonach podzielonych każdy pół-kanton wybiera jednego.

Art. 81. Członkowie Rady narodowej i członkowie Rady związkowej nie mogą być deputowanymi w Radzie kantonów.

Art. 82. Rada kantonów wybiera ze swego grona prezesa i wiceprezesa na każdą sesję zwyczajną i nadzwyczajną.

Ani prezes, ani wiceprezes nie mogą być wybrani z liczby deputowanych tego kantonu, z którego był wybrany prezes sesji zwyczajnej bezpośrednio poprzedzającej.

Deputowani jednego i tego samego kantonu nie mogą być wiceprezesami w ciągu dwóch sesji zwyczajnych po sobie idących.

Kiedy zdania dzielą się równo, głos prezesa przeważa; przy wyborach głosuje on tak samo, jak inni członkowie.

Art. 83. Deputowani Rady kantonów otrzymują wynagrodzenie od kantonów.

#### *C. Atrybucje Zgromadzenia związkowego.*

Art. 84. Rada związkowa i Rada kantonów rozpatrują wszystkie kwestje, które konstytucja niniejsza powierza kompetencji Związku, a które nie stanowią atrybucji innej instytucji związkowej.

Art. 85. Sprawy, podlegające kompetencji obydwu Rad, są następujące:

1. Prawa, dotyczące organizacji i sposobu wyboru władz związkowych.

2. Prawa i rozporządzenia w przedmiotach, które konstytucja powierza kompetencji związku.

3. Pensja i wynagrodzenie władz związkowych i kancelarii związkowej; utworzenie stałych urzędów związkowych i określenie etatów.

4. Wybór Rady związkowej, sądu związkowego i kanclerza, a także głównodowodzącego armją związkową.

Prawodawstwo związkowe rozszerzyć może prawo zgromadzenia związkowego i na inne wybory i zatwierdzenia.

5. Związki i traktaty z państwami zagranicznymi, oraz zatwierdzenie traktatów zawieranych przez kantony pomiędzy sobą lub z państwami zagranicznymi; zresztą umowy pomiędzy kantonami przedstawiają się zgromadzeniu związkowemu tylko wtedy, jeśli przeciwko nim zaprotestuje Rada związkowa lub jakikolwiek kanton.

6. Środki, mające na celu bezpieczeństwo zewnętrzne, a także zachowanie niezależności i neutralności Szwajcarii; wypowiedzenie wojny i zawarcie pokoju.

7. Zabezpieczenie konstytucji i terytorjum kantonów; interwencja w celu tego zabezpieczenia; środki, mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego Szwajcarii, zachowanie spokoju i porządku; amnestja i prawo łaski.

8. Środki przymusowe co do przestrzegania konstytucji związkowej i konstytucji kantonalnych, a także środki, mające na celu osiągnięcie wykonania obowiązków związkowych.

9. Prawo rozporządzania armją związkową.

10. Ułożenie budżetu rocznego, zatwierdzenie sprawozdania finansowego i pozwolenia na zaciągnięcie pożyczek.

11. Najwyższy nadzór nad administracją i sądami związkowymi.

12. Protesty przeciwko uchwałom Rady związkowej, dotyczącym sporów administracyjnych (art. 113).

13. Spory o kompetencję pomiędzy instytucjami związkowymi.

14. Rewizja konstytucji związkowej.

Art. 86. Obie Rady zbierają się corocznie na sesję zwyczajną, w dzień wyznaczony przez regulamin.

Na sesje nadzwyczajne zwołuje je Rada związkowa na żądanie czwartej części członków Rady narodowej, albo pięciu kantonów.

Art. 87. Rada może obradować tylko wtedy, jeśli obecni deputowani stanowią większość absolutną całej ilości członków.

Art. 88. W Radzie narodowej i w Radzie kantonów uchwały zapadają absolutną większością głosów.

Art. 89. Prawa, dekrety i postanowienia związkowe wydane być mogą tylko za zgodą obydwuch Rad.

Prawa związkowe przedstawiają się na zatwierdzenie narodu, jeśli tego zażąda 30,000 obywateli lub osiem kantonów.

Toż samo odnosi się do postanowień związkowych, o ile mają one charakter ogólny i nie wymagają nagłości.

Art. 90. Prawodawstwo związkowe ustali formy i terminy, których przestrzegać należy przy głosowaniach narodowych.

Art. 91. Członkowie obydwuch Rad głosują bez instrukcji.

Art. 92. Każda Rada obraduje oddzielnie. Kiedy chodzi wszakże o wybory, wymienione w art. 85, № 4, o wykonanie prawa łaski lub o rozstrzygnięcie sporu o kompetencję, obie Rady łączą się, aby obradować wspólnie pod przewodnictwem prezesa Rady narodowej, a decyduje większość głosujących członków obydwuch Rad.

Art. 93. Każda Rada i każdy ich członek posiada prawo inicjatywy.

Kantony mogą wykonywać to prawo piśmiennie.

Art. 94. W zasadzie posiedzenia Rad są publiczne.

---

## II. Rada związkowa.

Art. 95. Najwyższa władza rządowa i wykonawcza spoczywa w rękach Rady związkowej z siedmiu członków.

Art. 96. Członków Rady związkowej mianują na trzy lata połączone Rady, wybierając ich z pomiędzy wszystkich obywateli szwajcarskich, wybieralnych do Rady narodowej. Z jednego i tego samego kantonu wszakże może wejść tylko jeden członek do Rady związkowej.

Rada związkowa odnawia się w pełnym składzie po każdym odnowieniu Rady narodowej.

Członków, wychodzących w ciągu lat trzech, zastępują nowemi na pierwszej sesji Zgromadzenia związkowego na resztę czasu pełnienia ich obowiązków.

Art. 97. Członkowie Rady związkowej, dopóki pełnią te obowiązki, nie mogą zajmować żadnego innego miejsca w służbie Związku, lub w kantonie, ani występować na innym polu lub poświęcać się jakimukolwiek zawodowi.

Art. 98. W Radzie związkowej przewodniczy prezydent związku. Ma on wice-prezydenta.

Prezydenta Związku i wice-prezydenta Rady związkowej mianuje na rok Zgromadzenie związkowe z listy członków Rady.

Prezydent po ukończeniu terminu swej służby nie może być wybrany na prezydenta lub wice-prezydenta na rok następny. Jedna i ta sama osoba nie może zajmować godności wice-prezydenta przez dwa lata po sobie idące.

Art. 99. Prezydent Związku i pozostali członkowie Rady związkowej otrzymują pensję roczną z kasy związkowej.

Art. 100. Rada związkowa zasiadać może tylko wtedy, kiedy jest obecnych przynajmniej czterech członków.

Art. 101. Członkowie Rady związkowej mają głos doradczy w obydwóch sekcjach Zgromadzenia związkowego, a także mają prawo robić wnioski w przedmiotach obrad.

Art. 102. Atrybucje i obowiązki Rady związkowej w granicach konstytucji niniejszej są następujące:

1. Rada zarządza sprawami związkowemi zgodnie z prawem i postanowieniami Związku.

2. Strzeże ona zachowania konstytucji, praw i postanowień związku, a także umów związkowych; z inicjatywy własnej lub wskutek skargi przedsięwzięje środki konieczne dla ich zachowania, o ile sprawa nie podlega kompetencji trybunału związkowego, w myśl art. 113.

3. Strzeże ona nietykalności konstytucji kantonalnych.

4. Przedstawia Zgromadzeniu związkowemu projekty praw i dekretów i daje swe wnioski przedwstępne z powodu przedstawień, zwróconych do niej przez Rady lub kantony.

5. Przyczynia się do wykonania praw i postanowień Związku, a także kompromisów i wyroków polubownych z powodu nieporozumień pomiędzy kantonami.

6. Mianuje tych urzędników, których nominacja nie zależy od Zgromadzenia związkowego, Sądu związkowego lub innej władzy.

7. Rozpatruje umowy kantonów pomiędzy sobą i z państwami zagranicznymi i we właściwych wypadkach je zatwierdza (art. 85, § 5).

8. Strzeże zewnętrznych interesów Związku, mianowicie podtrzymania jego stosunków międzynarodowych, i wogóle zawiaduje stosunkami zewnętrznymi.

9. Strzeże bezpieczeństwa zewnętrznego Szwajcarii, jej niezależności i neutralności.

10. Strzeże wewnętrznego bezpieczeństwa Związku, spokoju i porządku.

11. W razach nagłej konieczności, i jeśli Zgromadzenie związkowe nie zasiada, Rada związkowa ma prawa zmobilizować potrzebną ilość wojska i rozporządzać nim, pod warunkiem wszakże niezwłocznego zwołania Rad, jeżeli ilość wojsk zmobilizowanych przewyższa dwa tysiące niższych stopni lub jeśli pozostają one pod bronią dłużej, niż trzy tygodnie.

12. Do niej należy wszystko, co dotyczy wojsk związkowych, a także wszystkie inne gałęzie administracji, stanowiące atrybucje Związku.

13. Rozpatruje prawa i postanowienia kantonów, podlegające jej zatwierdzeniu.

14. Zarządza finansami Związku, układa budżet i składa sprawozdanie z przychodu i rozchodu.

15. Ma nadzór nad działalnością wszystkich działaczy i urzędników administracji związkowej.

16. Zdaje sprawę ze swego zarządu Zgromadzeniu związkowemu, na każdej sesji zwyczajnej, składa mu raport o zewnętrznym i wewnętrznym położeniu Związku, i zaleca środki, które uważa za pożyteczne dla dobrobytu ogólnego.

Sporządza także specjalne raporty na żądanie Zgromadzenia związkowego lub jednej z jego sekcji.

Art. 103. Sprawy Rady związkowej są podzielone na departamenty pomiędzy jej członkami. Podział ten ma na celu ulgę w rozpoznaniu i załatwianiu spraw; decyzje bowiem wychodzą z Rady związkowej jako władzy.

### III. Kancelarja związkowa.

Art. 105. Kancelarja związkowa, na której czele stoi kanclerz Związku, pełni obowiązki sekretarjatu w Zgromadzeniu związkowym i Radzie związkowej. Kanclerz wybiera Zgromadzenie związkowe na termin trzyletni, jednocześnie z Radą związkową.

Kancelarja znajduje się pod nadzorem specjalnym Rady związkowej.

Prawo związkowe ustala organizację kancelarji.

---

### IV. Trybunał związkowy.

Art. 106. Trybunał związkowy ma za zadanie wymiar sprawiedliwości w sprawach związkowych.

Oprócz tego dla spraw karnych dodają się przysięgli (art. 112).

Art. 107. Członków Trybunału związkowego mianuje Zgromadzenie związkowe, które baczyć winno, aby były tu reprezentowane wszystkie trzy języki narodowe.

Art. 108. Do Trybunału związkowego może być mianowany każdy obywatel szwajcarski, który ma prawo być wybranym do Rady narodowej.

Członkowie Zgromadzenia związkowego i Rady związkowej, ani też urzędnicy mianowani przez te instytucje, nie mogą być jednocześnie i członkami Trybunału związkowego.

Członkowie Trybunału związkowego nie mogą w ciągu swej służby zajmować żadnych innych urzędów ani w służbie Związku, ani w kantonach, nie mogą występować na żadnym innym polu, lub też oddawać się jakiemukolwiek zawodowi.

Art. 109. Trybunał związkowy sam organizuje swoją kancelarję i mianuje swoich urzędników.

Art. 110. Trybunał związkowy rozpatruje z dziedziny prawa cywilnego sprawy:

- 1) pomiędzy Związkiem i kantonami;
- 2) pomiędzy Związkiem z jednej, a korporacjami lub osobami prywatnymi z drugiej strony, jeśli powodami są korporacje lub osoby

prywatne, a suma powództwa dosięga cyfry, którą określi prawodawstwo związkowe;

3) pomiędzy kantonami;

4) pomiędzy kantonami z jednej, a korporacjami lub osobami prywatnymi z drugiej strony, o ile jedna z nich tego zażąda, a suma powództwa wynosi cyfrę, którą określi prawodawstwo związkowe.

Oprócz tego rozpoznaje on spory, dotyczące osób bez ojczyzny (heimatlos), a także spory pomiędzy gminami różnych kantonów w przedmiocie prawa obywatelstwa.

Art. 111. Trybunał związkowy rozpoznaje i inne sprawy, kiedy strony zwrócą się do niego za wspólną zgodą, a suma powództwa dosięga wysokości, którą określi prawodawstwo związkowe.

Art. 112. Trybunał związkowy z udziałem przysięgłych, którzy stanowią w przedmiocie faktu, rozpoznaje z liczby spraw karnych:

1) wypadki zdrady przeciwko Związkowi, buntu lub gwałtu względem władz związkowych;

2) przestępstwa i wykroczenia przeciwko prawu międzynarodowemu;

3) przestępstwa i wykroczenia polityczne, będące przyczyną lub następstwem nieporządków, które pociągnęły za sobą zbrojną interwencję Związku;

4) oskarżenie przeciwko urzędnikom, mianowanym przez jakąkolwiek władzę związkową, jeśli władza ta zwraca się w podobnej sprawie do Trybunału związkowego.

Art. 113. Trybunał związkowy oprócz tego rozpoznaje:

1) sprawy co do kompetencji pomiędzy władzami związkowymi z jednej, a kantonalnymi z drugiej strony;

2) spory pomiędzy kantonami, o ile należą one do dziedziny prawa publicznego;

3) skargi z powodu pogwałcenia praw konstytucyjnych obywateli, a także skargi osób prywatnych z powodu pogwałcenia umów i traktatów.

Wyłączają się sprawy administracyjne, które oznaczy prawodawstwo związkowe.

We wszystkich sprawach wyżej wymienionych Trybunał związkowy stosować winien prawa uchwalone przez Zgromadzenie związkowe, oraz postanowienia jego, mające znaczenie ogólne. Winien także liczyć się z traktatami, ratyfikowanymi przez Zgromadzenie związkowe.

Art. 114. Oprócz spraw, wymienionych w art. 110, 112 i 113, prawodawstwo związkowe może rozciągnąć kompetencję Trybunału związkowego i na inne sprawy; w szczególności zaś może nadać Trybunałowi atrybucje, mające na celu jednostajne zastosowanie praw, przewidzianych w art. 64.

---

## V. Postanowienia różne.

Art. 115. Wszystko, co dotyczy miejsca pobytu instytucji związkowych, należy do prawodawstwa związkowego.

Art. 116. Trzy główne języki, rozpowszechnione w Szwajcarii, niemiecki, francuski i włoski, są państwowymi językami Związku.

Art. 117. Urzędnicy związku odpowiedzialni są za załatwianie interesów. Prawo związkowe winno ustalić ich odpowiedzialność.

---

## ROZDZIAŁ III.

### Rewizja konstytucji związkowej.

Art. 118. Konstytucja związkowa w każdej chwili może ulec rewizji całkowitej lub częściowej.

Art. 119. Rewizja całkowita dokonywa się w formie ostatecznej dla prawodawstwa związkowego.

Art. 120. Jeśli jedna z sekcji Zgromadzenia związkowego żąda całkowitej rewizji konstytucji, druga zaś na to się nie zgadza, lub jeśli rewizji zażąda 50,000 obywateli szwajcarskich, mających prawo głosu, pytanie czy konstytucja ma ulec rewizji, czy też nie, w obydwóch wypadkach oddaje się pod głosowanie narodu szwajcarskiego, który odpowiada: tak lub nie.

Jeśli w jednym lub drugim wypadku większość obywateli szwajcarskich, uczestniczących w głosowaniu, da odpowiedź twierdzącą, odbywają się nowe wybory do obydwóch Rad, ażeby zająć się rewizją.

Art. 121. Rewizja częściowa może mieć miejsce, bądź to w drodze inicjatywy narodowej, bądź to w porządku ustalonym dla prawodawstwa związkowego.

Inicjatywa narodowa wyraża się w żądaniu 50,000 obywateli szwajcarskich, mających prawo głosu i domagających się dodania nowego artykułu, lub też uchylecia albo zmiany pewnych artykułów w konstytucji obowiązującej.

Jeżeli inicjatywa narodowa żąda rewizji lub też dodania wielu postanowień do konstytucji związkowej, każde z nich stanowić powinno przedmiot oddzielnej inicjatywy.

Żądanie może być przedstawione bądź to w wyrażeniach ogólnych, bądź to w formie projektu w redakcji ostatecznej.

Jeżeli żądanie zawiera tylko wyrażenia ogólne, Izby związkowe, o ile je uznają za słuszne, winny przystąpić do rewizji częściowej w żądanym kierunku, i przedstawić projekt do przyjęcia lub odrzucenia narodowi i kantonom. Jeśli, przeciwnie, Izby żądania rewizji częściowej nie uważają za słuszne, to kwestja rewizji poddaje się pod głosowanie narodowe; skoro większość obywateli szwajcarskich, biorących udział w głosowaniu, odpowie twierdząco, Zgromadzenie związkowe przystępuje do rewizji w myśl uchwały narodu.

Jeśli żądanie przedstawione jest w formie projektu w redakcji ostatecznej i Zgromadzenie związkowe uzna je za słuszne, projekt przedstawia się twierdzącej lub przeczącej decyzji narodu i kantonów. Skoro Zgromadzenie związkowe jest przeciwne żądaniu, może wypracować inny projekt lub zalecić narodowi odrzucenie projektu przedstawionego, i poddać pod głosowanie swój projekt przeciwny lub swoją propozycję co do odrzucenia, jednocześnie z projektem powstałym z inicjatywy narodowej.

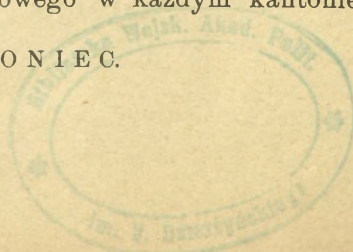
Art. 122. Formalności, które zachować należy przy inicjatywie narodowej i głosowaniach, dotyczących rewizji konstytucji związkowej, określi prawo związkowe.

Art. 123. Konstytucja, uległa rewizji (lub część jej uległa rewizji), nabywa mocy obowiązującej po przyjęciu jej przez większość obywateli szwajcarskich, którzy brali udział w głosowaniu, i większość kantonów.

Przy ustaleniu większości kantonów głos pół-kantonu liczy się za pół głosu.

Wynik głosowania narodowego w każdym kantonie uważa się za głos kantonu.

K O N I E C.



DZIEŁA TREŚCI POLITYCZNO-SPOŁECZNEJ

wydane przez

„BIBLIOTEKĘ NAUKOWĄ“

Nowy-Świat № 37, m. 9.

<b>Teorja Darwina i Socjalizm</b> p. Woltmanna . . .	rb.	2 k.	—
<b>Rok 1848. Historia rewolucji 1848 roku</b> p. I. Scherra . . .	„	2 „	50
3 tomy . . . . .			
<b>Zasady rozwoju demokratyczno-społeczne-</b>			
<b>go</b> p. K. Kautsky'ego . . . . .	„	1 „	—
<b>Rozwój stosunków ekonomicznych w Za-</b>			
<b>chodniej Europie</b> p. M. Kowalewskiego . . .	„	1 „	80
<b>W obronie swobody słowa</b> . . . . .	„	— „	50
<b>Powszechne prawo wyborcze</b> wyd. 2-ie p. Wo-			
dowozowa . . . . .	„	— „	20
<b>Ustrój państwowy i stronnictwa polityczne.</b>			
<b>Austrja</b> . . . . .	„	— „	80
„ „ „ „ <b>Anglja</b> . . . . .	„	— „	60
<b>Gwarancje wolności osobistej w Anglji</b> p.			
Gorbunowa . . . . .	„	— „	30
<b>O istocie konstytucji</b> p. F. Lassalle'a . . . . .	„	— „	50
<b>Program robotników</b> . . . . .	„	— „	15
<b>Nauka a robotnicy</b> . . . . .	„	— „	30
<b>Manifest komunistyczny</b> p. Marxa i Engelsa. . .	„	— „	25
<b>Rozwój socjalizmu od utopji do nauki</b> p. Fr.			
Engelsa . . . . .	„	— „	40
<b>Przeciwieństwo interesów klasowych w 1789</b>			
<b>roku</b> , p. K. Kautsky'ego . . . . .	„	— „	40
<b>Samorząd miejski w Londynie</b> p. J. Lewińskiego	„	— „	80
<b>Federalizm. Sejmy krajowe</b> p. Awałowa. . .	„	— „	20
<b>Jakim powinno być prawdziwe przedsta-</b>			
<b>wicielstwo ludowe</b> p. X. . . . .	„	— „	20
<b>Teksty konstytucji</b> . . . . .	„	— „	50

Zeszytami wychodzi „Historja Socjalizmu“ pod redakcją  
K. Kautsky'ego.



**Biblioteka**

*49212/2*

**Naukowa**